

GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ

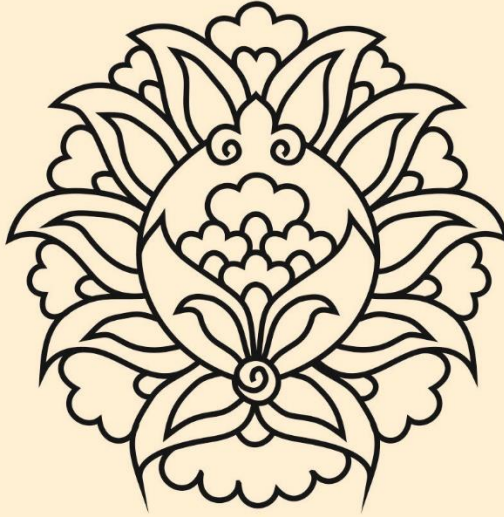
AYINTÂB

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume :7

Sayı/Number :1

Haziran/June
GAZIANTEP 2024

e-ISSN: 2667-6257

GAÜN AAD

Gaziantep Üniversitesi AYINTÂB Araştırmaları Dergisi
Cilt:7, Sayı:1, Haziran 2024

Hedef ve Kapsam / Aims and Scope

Ayıntâb Araştırmaları Dergisi (AAD) yılda iki sayı çıkar ve çifte-kör hakemlik sürecinden geçen bilimsel makalelerin yayımlandığı uluslararası ve hakemli bir akademik dergidir. Ayıntâb Araştırmaları Dergisi (AAD), Türkiye'nin önde gelen araştırma üniversitelerinden biri olan Gaziantep Üniversitesi tarafından yayınlanmaktadır.

Derginin amacı teorik ve araştırma odaklı çalışmaları desteklemek, araştırmalarda kaliteyi arttırmak ve ulusal ve uluslararası akademik araştırmaların karşılıklı paylaşımını teşvik etmektir. Ayıntâb Araştırmaları Dergisi (AAD), bilginin serbest dolaşımı ve yaygınlaştırılması için çalışan açık erişimli bir dergidir. Ayıntâb Araştırmaları Dergisi (AAD) büyük oranda akademisyenlerin katkı sağladığı çok disiplinli bir yayın olmasına rağmen, alanında uzman olan veya lisansüstü düzeyde çalışmalar yapan öğrencilerden gelen yayınları da teşvik etmektedir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Ayıntâb Araştırmaları Dergisi yayın alanları:

Arkeoloji	Coğrafya	Dil Bilimi	Felsefe
Folklor	Gastronomi	Hukuk	İktisat
İlahiyat	İletişim	İşletme	Lojistik
Mimari	Nüvizmatik	Sanat Tarihi	Sosyoloji
Tarih	Turizm	Türk Dili ve Edebiyatı	Uluslararası Ticaret

Derginin uluslararası yayın kurulu vardır.

Telif Hakkı / Copyright

Derginin tüm telif hakkı dergi yöneticilerine aittir.

e-ISSN: 2667-6257

İletişim / Communication

GAÜN Ayıntâb Araştırmaları Dergisi (AAD)		
Adres:	Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü 27310 Gaziantep, TÜRKİYE	
Telefon:	+90-342-318-1820	
Editör/Dergi Yöneticisi:	Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ	agunduz@gantep.edu.tr
Editör:	Doç. Dr. Fettah KUZU	fettahkuzu@hotmail.com
Editör Yardımcısı:	Uzm. Turgay GÖK	turgaygok.akdeniz@gmail.com
http://dergipark.gov.tr/gunaad		

Gaziantep Üniversitesi AYINTÂB Araştırmaları Dergisi
Cilt:7, Sayı:1, Haziran 2024

GAÜN-AAD

Dergi Sahibi / Owner

Gaziantep Üniversitesi
Rektör Prof. Dr. Arif ÖZAYDIN

Editor / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
Doç. Dr. Fettah KUZU

Editör Yardımcısı / Assistant Editors

Uzm. Turgay GÖK

Bölüm Editörleri / Section Editors

Arkeoloji	Dr. Öğr. Üyesi Timur DEMİR	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Coğrafya	Doç. Dr. Gülşen KUM	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Felsefe	Doç. Dr. Sever IŞIK	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Hukuk	Dr. Öğr. Üyesi LİDER BAL	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
İktisat	Prof. Dr. Mustafa METE	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Sanat Tarihi	Uzm. Turgay GÖK	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Sosyoloji	Prof. Dr. Muhammet Ruhut YAŞAR	(Kilis Üniversitesi / TÜRKİYE)
Tarih	Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Tarih	Doç. Dr. Mehmet BİÇİCİ	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Tarih	Doç. Dr. Murat ÇELİKDEMİR	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Türk Dili ve Edebiyatı	Doç. Dr. Fettah KUZU	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Abdurrahman UZUNASLAN	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Aleksandar ANDREEVIÇ	(EDUKONS Üniversitesi / SIRBİSTAN)
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	(Fırat Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ	(Sütçü İmam Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail KIVRIM	(Necmettin Erbakan Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Doç. Dr. Anita GLIGOROVA	(FON Üniversitesi / MAKEDONYA)
Doç. Dr. Haydar ÇORUH	(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi / TÜRKİYE)
Doç. Dr. Murat ÇELİKDEMİR	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Doç. Dr. Zülfiye KOÇAK	(Bitlis Eren Üniversitesi / TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Eyyüp AY	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Grafik, Kapak, Dizgi Tasarım

Uzm. Turgay Gök

Gaziantep Üniversitesi AYINTÂB Araştırmaları Dergisi
Cilt:7, Sayı:1, Haziran 2024

Bu Sayının Hakemleri / Referees Of The Issue

<i>Yenice Höyük YNC-3 Alanında Ele Geçen Geç Antik – Erken İslami Dönem Seramikleri</i>		
Doç. Dr. Emre TAŞTEMÜR	(Uşak Üniversitesi / TÜRKİYE)	emre.tastemur@usak.edu.tr
Doç. Dr. Münteha DİNÇ	(Uşak Üniversitesi / TÜRKİYE)	munteha.dinc@usak.edu.tr
<i>Hicri 1304-1305 (M.1888-1889) Tarihli Suriye Vilayeti Salnamesi'ne Göre Vilayetin İdarî ve Sosyal Yapısı Üzerine Bir İnceleme</i>		
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	(Fırat Üniversitesi / TÜRKİYE)	ecakar@firat.edu.tr
Dr. Yunus MERCİMEK	(Giresun Üniversitesi / TÜRKİYE)	yunus.mercimek@giresun.edu.tr
<i>XVII. Yüzyılda Ayıntâb Şehrinde Asayışı Sağlayan Görevliler</i>		
Dr. Öğr. Üyesi Semiha Zehra ÖZHARAT	(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)	zozharat1979@gmail.com
Dr. Yunus MERCİMEK	(Giresun Üniversitesi / TÜRKİYE)	yunus.mercimek@giresun.edu.tr

Gaziantep Üniversitesi AYINTÂB Araştırmaları Dergisi
Cilt:7, Sayı:1, Haziran 2024

İÇİNDEKİLER / CONTENT

ARKEOLOJİ / ARCHAEOLOGY

Yenice Höyük YNC-3 Alanında Ele Geçen Geç Antik – Erken İslami Dönem Seramikleri

(Araştırma Makalesi)

Büşra Kavak ÖZDEMİR.....1-30

TARİH / HISTORY

Hicri 1304-1305 (M.1888-1889) Tarihli Suriye Vilayeti Salnamesi'ne Göre Vilayetin İdarî ve Sosyal Yapısı Üzerine Bir İnceleme

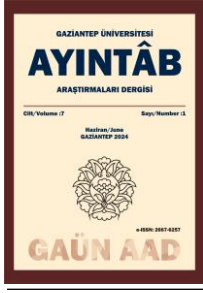
(Araştırma Makalesi)

Meryem GÜNAYDIN- Kaan KAYMAZOĞLU.....31-55

XVII. Yüzyılda Ayıntâb Şehrinde Asayışı Sağlayan Görevliler

(Araştırma Makalesi)

Fatma YILDIRIM.....56-74

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ AYINTÂB ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

e-ISSN: 2667-6257

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Yenice Höyük YNC-3 Alanında Ele Geçen Geç Antik – Erken İslami Dönem Seramikleri

Late Antique – Early Islamic Ceramics Unearthed in the Yenice Höyük YNC-3 Area

Büşra Kavak ÖZDEMİR*

* Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı / Denizli TÜRKİYE

E-Mail: bsrkvk91@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5847-1724

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:
Başvuru Tarihi: 11.05.2024
Kabul Tarihi: 22.05.2024

Anahtar Kelimeler:
Yenice Höyük,
Geç Antik Çağ,
Erken İslami Dönem,
Seramik
Kırsal Yerleşim

ARTICLE INFO

Article History:
Received: 11.05.2024
Accepted: 22.05.2024

Keywords:
Yenice Höyük,
Late Ancient Age,
Early Islamic Period,
Ceramic
Rural Settlement

ÖZET

Bu çalışmada 2015-2017 yılları arasında Doğanpınar Barajı Kurtarma Kazıları kapsamında, Yenice Höyük'te yapılan kazı çalışmalarında YNC-3 alanından ele geçen Geç Antik Çağ sonu-Erken İslami Dönem seramikleri ele alınmaktadır. Antik dönemde kırsal yerleşim olan YNC-3 alanından ele geçen seramikler, üretildikleri dönemin teknik, ekonomik ve kültürel düzeyini gösteren önemli bir arkeolojik buluntu grubudur. Değerlendirmeye alınan seramikler günlük kullanıma yönelik seramik gruplarından oluşmaktadır. Yakın coğrafyada benzerleri tespit edilen seramiklerin Kuzey Suriye'ye özgü seramik grupları olduğu anlaşılmaktadır. Ele geçen seramikler MS 7. yüzyıl ve sonrasına tarihlenmektedir. Ayrıca MS 7. yüzyıl ve sonrasında bölgede yaşanan kaotik ortam neticesinde YNC-3 yerleşiminde küçülme yaşandığı ve buna bağlı olarak seramik yoğunluğunun da azaldığı anlaşılmıştır.

ABSTRACT

The current study examines the end of Late Ancient Age-Early Islamic Period ceramics that are acquired between 2015 and 2017 from the YNC-3 area during the excavations carried out in Yenice Höyük within the scope of Doğanpınar Dam Rescue Excavations. Ceramics acquired from the YNC-3 area, which was a rural settlement in ancient times, are consist of an important archeoloical find group that shows the technical, economic and cultural level of the period in which they were produced. Ceramics that are selected for the evaluation, consist of ceramics which are for daily use. It is understood that the ceramics similar to ones that were found in the nearby region are ceramic groups specific to Northern Syria. The acquired ceramics date back to the 7th century AD and later. In addition, it was understood that the YNC-3 settlement experienced a shrinkage due to the chaotic environment in the region during the 7th century AD and afterwards, and as a result of this shrinkage the density of ceramics was also decreased.

Giriş:

Anadolu ile Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya arasında kuzey-güney hattı doğrultusunda doğal yol güzergahları oluşmasında Fırat Nehri ve kolları Habur, Balıh ve Sacır Suyu ön plana çıkar. Fırat, Balıh ve Habur vadilerinde çok sayıda arkeolojik araştırma yapılmasına karşın Sacır Suyu Vadisi'nde arkeolojik çalışmalar yakın zamana kadar oldukça sınırlı kalmıştır. Gaziantep kent merkezinin etrafında yer alan çeşitli kaynakların bir araya gelmesi ile oluşan Sacır Suyu, Türkiye ve Suriye sınırları içerisinde yaklaşık 110 km uzunluğunda bir akarsu sistemidir. Tell Ahmar (Til Barsip) yakınlarında Fırat Nehri'ne batıdan katılan Sacır Suyu, özellikle Fırat Nehri'ni takip eden ticaret yollarının Gaziantep Platosu olarak adlandırılan bölgeye ulaşmasında önemli bir rota oluşturmaktadır (Harita 1).

Fırat ve Dicle akarsu sistemlerinde gerçekleştirilen baraj projeleri geniş bir coğrafyanın kültürel geçmişinin ortaya konmasında önemli bilgileri bilim dünyasına kazandırmasına karşın, Antik ve Geç Antik Çağ'a yönelik çalışmalar sınırlı boyutta kalmıştır. Bu açıdan Fırat Nehri'nin önemli kollarından biri olan Sacır Suyu üzerine inşa edilen Doğanpınar Barajı projesi kapsamında kurtarma kazıları gerçekleştirilen Yenice Höyük'te YNC-3 alanında tespit edilen Antik ve Geç Antik döneme tarihlendirilebilecek kırsal karakterli yerleşim, bölge arkeolojisinde ilgili dönemlerin aydınlatılabilmesi için önemli verileri bilim dünyasına kazandırmıştır.

Yenice Höyük Geç Neolitik Dönemden Erken Hellenistik Döneme kadar kesintisiz yerleşim olduğu düşünülmektedir¹. Ancak Hellenistik Dönem'den itibaren höyük gövdesi yerleşim için terkedilmeye başlanmıştır. Bölgede Roma egemenliğinin başlaması ile Yenice Höyük'te yerleşim alanı tamamen değişmiştir. Geç Antik Çağ ile birlikte merkezde ki yerleşim höyük gövdesini büyük oranda terk ederek, YNC-3 alanında yoğunlaşmıştır. YNC-3 alanında kısa süreli kullanım gördüğü düşünülen çeşitli konutların yanı sıra, zeytinyağı işliği² gibi kırsala özgü üretim alanları da tespit edilmiştir. Tespit edilen çok sayıda arkeolojik veri arasında ticari ilişkilerin açıklanmasında seramikler, sikkeler, mühürlü amphora kulpları gibi çeşitli buluntu grupları önemli bilgilere erişmemizi sağlar. Bu buluntu grupları arasında seramik verileri sayısal yoğunlukları ve ortaya koydukları ilişki ağları bakımından özel bir yer tutar. YNC-3 alanında MS 2. – 8. yüzyıllar arasına tarihlenen seramik örnekleri alanda kesintisiz yerleşim olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca ele geçen Erken İslami Dönem seramiklerinin de yerleşim alanının son evresini oluşturmaktadır. Elde edilen veriler sonucunda YNC-3 alanının Erken İslami Dönemde küçüldüğünü ve yerleşime dair izlerin daha çok alanın kuzey ve kuzeydoğusuna kaydığı gözlemlenmiştir.

Oğuzeli Bölgesi özellikle Fırat nehrini besleyen kollardan biri olan Sacır Suyunun varlığı ile jeopolitik olarak önem taşımakta olup buna bağlı olarak, siyasi gelişmelerin hakimiyet kurmak için mücadele ettiği bir bölge olmuştur. Bölgede özellikle dönem içerisinde yaşanan kaotik ortamdan dolayı kırsal yerleşimler kaleler etrafında şekillenmeye başlamıştır³. Bu çalışmada incelenen seramiklerin ele geçtiği YNC-3 alanı, yoğun tarım faaliyetlerinden

¹ Demir, T., "Oğuzeli-Sacır Suyu Çevresinde Çağlar Boyunca Kayalık Alanların Kullanımı", Ed.: A.Engin, T. Demir, N. P. Özgüner-Gülhan, *Eski Yakın Doğu'da Taş Ocakları, Heykeltraşlık Atölyeleri ve Yesemek'in Yeri, Yesemek 1. ve 2. Uluslararası Arkeoloji Sempozyumu Bildirileri*, 147-153.

² Ayrıca bkz: Ekici M., "Yenice Höyük YNC3 Alanı Zeytinyağı İşliği", Ed.: T. Demir, M. Ekici, M. Ş. Dinç, Ç. M. Tarhan, *Rıfat Ergeç Armağanı*, 157-172.

³ Demir, T., "Oğuzeli – Sacır Suyu Çevresinde Çağlar Boyunca Kayalık Alanların Kullanımı", Ed.: A. Engin, T. Demir, N.P. Özgüner-Gülhan, *Eski Yakın Doğu'da Taş Ocakları, Heykeltraşlık Atölyeleri ve Yesemek'in Yeri, Yesemek 1. ve 2. Uluslararası Arkeoloji Sempozyumu Bildirileri*, 147 – 163.

dolayı büyük bir tahribata maruz kalmıştır. Buna bağlı olarak ele geçen buluntular in situ ve sağlam ele geçmemiştir.

Yapılan araştırmada ele geçen Geç Antik Çağ'a ve Erken İslami Dönem'e ait seramikler bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında 39 adet seramik parçası değerlendirilmiştir. Bu seramikler formlarına göre; kase, çömlek ve testi olarak üç gruba ayrılmış ve kendi içinde de kronolojik olarak sınıflandırılmıştır. Bu çalışma ile Yenice Höyükte bulunan Erken İslami Dönem kap formlarının tipolojisi, kronolojisi ve temel özellikleri hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Ele alınan örnekler aynı zamanda bölgede hakkında arkeolojik açıdan fazla incelenmemiş İslami Dönem'e yönelik yeni veriler sunması açısından önemli olduğunu düşünüyoruz.

YNC-3 Alanında Ele Geçen Seramiklerin Karşılaştırılan Merkezlere Genel Bir Bakış

YNC-3 alanından ele geçen günlük kullanım seramikleri Kuzey Suriye'de yer alan çok sayıda yerleşimde tespit edilmiştir (Harita-2). Bu merkezler Kharab Sayyar, Resafa ve çevresi, Dibsi Faraj, Gindaros ve Balikh Vadisi'nde tespit edilmiştir. Bunun dışında Irak'ta Ain Sinu merkezinde; Mardin ilinde yer alan Dara Antik Kenti, Ilısu Barajı Kurtarma Kazıları ve Nisibis'te; Mersin ili Tarsus'ta, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise Gaziantep İl'inde yer alan Dede Harabeleri, Dülük Baba Tepesi, Zeugma ve Tilbeşar'da da benzer form örnekleri bulunmaktadır.

Değerlendirilen seramik örnekleri genellikle günlük kullanıma yönelik seramik gruplarından oluşmaktadır. Bu form örnekleri yerel/bölgesel olarak değerlendirilen devetüyü astarlı seramik grubu ve dört form örneği de Sasani seramik örneklerinden oluşmaktadır.

Sasani Seramikleri:

Yenice Höyük Sacır Suyu üzerindeki konumu ile Geç Antik Çağ ve devamında çeşitli siyasi güçlerin mücadele sahası içinde ve siyasi açıdan sürekli el değiştiren bir bölgede yer almıştır. Özellikle kaynaklarda Halep ve Maraş arasında olan bölgede Sasani-Bizans ve Bizans- İslam orduları tarafından sürekli el değiştirmiştir⁴. Söz konusu bölge bu kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda kısa süreli olsa Sasani kontrolü altında da kalmıştır. Buna bağlı olarak çok fazla sayıda ele geçmemiş olsa da özellikle İran ve Mezopotamya'da üretilen Sasani seramikleri de Yenice Höyük'te YNC-3 alanında görülmektedir.

Kase/Çanak:

YNC 3 alanında, Kuzeydoğu ve Güneybatı İran ile Mezopotamya Bölgesi'ne özgü iki adet kase formu bulunmaktadır. (Figür-1)

Form Tip-1: İçten ve dıştan kesilmiş dışa çekik ağızlı ve iki kademeli bir gövdeye sahiptir. Ağız çapı 12 cm'dir. Gövdenin üst kısmı dışa eğik düz, alt gövde ise içe eğik düz gövde üzeri ise oluk bezemelidir (Tip-1). Bu form örneği ağız kenarlarına göre farklılık göstermektedir. Tip-1 form örneğinin ağız kenarı içten daha yatay kesilmiştir. Benzer form örnekleri Kuzeydoğu İran Bölgesi⁵ ve Yukarı Mezopotamya Bölgesi Dara Antik Kenti'nde⁶ görülmektedir ve Sasani Dönemi içerisinde değerlendirilmektedir.

⁴ Tansu, Y. E., Yücel, Ö., "Eyyubiler Döneminde Ayıntab Ayntab Ayyubids Period", *Tarihten Günümüze Ayıntab-Gaziantep*, Gazi Kültür A. Ş., 2018, 12.

⁵ Priestman, S. M. N., "Sasanian Ceramics from the Gorgan Wall and Other Sites on the Gorgan Plain", Ed.: E. W. Sauer, *Persia's Imperial Power in Late Antiquity, The Great Wall of Gorgan and frontier landscapes of*

Form Tip-2: Dışa ve içe çekilerek kalınlaştırılmış, hafif içe eğik, düz ve dik gövdelidir. Ağız çapı 30 cm'dir. Ağız çapı ölçüsünden dolayı Tip-2 formu çanak/tabak/kase olarak değerlendirmek yerinde olacaktır (Tip-2). Benzer form örneklerinde gövde üzerinde bezeme, kazıma ile yapılmış dalga yiv bezeme ve kabartma şeklinde yapılmış aplike bir şerit üzerine uygulanan kertik bezemeler bulunmaktadır. Tip-2 form örneğinin sadece ağız kısmı korunduğu için gövde üzerinde ki bezemeler hakkında net bir şey söylemek mümkün değildir. Bu form örneğinin benzerleri Yukarı Mezopotamya Bölgesi Dara Antik Kenti'nde görülmekte olup hem Parth hem Sasani Dönemleri'nde görülmektedir⁷.

Çömlek:

YNC 3 alanında, Sasani grubu altında değerlendirilen tek bir çömlek örneği bulunmaktadır. (Figür-1)

Form Tip-3: Dışa çekik, sivri ağızlı ve dışa çekilerek sivriltilmiş ağız kenarı içe eğik içbükey boyunlu, çömlek parçası (Tip-3). Ağız çapı 15 cm'dir. Benzer form örnekleri Kuzeydoğu İran, Güneybatı İran ve Mezopotamya Bölgesi'nde Sasani Dönemi içerisinde⁸ ve Yukarı Mezopotamya Bölgesi Dara Antik Kenti'nde görülmektedir⁹.

Amphora/Testi:

YNC 3 alanında, Sasani grubu altında değerlendirilen tek bir amphora/testi örneği bulunmaktadır.

Form Tip-4: Dik ya da hafif içe dönük, dıştan geniş bant biçiminde kalınlaştırılmış basit ağızlı testi parçası (Tip-4). Ağız çapı 10 cm'dir. Genel olarak bakıldığında özellikle Mezopotamya ve güneybatı İran Bölgesi'nde karşılaşılan bu form, Parth Dönemi'nde üretilmiş amphora olarak değerlendirilmektedir. Tip-4 olarak sınıflandırdığımız amphora/testi formunun boyun kısmının dik ve uzun olması diğer tiplerden ayırmaktadır ve hem Parth hem Sasani Dönemleri'nde üretilmiş bir form tipidir¹⁰. Benzer form örnekleri Yukarı Dicle Vadisi'nde yer alan İlisu Kazılarında¹¹, Yukarı Mezopotamya Bölgesi Dara Antik

Sasanian Iran, British Institute of Persian Studies Archaeological Monograph Series II, Oxford, 2013, 481, Fig. 18, 16c.

⁶ Tosun, M., *Dara (Anastasiopolis) Roma ve Geç Antik Dönem (Parth-Sasani) Seramikleri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 287, Kat. No. 261-263.

⁷ Tosun, M., *Dara (Anastasiopolis) Roma ve Geç Antik Dönem (Parth-Sasani) Seramikleri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 294-295, Kat. No. 281.

⁸ Rekavandi, H. O., et. al., "Sasanian Walls, Hinterland Fortresses and Abandoned Ancient Irrigated Landscape: the 2007 Season on the Great Wall of Gorgan and the Wall of Tammishe", *Iran* 46, 2008 Fig. 18, 7; Priestman, S. M. N., "Sasanian Ceramics from the Gorgan Wall and Other Sites on the Gorgan Plain", Ed.: E. W. Sauer, *Persia's Imperial Power in Late Antiquity, The Great Wall of Gorgan and frontier landscapes of Sasanian Iran*, British Institute of Persian Studies Archaeological Monograph Series II, Oxford, 2013, 469, Fig. 18, 4j; Alizadeh, A., et. al., *Ancient Settlement Systems and Cultures in the Ram Hormuz Plain, Southwestern Iran: Excavations at Tall-e Geser and Regional Survey of the Ram Hormuz Area*, Chicago, Pl. 148, 1.

⁹ Tosun, M., *Dara (Anastasiopolis) Roma ve Geç Antik Dönem (Parth-Sasani) Seramikleri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 334, Kat. No. 374.

¹⁰ Bkz.: Tosun, M., *Dara (Anastasiopolis) Roma ve Geç Antik Dönem (Parth-Sasani) Seramikleri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), dipnot 1106.

¹¹ Ökse T. ve Erdoğan N., *İhsu Barajı İnşaat Sahası Kurtarma Kazıları III: Roma İmparatorluk Dönemi ve Orta-Yakın Çağ Yerleşmeleri/Salvage Excavations in The Construction Area of The İhsu Dam III: Roman Empire Period and Middle-New Ages Sites*, Mardin, 2018, 211, 285-286.

Kenti'nde¹², Birecik ve Karkamış Baraj Alanlarında yapılan yüzey araştırmasında¹³ ve Güneybatı İran'da¹⁴ görülmektedir.

Hamur ve Astar Özellikleri:

Yenice Höyük YNC-3 alanında ele geçmiş dört farklı form tipi bulunmaktadır. Bu formlardan dört farklı hamur rengi, beş farklı astar rengi ve altı farklı katkı maddesi tespit edilmiştir. Katkı maddeleri taşçık, kum, mika, bitki ve kireç şeklindedir.

Hamur renkleri; Tip-1: 10 YR 6/4 (light yellowish brown); Tip-2: 7.5 YR 6/4 (light brown); Tip-3: 10 Y 8/1 (light greenish gray) ve Tip-4: 10 YR 7/4 (very pale brown) şeklindedir. Astar renkleri; Tip-1 dışta-içte 10 YR 6/4 (light yellowish brown), Tip-2 dışta 7.5 YR 8/4 (pink) içte 10 YR 7/4 (very pale brown), Tip-3 dışta-içte 5 Y 8/2 (pale yellow) ve Tip-4 dışta-içte 10 YR 8/3 (very pale brown) şeklindedir.

Devetüyü/Yerel Seramikler:

Devetüyü seramikler tek başlık altında toplamamızın nedeni adında anlaşılacağı üzeri devetüyü astar ve hamur rengine sahip olmasıdır. Bu grup altındaki seramiklerin hamur renkleri genellikle devetüyü ve devetüyünün tonlarından oluşan krem gibi renk tonlarından oluşmaktadır. Kil yapısında ise katkı maddesi olarak genellikle kum, taşçık ve kireçten oluşmaktadır¹⁵. Devetüyü seramik örneklerinin geneli kendinden astarlıdır. Astar renkleri ise devetüyü, sarımsı devetüyü, pembemsi devetüyü, kahverenginin tonları ve krem renginin tonları başlıca astar renklerini oluşturmaktadır. Bu grup altında değerlendirilen form örnekleri kase, çömlek ve testi form örneklerinden oluşmaktadır.

Bu başlık altında değerlendirilen seramik örneklerinin birçoğu erken döneme tarihlendirilen bir İslam şehri olan Kharab Sayyar'da benzer form örnekleri bulunmaktadır. Kharab Sayyar, Suriye-Türkiye sınırının yaklaşık 20 km güneyinde yer almaktadır. Kentin olasılıkla MS 7. yüzyılın sonlarında kurulmuş¹⁶ ve sonrasında Abbasiler Döneminde kamu binaları ile yeniden inşa edilmiştir. Ancak yapılan çalışmalarda bu döneme ait az sayıda yapı buluntusu ve küçük eser eksikliği, yerleşimin sistematik olarak terk edildiği düşünülmektedir. Sonrasında ise düzensiz yerleşime dair arkeolojik kanıtlar bulunmaktadır¹⁷. C. Falb, 2012 yılında kentsel alandaki bezemesiz erken İslam seramiğini çalışmıştır¹⁸. Üç grup altında değerlendirilmiştir¹⁹. Bu grup altında değerlendirilen seramik C. Falb'ın çalışmasında Ware

¹² Tosun, M., *Dara (Anastasiopolis) Roma ve Geç Antik Dönem (Parth-Sasani) Seramikleri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kat. No. 136.

¹³ Algaze, G., et. al., The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: Final Report of the Cizre Dam and Cizre-Silopi Plain Survey Areas, *Anatolica* 38, 2012, Fig. 14, 11.

¹⁴ Alizadeh, A., et al., *Ancient Settlement Systems and Cultures in the Ram Hormuz Plain, Southwestern Iran: Excavations at Tall-e Geser and Regional Survey of the Ram Hormuz Area*, Chicago, Pl. 166.

¹⁵ Kil içerisindeki katkı maddesi genel olarak farklı kombinasyonlar şeklinde çıkmaktadır. Kum-kireç, kireç-taşçık, kum-kireç-mika gibi.

¹⁶ Heidemann, S., "Settlement Patterns, Economic Development and Archaeological Coin Finds in Bilad al-Sham: the Case of Diyar Mudar - The Process of Transformation from the 6th to the 10th Century A.D.", in: K. Bartl – A. al-R. Moaz, *Residences, Castles, Settlements, Transformation Process from Late Antiquity to Early Islam in Bilad al-Sham, Proceedings of the International Conference held at Damascus*, 5.–9. November 2006, *Orient-Archäologie* 24, Rahden 2009, 498.

¹⁷ Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band 1*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, 2.

¹⁸ Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band 1*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012.

¹⁹ Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band 1*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, 21, Abb. 4.

I'e denk gelmektedir. Ware 1 açık renkli, basit ve kısmen dışta-içte kendinden astarlı bir gruptan oluşmaktadır. Kentsel alanda ya da kentsel alanın yakın çevresinde seramik atölyesi keşfedilmemiştir, ancak tanımlanan seramiklerin Kharab Sayyar'da üretildiği düşünülmektedir²⁰. Kharab Sayyar'daki erken İslam seramiklerinin Yenice Höyük'te YNC-3 Alanında ele geçen form örneklerine çok benzemektedir. Söz konusu seramikler olasılıkla bu kentten gelmiştir.

Devetüyü seramik grubu (açık renk kil) Geç Antik Çağ'da özellikle MS 7. yüzyıl başlarında ve sonrasında bölgesel günlük kullanım kapları seramik pazarında hâkim olmuştur.

Kaseler/Çanaklar:

YNC-3 alanında, bu grup altında değerlendirilen sekiz farklı form tipi bulunmaktadır. (Figür-2)

Form Tip-5,6: Kalınlaştırılmış ağızlı ve inceltilmiş konik dudaklı kase parçaları (Tip 5-6). Her iki form tipinin de ağız çapları 24 cm'dir. Benzer form örnekleri Dülük Baba Tepesi²¹, Aktoprak²² ve Qusair as-Saila'da²³ bulunmaktadır. E. Strothenke buluntu koşullarını göz önünde bulundurarak Dülük Baba Tepesi'nde ele geçen benzer form örneğini Erken İslami Dönem içerisinde değerlendirmektedir²⁴. M. Konrad, Qusair as-Saila formunu Emeviler Dönemi içerisinde değerlendirmiştir²⁵. Form Tip-5,6 benzer form örnekleri ve buluntu koşulları göz önünde bulundurulduğunda Erken İslami dönem içerisinde değerlendirilebilir.

Form Tip-7: İçten ve dıştan kalınlaştırılmış, çekiç biçimli ağızlı kase parçası (Tip-7). Ağız çapı 9 cm'dir. Benzer form örneği Dülük Baba Tepesi'nde bulunmaktadır ve MS 5. – 7. arasında değerlendirilmiştir²⁶.

Form Tip-8: Dıştan yuvarlak, içten sivri kalınlaştırılmış, ağzın üst kısmı yivli kase parçası (Tip-8). Ağız çapı 28 cm'dir. Benzer form örneği Kharab Sayyar'da bulunmaktadır ve Erken İslami Dönem içerisinde değerlendirilmektedir²⁷.

Form Tip-9: Dıştan yuvarlak ya da hafif köşeli kalınlaştırılmış, çekiç biçimli, içe eğik kesilmiş ağızlı kase parçası (Tip-9). Ağız çapı 27 cm'dir. Ağız çapı diğer kase örneklerine göre daha büyüktür. Benzer form örnekleri Kharab Sayyar²⁸, Gindaros²⁹ ve Dülük

²⁰ Falb, C., “Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien”, *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band 1*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, 11.

²¹ Strothenke, E., “Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit”, *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, Taf. 24, GbK R 112.

²² Ögüt B., Blömer M., Lange M., Strothenke Koch E., Yaşın, D., “Preliminary Report of the First Season of the “Land of the Storm God Survey” in Şehitkamil, Gaziantep, Türkiye”, *Journal of the Turkish Institute of Archaeology and Cultural Heritage-03*, 2023, Pl. 7i, (Erken Bizans-Abbasi Dönem).

²³ Konrad, M., “Der spätrömische Limes in Syrien, Archäologische Untersuchungen an den Grenzkastellen von Sura, Tetrapyrgium”, *Cholle und in Resafa, Deutsches Archäologisches Institut: Resafa 5*, Mainz, 2001, Taf. 98, 15.

²⁴ Strothenke, E., “Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit”, *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, 226-227.

²⁵ Konrad, M., “Der spätrömische Limes in Syrien, Archäologische Untersuchungen an den Grenzkastellen von Sura, Tetrapyrgium”, *Cholle und in Resafa, Deutsches Archäologisches Institut: Resafa 5*, Mainz, 2001, 84.

²⁶ Strothenke, E., “Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit”, *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, 239-240, Taf. 25, GbK R122.

²⁷ Falb, C., “Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien”, *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band 1*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, 25, Taf. 2, 7-8.

²⁸ Falb, C., “Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien”, *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band 1*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, Taf. 2, 1, Taf. 2, 8.

Baba Tepesi'nde³⁰ bulunmaktadır. C. Falb, Kharab Sayyar'dan benzer form örneklerini MS 7. yüzyıldan Abbasi Dönemi içerisinde değerlendirmektedir³¹. N. Kramer ise Gindaros örneğini Erken Bizans Dönemi içerisinde değerlendirilmektedir³². Benzer form örnekleri ve Tip-9'un buluntu koşulları değerlendirildiğinde MS 7. – 10. yüzyıl arasında tarihlendirilebilir.

Form Tip-10: Dışa çekik, dıştan kalınlaştırılmış ağızlı kase parçası (Tip-10). Ağız çapı 12 cm'dir. Benzer form örneği Kharab Sayyar'da bulunmaktadır ve C. Falb Erken İslami Dönem içerisinde değerlendirmektedir³³.

Form Tip-11: Dışa çekik ağızlı, içten sivri, dıştan yuvarlak kalınlaştırılmış ağız kenarı yivli kase/çanak parçası (Tip-11). Ağız çapı 15 cm'dir. Benzer form örnekleri Erken İslami Dönem içerisinde Kharab Sayyar'da görülmektedir³⁴.

Form Tip-12: Dıştan oval ya da sivri kalınlaştırılmış ağızlı, yuvarlak gövdeli kase parçası (Tip-12). Ağız çapı 15 cm'dir. Benzer form örneği Kharab Sayyar'da bulunmaktadır ve Erken İslami Dönem içerisinde değerlendirmektedir³⁵.

Çömlekler:

YNC 3 alanında, bu grup altında değerlendirilen sekiz farklı form tipi bulunmaktadır. (Figür-3)

Form Tip-13: Hafif dışa çekik ağızlı, kısa boyunlu, kulpsuz, gövdeye geçişte S profilli, keskin karınlı çömlek parçası (Tip-13). Ağız çapı 13 cm'dir. Benzer form örnekleri Dülük Baba Tepesi³⁶, Qusair as-Saila³⁷ ve Nasibin'de (Kamışlı, Suriye)³⁸ karşımıza çıkmaktadır. E. Strothenke, Dülük Baba Tepesi'nde ele geçen benzer form örneğini Bizans Döneminden İslami Döneme kadar tarihlenebilen konteks içerisinde değerlendirir³⁹. Qusair as-Saila'da bulunan benzer form örneklerinden 8 numaralı parçada boyun üzerinde kazıma

²⁹ Kramer, N., *Gindaros: Geschichte und Archäologie einer Siedlung im nordwestlichen Syrien vom hellenistischen bis in frühbyzantinische Zeit*, 2004, Taf. 125, EK 74.

³⁰ Strothenke, E., "Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit", *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, Taf. 25, GbK R118.

³¹ Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band 1*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, Taf. 2, 1, Taf. 2, 8.

³² Kramer, N., *Gindaros: Geschichte und Archäologie einer Siedlung im nordwestlichen Syrien vom hellenistischen bis in frühbyzantinische Zeit*, 2004, Taf. 125, EK 74.

³³ Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band 1*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, Taf. 21, 4.

³⁴ Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band 1*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, Taf. 3, 5.

³⁵ Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band 1*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, Taf. 8, 3-4.

³⁶ Strothenke, E., "Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit", *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, Taf. 21, GbK R88.

³⁷ Konrad, M., "Der spätromische Limes in Syrien, Archäologische Untersuchungen an den Grenzkastellen von Sura, Tetrapyrgium", *Cholle und in Resafa, Deutsches Archäologisches Institut: Resafa 5*, Mainz, 2001, Taf. 90, 8-10.

³⁸ Guerin, A., "L'occupation Abbasside de Nasibin, Typologie et chronologie préliminaires de la céramique prospectée en surface", in: K. Bartl – S. R. Hauser, *Continuity and Change in Northern Mesopotamia from the Hellenistic to the early Islamic period, Berliner Beiträge zum Vorderen Orient 17*, Berlin, 1996, Fig. 6, 28.

³⁹ Strothenke, E., "Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit", *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, 190.

dalgalı bir çizgi bezemesi bulunmaktadır⁴⁰. M. Konrad, Qusair as-Saila'da ki benzer form örneklerini Erken Bizans Dönemi içerisinde değerlendirmiştir⁴¹. A. Guerin ise Nasibin'den benzer form örneğini MS 9.-10. yüzyıl içerisinde değerlendirmiştir⁴². Tip-13 form örneği paralel örnekleri ile karşılaştırıldığında ve buluntu koşulları da göz önünde bulundurulduğunda Geç Antik-Erken İslami Dönemi içerisinde değerlendirilebilir.

Form Tip-14: Yuvarlatılmış dışa çekik ağızlı, düz gövdeli çömlek parçası (Tip-14). Ağız çapı 18 cm'dir. Benzer form örnekleri Gindaros⁴³, Kharab Sayyar⁴⁴ ve Dede Harabelerinde⁴⁵ bulunmaktadır. C. Falb, Kharab Sayyar örneğini Erken İslami Dönem⁴⁶, G. Kozbe Dede Harabelerini örneğini ise Geç Dönem Tabakası I⁴⁷ içerisinde değerlendirilmiştir.

Form Tip-15: İçten ve dıştan kalınlaştırılmış ağızlı, dışbükey gövdeli çömlek parçası (Tip-15). Ağız çapı 25 cm'dir.

Form Tip-16,17: Dışa çekik ağız kenarı üzeri yivli çömlek parçaları (Tip-16,17). Her iki form tipinin de ağız çapları 9 cm'dir.

Form Tip-18: Basit, dıştan çift boğumlu kalınlaştırılmış ağızlı çömlek parçası (Tip-18). Ağız çapı 17 cm'dir.

Form Tip-19: Dıştan yuvarlak kalınlaştırılmış ağızlı çömlek parçası (Tip-19). Ağız çapı 10 cm'dir.

Form Tip-20: İçe dönük, dıştan yuvarlak ya da kalınlaştırılmış, içe eğik kesilmiş çömlek parçası (Tip-20). Ağız çapı 9 cm'dir. Tip-20 Kharab Sayyar ve Toyocağı'nda⁴⁸ benzer form örnekleri bulunmaktadır.

Form Tip 15 – 20 arasındaki tüm örneklerin benzerleri Kharab Sayyar'da bulunmaktadır ve C. Falb tüm form örneklerini Erken İslami Dönem içerisinde değerlendirmiştir⁴⁹.

⁴⁰ Konrad, M., "Der spätrömische Limes in Syrien, Archäologische Untersuchungen an den Grenzkastellen von Sura, Tetrapyrgium", *Cholle und in Resafa, Deutsches Archäologisches Institut: Resafa 5*, Mainz, 2001, Taf. 90, 8.

⁴¹ Konrad, M., "Der spätrömische Limes in Syrien, Archäologische Untersuchungen an den Grenzkastellen von Sura, Tetrapyrgium", *Cholle und in Resafa, Deutsches Archäologisches Institut: Resafa 5*, Mainz, 2001, 80.

⁴² Guerin, A., "L'occupation Abbasside de Nasibin, Typologie et chronologie préliminaires de la céramique prospectée en surface", in: K. Bartl – S. R. Hauser, *Continuity and Change in Northern Mesopotamia from the Hellenistic to the early Islamic period, Berliner Beiträge zum Vorderen Orient 17*, Berlin, 1996, 377-400.

⁴³ Kramer, N., *Gindaros: Geschichte und Archäologie einer Siedlung im nordwestlichen Syrien vom hellenistischen bis in frühbyzantinische Zeit*, 2004, Taf. 72, KTÜ90.

⁴⁴ Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band 1*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, Taf. 10, 13.

⁴⁵ Kozbe, G., Güngör, A., Caner, E., *Geç Antik Çağ'da Bir Kırsal Yerleşim Dede Harabeleri*, Gaziantep, 2019, Lev. 34, 8.

⁴⁶ Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band 1*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, 10-13.

⁴⁷ Kozbe, G., Güngör, A., Caner, E., *Geç Antik Çağ'da Bir Kırsal Yerleşim Dede Harabeleri*, Gaziantep, 2019, 125.

⁴⁸ Ögüt B., Blömer M., Lange M., Strothenke Koch E., Yaşın, D., "Preliminary Report of the First Season of the "Land of the Storm God Survey" in Şehitkamil, Gaziantep, Türkiye", *Journal of the Turkish Institute of Archaeology and Cultural Heritage-03*, 2023, Pl. 7, h (Geç Antik-Erken Bizans Dönemi).

⁴⁹ Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band 1*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, Taf. 11, 6.; Taf. 11, 6-8; Taf. 11, 9; Taf. 12, 4-5.

Testiler:

YNC 3 alanında, bu grup altında değerlendirilen on farklı form tipi bulunmaktadır. (Figür-4)

Form Tip-21: Ağız kenarı yuvarlatılmış, dik ağız kenarlı, ağız kenarı üzerinde bir yiv bulunmaktadır (Tip-21). Ağız çapı 15 cm'dir. Benzer form örnekleri Resafa⁵⁰, Qusair as-Saila⁵¹, Dülük Baba Tepesi ve Kharab Sayyar'da⁵² bulunmaktadır. M. Konrad, ele geçen form örneklerini genel olarak Geç Roma-Erken Bizans Dönemi içerisine tarihlemektedir. Ancak bir form örneğini koyu kahverengi kile dayanarak MS 3.-4. yüzyıl sonu içerisinde değerlendirmektedir⁵³. C. Falb, Kharab Sayyar örneğini Erken İslami Dönem içerisinde değerlendirmektedir⁵⁴. E. Strothenke ise Dülük Baba Tepesinde ele geçen benzer form örneğini MS 4.-5. yüzyılda tarihlemiş, ancak Erken Bizans ve Erken İslami dönemlerde de uzun süre kullanılmış bir form olduğunu ileri sürmüştür⁵⁵. Form tip-21 örneği kil rengi ve buluntu koşullarını da göz önünde bulundurduğumuzda Erken İslami Dönem içerisinde değerlendirilebilir.

Form Tip-22: Dik ya da hafif içe dönük, dıştan geniş bant biçiminde kalınlaştırılmış basit ağızlı testi parçası (Tip-22). Ağız çapı 13 cm'dir. Benzer form örnekleri Dülük Baba Tepesi⁵⁶ ve Kharab Sayyar'da⁵⁷ Erken İslami Dönem içerisinde değerlendirilmektedir⁵⁸.

Form Tip-23: Dışa kalınlaştırılmış sivri ağızlı, hafif içe eğik düz boyunlu boyun içerisi yiv bezemeli testi parçası (Tip-23). Ağız çapı 9 cm'dir. Benzer form örnekleri Nisibis⁵⁹, Zeugma⁶⁰ ve Dülük Baba Tepesi'nde⁶¹ bulunmaktadır. Nisibis form örneği MS 8.-10. yüzyıl arası⁶², Zeugma form örneği ise MS 9.-10. yüzyıl⁶³ arasına değerlendirilmektedir.

⁵⁰ Mackensen, M., *Resafa I, eine befestigte spätantike Anlage vorden Stadtmauern von Resafa*, Mayence, Taf. 30, 11.

⁵¹ Konrad, M., "Der spätrömische Limes in Syrien, Archäologische Untersuchungen an den Grenzkastellen von Sura, Tetrapyrgium", *Cholle und in Resafa, Deutsches Archäologisches Institut: Resafa 5*, Mainz, 2001, Taf. 89, 5-6.

⁵² Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band I*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, Taf. 5, 4.

⁵³ Konrad, M., "Der spätrömische Limes in Syrien, Archäologische Untersuchungen an den Grenzkastellen von Sura, Tetrapyrgium", *Cholle und in Resafa, Deutsches Archäologisches Institut: Resafa 5*, Mainz, 2001, 79.

⁵⁴ Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band I*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, Taf. 5, 4.

⁵⁵ Strothenke, E., "Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit", *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, 87-88.

⁵⁶ Strothenke, E., "Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit", *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, Taf. 12, GbK R28.

⁵⁷ Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band I*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, Taf. 13, 12.

⁵⁸ Strothenke, E., "Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit", *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, 100-101; Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band I*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, Taf. 13, 12.

⁵⁹ Guerin, A., "L'occupation Abbasside de Nasibin, Typologie et chronologie préliminaires de la céramique prospectée en surface", in: K. Bartl – S. R. Hauser, *Continuity and Change in Northern Mesopotamia from the Hellenistic to the early Islamic period, Berliner Beiträge zum Vorderen Orient 17*, Berlin, 1996, Taf. 2, 1; 5, 24-26.

⁶⁰ Kenrick, P. M., "Pottery Other Than Transport Amphora", Ed. W. Aylward, *Excavations at Zeugma vol. II*, California, 2013, PT 683.

⁶¹ Strothenke, E., "Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit", *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, Taf. 12, GbK R29.

⁶² Guerin, A., "L'occupation Abbasside de Nasibin, Typologie et chronologie préliminaires de la céramique prospectée en surface", in: K. Bartl – S. R. Hauser, *Continuity and Change in Northern Mesopotamia from the*

E. Strothenke ise Form tip-23 ile paralel olan form örneğini diğer örnekler ile karşılaştırarak Geç dönem içerisinde değerlendirmiştir⁶⁴. Paralel örnekleri ve aynı zamanda paralel örneklerinde ki kil rengi de göz önünde bulundurulduğunda Form Tip-23 örneği de açık renkli kil yapısına sahiptir. Tüm bunlar buluntu koşulları da göz önünde bulundurulduğunda Erken İslami Dönem içerisinde değerlendirilebilir.

Form Tip-24: Dıştan yuvarlak kalınlaştırılmış, sivri kenarlı, içbükey boyunlu testi parçası (Tip-24). Ağız çapı 13 cm'dir. E. Strothenke, Dülük Baba Tepesi'nde bulunan form örneğini MS 6. yüzyıla tarihlenmiştir⁶⁵.

Form Tip-25,26: Üzeri yivli, dik ağız kenarlı, boyun üzerinde yivler bulunan testi parçası (Tip-25,26). Her iki form tipinin de ağız çapları 9 cm'dir. Benzer form örnekleri Resafa⁶⁶, Kharab Sayyar⁶⁷ ve Dülük Baba Tepesi'nde⁶⁸ bulunmaktadır. M. Konrad, Resafa'da bulunan bu grubu Geç Roma-Erken Bizans Dönemi⁶⁹, C. Falb, Kharab Sayyar örneğini Erken Bizans-Erken İslami Dönem'e⁷⁰, E. Strothenke ise Dülük Baba Tepesi örneğini Erken Bizans-Erken İslami Dönem içerisinde değerlendirmiştir⁷¹.

Form Tip-27: Hafif dışa çekik ağızlı, düz boyunlu, boyun üzerinde yiv bulunan testi parçası (Tip-27). Ağız çapı 8 cm'dir.

Form Tip-28: Dışa doğru kalınlaştırılmış dudak, içbükey huni boyunlu testi parçası (Tip-28). Ağız çapı 12 cm'dir.

Form Tip-29: Dışa çekik, dışa kalınlaştırılmış ağızlı, içbükey boyunlu testi parçası (Tip-29). Ağız çapı 11 cm'dir.

Form Tip-30: Dışa kalınlaştırılmış hafif aşağı sarkık ağızlı, düz gövdeli testi parçası (Tip-30). Ağız çapı 8 cm'dir.

Kharab Sayyar'da bulunan Form Tip 27 – 30 arasındaki örnekler C. Falb tarafından Erken İslami Dönem tarihlendirilmiştir⁷².

Hellenistic to the early Islamic period, Berliner Beiträge zum Vorderen Orient 17, Berlin, 1996, Taf. 2, 1, 5, 24-26.

⁶³ Kenrick, P. M., "Pottery Other Than Transport Amphora", Ed. W. Aylward, *Excavations at Zeugma vol. II*, California, 2013, 71.

⁶⁴ Strothenke, E., "Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit", *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, 102-103.

⁶⁵ Strothenke, E., "Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit", *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, 113-114, Taf. 14, GbK R37.

⁶⁶ Konrad, M., "Der spätrömische Limes in Syrien, Archäologische Untersuchungen an den Grenzkastellen von Sura, Tetrapyrgium", *Cholle und in Resafa, Deutsches Archäologisches Institut: Resafa 5*, Mainz, 2001, Taf. 89, 4.

⁶⁷ Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band I*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, Taf. 15, 10.

⁶⁸ Strothenke, E., "Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit", *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, Taf. 14, GbK R42.

⁶⁹ Konrad, M., "Der spätrömische Limes in Syrien, Archäologische Untersuchungen an den Grenzkastellen von Sura, Tetrapyrgium", *Cholle und in Resafa, Deutsches Archäologisches Institut: Resafa 5*, Mainz, 2001, 79.

⁷⁰ Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band I*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, Taf. 15, 10.

⁷¹ Strothenke, E., "Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit", *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, 119-120.

⁷² Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band I*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, Taf. 13, 8; Taf. 14, 12, Taf 15, 1-2; Taf. 15, 13.

Hamur ve Astar Özellikleri:

Devetüyü astarlı seramik grubunun hamur rengi yoğun olarak devetüyü (soluk sarı), kahverengi, açık kahverengi, sarımsı kırmızı, kırmızımsı sarı ve kırmızımsı kahverengi kullanılmıştır. En yoğun kil rengi devetüyü (soluk sarı) ve açık kahverengi rengi olmuştur. Hamur içeriğinde ise katkı maddesi olarak ince kireç, kum, mika ve çok seyrek bazı örnekler taşçık görülmektedir. Bazı form örneklerinin kil yapısında yoğun ince kireç ya da sadece yoğun kum katkılı örnekler mevcuttur. Sadece birkaç örnekte de seyrek iri kireç taneleri ve bazı örneklerde ise taşçık katkısı görülmektedir.

Bu grup altındaki seramiklerin yüzeylerinde astarlama işlemi olmuştur. Bu astarlama kendinden astarlı olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda bu astarlama kendi hamur renginde olmasının dışında farklı renk tonlarına da sahiptir. Bu renk tonlarında en yoğun görülen açık/soluk sarı ve açık/soluk kahverengidir.

Kırılğan/Gevrek Seramikler:

Kırılğan/gevrek seramikler olarak değerlendirmeye aldığımız bu grup “*Brittle Ware*” olarak bilinmektedir. Brittle ware grubu ilk defa Dura Europos’ta ortaya çıkmıştır ve bu terimi ilk defa kullanan S. L. Dyson olmuştur⁷³. Kırılğan seramiklerin form tipleri çömlek, çanak, tencere, güveç, testi-sürahi, gibi form örnekleri oluşturmaktadır⁷⁴.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalar ve veriler göz önünde bulundurulduğunda, gevrek seramiklerin Roma Dönemi’nden (MS 1. yüzyıl) Abbasi Dönemi ortalarına kadar özellikle Suriye, Kuzeybatı Irak, Ürdün ve Anadolu’nun Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır⁷⁵.

Gevrek seramiklerin en belirgin özelliği adından da anlaşılacağı üzere ince cidarlı ve kırılğan bir yapıya sahiptir. Hamur renkleri genellikle kırmızı, koyu kırmızı ve kahverengi tonlarındadır. Astar rengi ise, koyu kırmızı, kırmızı, kahverengi ve koyu gridir. Renk tonları da pişme derecelerine göre değişiklik göstermektedir⁷⁶.

Biçim ve form tipi zaman içinde oldukça farklılık göstermiştir. MS 7. yüzyılda (Emevîler Dönemi) ağız kenarı yivli, kısa içe eğik düz boyunlu, içe eğik içbükey boyun,

⁷³ Dyson S. L., “Excavations at Dura-Europos”, *Final Report IV, 1, 3, The Commonware Pottery, the Brittle Ware*, New Hawen, 1968, 58.

⁷⁴ Alp, A. O., “A Group of Late Roman Pottery from Harabebezikan Mound in Upper Euphrates (Turkey)”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1, 2009, 202, 212-213; Vokaer, A., “Cooking in a perfect pot. Shapes, fabric and function of cooking ware in late antique Syria”, Ed.: S. Menchelli, *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean, Archaeology and Archaeometry, Comparison between Western and Eastern Mediterranean 1 (LRCW 3)*, Oxford, 2010b, 116, 123-127, Fig. 2, 4; N. H. Vela, N. H., Piéri, D., “Faciès céramiques de la Syrie du Nord protobyzantine”, Ed. G. Charpentier-V. Puech, *Villes et campagnes aux rives de la Méditerranée ancienne Hommages à Georges Tate, Topoi, Supplément 12*, 2013, 123-125, 145-146, Fig. 12-13.

⁷⁵ Vokaer, A., “La Brittle Ware byzantine et omeyyade en Syrie du nord”, Ed. M. Bonifay-J.C. Treglia, *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry 2 (LRCW 2)*, Oxford, 2007; Vokaer, A., “Cooking Wares in Ancient Syria (First to 10 th Centuries AD): Reconstructing the Production Contexts from the Consumption Sites”, *Archaeometry* 52 4, 2010a; Vokaer, A., “Cooking in a perfect pot. Shapes, fabric and function of cooking ware in late antique Syria”, Ed.: S. Menchelli, *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. Comparison between Western and Eastern Mediterranean 1 (LRCW 3)*, Oxford, 2010b, 115-116. Tosun, M., Dara’dan (Anastasiopolis) Brittle Ware Çömlekler, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* - 72, 2021, 91 – 117.

⁷⁶ Alp, A. O., “A Group of Late Roman Pottery from Harabebezikan Mound in Upper Euphrates (Turkey)”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1, 2009, 202.

omuzdan kulplu, yuvarlak düz dipli, gövde üzeri oluk bezemeli çömlek⁷⁷ formları bulunmaktadır. Emevî ve Abbasi Dönemleri'nde ise tava⁷⁸, sürahi⁷⁹ ve içten yuvarlatılmış basit ağızlı, boyunsuz çömlekler ön plana çıkmıştır⁸⁰. MS 8. yüzyılda ise (Emevî Dönemi sonu-Abbasi Dönemi) çömlek⁸¹ ve güveç⁸² formları yoğun olarak kullanılmıştır. MS 7. – 9. yüzyılda (Emevî ve Abbasi Dönemi) boyunsuz ve gövde üzerinde tutamakları olan pişirme kapları⁸³ ve MS 10. yüzyılda (Memlukler Dönemi) boyunsuz gövdesi şişkin, gövdeden yarım kulplu dip kısmı oval formlu pişirme kapları⁸⁴ yoğun olarak kullanılmıştır.

YNC 3 alanında, bu grup altında değerlendirilen dört farklı form tipi bulunmaktadır. (Figür-5)

Form Tip-31,32: Dışa çekik ağızlı, uzun içbükey boyunlu kase parçaları (Tip-31,32). Her iki form tipinin de ağız çapları 14-16 cm arasında değişmektedir.

Form Tip-33: İçten kesilmiş, hafif dışa çekik ağızlı, boyunsuz, dışa eğik dışbükey gövdeli çömlek parçası (Tip-33). Ağız çapı 16 cm'dir.

Form Tip-34: İçe çekik ağızlı ve ağız kenarı çift boğumlu, boyunsuz, dışbükey gövdeli çömlek parçası (Tip-34). Ağız çapı 20 cm'dir.

⁷⁷ Vokaer, A., "Cooking in a perfect pot. Shapes, fabric and function of cooking ware in late antique Syria", Ed.: S. Menchelli, *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. Comparison between Western and Eastern Mediterranean 1 (LRCW 3)*, Oxford, 2010b, 116, 127, Fig.4, 1.

⁷⁸ Genequand, D., et. al., "Rapport préliminaire des campagnes 2008 et 2009 de la mission archéologique syro-suisse de Qasr al-Hayr al-Sharqi", *SLSA Jahresbericht 2009*, 2010, 210-211, Fig. 49, 8011-3.

⁷⁹ Genequand, D., et. al., "Rapport préliminaire des campagnes 2008 et 2009 de la mission archéologique syro-suisse de Qasr al-Hayr al-Sharqi", *SLSA Jahresbericht 2009*, 2010, 210-211, Fig.49, 6816-7.

⁸⁰ Genequand, D., et. al., "Rapport préliminaire des campagnes 2008 et 2009 de la mission archéologique syro-suisse de Qasr al-Hayr al-Sharqi", *SLSA Jahresbericht 2009*, 2010, 210-211, Fig.49, 6852-7.

⁸¹ Vokaer, A., "Cooking in a perfect pot. Shapes, fabric and function of cooking ware in late antique Syria", Ed.: S. Menchelli, *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. Comparison between Western and Eastern Mediterranean 1 (LRCW 3)*, Oxford, 2010b, 116, 127, Fig.4, 2; Vokaer, A., ., "Continuity and Changes in Ceramic Production and Exchange in Syria, between the End of the Byzantine and the Beginning of the Early Islamic Periods (6th-9th Century CE)", Ed.: A. Kralidis-A. Gkoutzioukostas, *Proceedings of the International Symposium Byzantium and the Arab World: Encounter of Civilizations (Thessaloniki, 16-18 December 2011)*, Thessaloniki, 2013b, 494-495, Fig. 4, 3.

⁸² Vokaer, A., "Cooking in a perfect pot. Shapes, fabric and function of cooking ware in late antique Syria", Ed.: S. Menchelli, *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. Comparison between Western and Eastern Mediterranean 1 (LRCW 3)*, Oxford, 2010b, 116, 127, Fig.4, 3.

⁸³ Vokaer, A., "La Brittle Ware byzantine et omeyyade en Syrie du nord", Ed. M. Bonifay-J.C. Treglia, *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry 2 (LRCW 2)*, Oxford, 2007, 713, Fig.12; Vokaer, A., "Cooking in a perfect pot. Shapes, fabric and function of cooking ware in late antique Syria", Ed.: S. Menchelli, *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. Comparison between Western and Eastern Mediterranean 1 (LRCW 3)*, Oxford, 2010b, 116, 127, Fig.4, 4-6; Strothenke, E., "Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit", *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, Taf.7, 1-2; Özyar A., et. al., "Tarsus Gözlükule Kazılarında Ele Geçen Erken İslami Dönem Buluntuları Hakkında Bazı Gözlemler", *Kazı Sonuçları Toplantısı 38/2*, Ankara 2017a, 475-477, 483, Res.10; Özyar A., et. al., "Recent Fieldwork at Tarsus-Gözlükule: The Medieval Levels", Ed.: S.R. Steadman-G. McMahon, *The Archaeology of Anatolia 2: Recent Discoveries (2015-2016)*, Cambridge, 2017b, 219-221, Fig.10-13c, 10-14a.

⁸⁴ Vokaer, A., "Cooking in a perfect pot. Shapes, fabric and function of cooking ware in late antique Syria", Ed.: S. Menchelli, *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. Comparison between Western and Eastern Mediterranean 1 (LRCW 3)*, Oxford, 2010b, 116, 127, Fig.4, 7.

Kharab Sayyar'da bulunan Form Tip 31-34'ün benzer form örneklerini C. Falb, Erken İslami Dönem'e tarihlemiştir.⁸⁵ Form-32'nin benzer form örneği Kharab Sayyar dışında Aktoprak'ta⁸⁶ da tespit edilmiştir.

Hamur ve Astar Özellikleri:

Hamur rengi genel olarak kırmızı ve kahverenginin tonlarından oluşmaktadır. İç ve dış yüzeylerde astarlama yapılmıştır. Astar renkleri de genellikle farklı renk tonlarından oluşmaktadır. Ancak hamur rengi ile aynı astar rengine sahip örneklerde mevcuttur. Genel olarak ince cidarlı, kırılğan; fakat ısıya dayanıklı olan bu seramikler, iyi pişmiş ve pişme durumuna göre renkleri değişkenlik göstermektedir. Hamur gruplarında en dikkat çeken nokta hepsinin içeriğinde kireç tanelerinin olmasıdır. Bunun temel nedeni ise Orta Fırat Bölgesinin kil yapısında kendiliğinden olan kirecin varlığıdır⁸⁷.

Pişirme Kapları:

Bu bölüm altında değerlendirilen seramikler form biçimleri ve gövde kompozisyonu ile üst bölümde tanıttığımız Yenice Höyük'te geniş bir biçim malzemesi ve farklı form tipi sunan *Brittle Ware* grubu ile çok yakındır. Bu grup seramikler *Brittle Ware* grubunun kalın cidarlı bir versiyonu olarak anlaşılabilir, bu grup seramikler bazı çalışmalarda "*pseudo brittle ware*" olarak tanımlanmıştır⁸⁸. Ancak daha kalın bir cidara sahip olmasından dolayı bu grubu *Brittle Ware* olarak adlandırmak yanlış olacaktır. Aynı zamanda araştırmacıların görüşüne göre daha önce kullanılan *pseudo* ifadesi farklı çağrışımlar uyandırabileceği için bu ifadeler tamamen terk edilmiştir ve "*Pişirme kapları-Tencere*" gibi terim tercih edilmiştir⁸⁹. *Brittle Ware* ve Pişirme Kapları karşılaştırıldığında Pişirme Kaplarının önemli ölçüde daha kaba yalın olması, düşük sertlik derecesi ve daha kalın bir cidar yapısına sahip olmasıdır. Ancak kil yapısı ve formların *Brittle Ware* ile benzerliği, aynı üretim yerleri ve dolayısıyla üretim için aynı kil hammaddelerinin kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Buna bağlı olarak bazı araştırmacılar bu konu hakkında bilimsel analizler yapmışlardır. Yapılan çalışmalarda ince cidarlı ve kalın cidarlı *Brittle Ware*'in kil bileşiminin kısmen aynı olduğu ve *Brittle Ware*'in farklı alt gruplarını temsil ettiği tespit edilmiştir⁹⁰. Ayrıca daha geç dönemde görülen *Brittle*

⁸⁵ Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band 1*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, Taf. 18, 6; Taf. 19, 6; Taf. 19, 9-10.

⁸⁶ Ögüt B., Blömer M., Lange M., Strothenke Koch E., Yaşın, D., "Preliminary Report of the First Season of the "Land of the Storm God Survey" in Şehitkamil, Gaziantep, Türkiye", *Journal of the Turkish Institute of Archaeology and Cultural Heritage-03*, 2023, Pl. 7, k (Erken Bizans-Abbasi Dönemi).

⁸⁷ Kozbe, G., Güngör, A., Caner, E., *Geç Antik Çağ'da Bir Kırsal Yerleşim Dede Harabeleri*, Gaziantep, 2019, 58.

⁸⁸ Höpken, C., Schimmer, F., Sieler, M., "Ausgewählte Keramik aus dem Heiligtum des Iupiter Dolichenus und der Folgebesiedlung auf dem Dülük Baba Tepesi", in: E. Winter (Hrsg.), ΠΑΤΡΙΣ ΠΑΝΤΡΟΦΟΣ KOMMAGHNH, *Neue Funde und Forschungen zwischen Taurus und Euphrat, Dolichener und Kommagenische Forschungen III*, AMS 60, Bonn, 2008, 146; Strothenke, E., "Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit", *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, 365.

⁸⁹ Strothenke, E., "Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit", *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, 365-366.

⁹⁰ Schneider, G., Vokaer, A., Bartl, K., Daszkiewicz, M., "Some new results of archaeometric analysis of Brittle Wares", Ed. M. Bonifay-J.C. Tréglia, *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean (LRCW 2)*, *Archaeology and Archaeometry 2*, Oxford, 2007, 717-719; Vokaer, A., "La Brittle Ware en Syrie", *Production et diffusion d'une céramique culinaire de l'époque hellénistique à l'époque omeyyade*, *Memoires de la Classe des Lettres Fouilles d'Apamee 2*, Brussels, 2011, 48.

Ware formlarının pişirme kapları ile aynı zamanda üretime girdiği ve zamanla *Brittle Ware* üretiminin yerini aldığı söylenilebilir⁹¹.

M. Konrad, Resafa'da *Brittle Ware* grubunun ince cidarlı, sert fırınlanmış bir gruptan kalın cidarlı, daha az sert fırınlanmış "daha yağlı bir gruba" dönüştüğünü vurgulamıştır. "Kalın cidarlı *Brittle Ware*'i yeniden adlandırmak yerine, farklı formları "Erken ve Orta İmparatorluk formları", "Geç Antik Bizans formları" ve "Erken İslam (Emevi) formları" olarak alt gruplara ayırmaya ve daha sonra ikinci grup için sapma gösteren üretime atıfta bulunmaya karar vermiştir⁹².

M. Gschwind kalın cidarlı *Brittle Ware* grubu için "geçiş grubu" terimini kullanmıştır, zira *Brittle Ware* olarak adlandırmakta isteksiz olduğu açıktır. Zeugma'daki sözde Poseidon ve Fırat Villaları kazılarında bulunan *Brittle Ware* örneklerini analiz ederken, Geç Roma ve Erken Bizans kontekstlerindeki kalın cidarlı pişirme kaplarını da fark etmiştir⁹³.

Bu grup altında değerlendirilen toplam üç farklı form tipi bulunmaktadır. (Figür-6)

Form Tip-35: İçe çekik ağızlı, üzeri yiv bezemeli, dışbükey gövdeli tencere parçası (Tip-35). Ağız çapı 19 cm'dir. Benzer form örnekleri Balih-Tal⁹⁴, Dehes⁹⁵, Dibsî Faraj⁹⁶, Qoueiq-Ebene⁹⁷, Qasr al Hayr as Sharqî⁹⁸, Resafa⁹⁹, Zeugma¹⁰⁰ ve Dülük Baba Tepesi'nde¹⁰¹ bulunmaktadır. Dehes ve Dibsî Faraj'da ki Tip-35'in paralel örnekleri genel formu görmemizi

⁹¹ Schneider, G., Vokaer, A., Bartl, K., Daszkiewicz, M., "Some new results of archaeometric analysis of Brittle Wares", Ed. M. Bonifay-J.C. Trégliã, *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean (LRCW 2), Archaeology and Archaeometry 2*, Oxford, 2007.

⁹² Konrad, M., "Der spätrömische Limes in Syrien, Archäologische Untersuchungen an den Grenzkastellen von Sura, Tetrapyrgium", *Cholle und in Resafa, Deutsches Archäologisches Institut: Resafa 5*, Mainz, 2001, 73-76.

⁹³ Gschwind, M., "Roman pottery from Zeugma: continuity, change and the central Euphrates perspective", Ed.: R. Ergeç, *International Symposium o Zeugma: From Past to Future*, Gaziantep, 2006, 63 f.

⁹⁴ Bartl, K., "Balih Valley Survey, Settlements of the Late Roman/Early Byzantine and Islamic Period", Ed. K. Bartl-S. R. Hauser, *Continuity and Change in Northern Mesopotamia From the Hellenistic to the Early Islamic Period, Berliner Beiträge zum Vorderen Orient Band 17*, Berlin, 1996, 33-34, Taf. 31, 12-13.

⁹⁵ Orssaud, D., Sodini, J. P., "Le 'Brittle Ware' dans le Massif Calcaire (Syrie du nord)", Ed.: C. Bakirtzis, *De Rome à Byzance; de Fostat à Cordoue: évolution des faciès céramiques en Méditerranée (Ve-IXe siècles), Actes du VIIe congrès international sur la céramique médiévale en Méditerranée, Thessalonique, 11-16 octobre 1999*, Athens 2003, Abb. 5, Typ 4b.

⁹⁶ Vokaer, A., "La Brittle Ware byzantine et omeyyade en Syrie du nord", Ed. M. Bonifay-J.C. Treglia, *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry 2 (LRCW 2)*, Oxford, 2007, Abb. 2, 8- 3, 8; Harper, R., "Athis-Neocaesareia-Qasrin-Dibsî Faraj", Ed. J. C. Margueron, *Le Moyen-Euphrate, Zone de contacts et d'échanges, Actes du colloque de Strasbourg 10-12 mars 1977*, Leiden, 1980, C56.

⁹⁷ Northedge, A., "Selected Late Roman and Islamic Coarse Wares", in: J. Matthers (Hrsg.), *The River Qoueiq, Northern Syria and its Catchment, BAR 98*, Oxford, 1981, Abb. 245, 5.

⁹⁸ Grabar, O., Holod, R., Knustad, J., Trousdale, W., *City in the Desert Qasr al-Hayr East, ABD*, 1978, 158-159, Nr. 10.

⁹⁹ Konrad, M., "Der spätrömische Limes in Syrien, Archäologische Untersuchungen an den Grenzkastellen von Sura, Tetrapyrgium", *Cholle und in Resafa, Deutsches Archäologisches Institut: Resafa 5*, Mainz, 2001, Taf. 84, 16; Mackensen, M., *Resafa I, eine befestigte spätantike Anlage vorden Stadtmauern von Resafa*, Mayence, Taf. 32, 19.21.

¹⁰⁰ Kenrick, P. M., "Pottery Other Than Transport Amphora", Ed. W. Aylward, *Excavations at Zeugma vol. II*, California, 2013, Taf. 42, PT660; Vokaer, A., "La Brittle Ware en Syrie", *Production et diffusion d'une céramique culinaire de l'époque hellénistique à l'époque omeyyade, Memoires de la Classe des Lettres Fouilles d'Apamee 2*, Brussels, 2011, Taf. 6, 10, 7, 1.

¹⁰¹ Strothenke, E., "Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit", *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, Taf. 40, KTW R6.

sağlamaktadır. Yuvarlak bir tabana sahiptir ve eşit şekilde küreseldir¹⁰². Dehes'te ki örnek daha büyük bir kap derinliğine sahiptir¹⁰³. A. Vokaer bu form örneğini hem Bizans hem de Emevi/Abbasi dönemi içerisinde değerlendirilir¹⁰⁴. Suriye'de ki Brittle Ware'e ilişkin özetinde, MS 6.-7. yüzyıllar içerisinde gösterir¹⁰⁵. Yukarıda bahsettiğimiz diğer paralel örneklerde Erken Bizans ve Erken İslami Dönem içerisinde değerlendirilmiştir¹⁰⁶.

Form Tip-36,37: İçten yuvarlatılarak dışa çekilmiş ve kalınlaştırılmış ağızlı, içe eğik içbükey boyunlu tencere parçaları (Tip-36,37). Her iki form tipinin de ağız çapları 20-25 cm arasında değişmektedir. Benzer örneklerde de görüldüğü gibi genel form örneği yuvarlatılmış bir tabana sahiptir. Benzer form örnekleri Dülük Baba Tepesi¹⁰⁷, Aktoprak¹⁰⁸ ve Kharab Sayyar'da¹⁰⁹ bulunmaktadır. Dülük Baba Tepesi'nde ele geçen form örneği karışık bir tabakadan ele geçmiştir. Ancak buluntular genel anlamda Erken Bizans – Erken İslami Dönemine ait seramik malzemelerden oluşmaktadır¹¹⁰. Kharab Sayyar'da da benzer ağız tasarımına sahip bir örnek bulunmaktadır ve buluntu koşullarına dayanarak Erken İslami Dönem içerisinde tarihlendirilmiştir¹¹¹.

Hamur ve Astar Özellikleri:

Brittle Ware grubunun devamı olarak değerlendirilen pişirme kapları yapılan incelemeler sonucunda gövdenin sadece daha az sertlikte piştiği, kil yapısında kahverengi ve

¹⁰² Harper, R., "Athis-Neocaesareia-Qasrin-Dibsi Faraj", Ed. J. C. Margueron, *Le Moyen-Euphrate, Zone de contacts et d'échanges, Actes du colloque de Strasbourg 10-12 mars 1977*, Leiden, 1980, C 56.

¹⁰³ Orssaud, D., Sodini, J. P., "Le 'Brittle Ware' dans le Massif Calcaire (Syrie du nord)", Ed.: C. Bakirtzis, *De Rome à Byzance; de Fostat à Cordoue: évolution des faciès céramiques en Méditerranée (Ve-IXe siècles)*, Actes du VIIe congrès international sur la céramique médiévale en Méditerranée, Thessalonique, 11-16 octobre 1999, Athens 2003, Abb. 5, Typ 4b.

¹⁰⁴ Vokaer, A., "La Brittle Ware byzantine et omeyyade en Syrie du nord", Ed. M. Bonifay-J.C. Treglia, *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry 2 (LRCW 2)*, Oxford, 2007, Abb. 2, 7-4, 7.

¹⁰⁵ Vokaer, A., "La Brittle Ware en Syrie", *Production et diffusion d'une céramique culinaire de l'époque hellénistique à l'époque omeyyade, Memoires de la Classe des Lettres Fouilles d'Apamee 2*, Brussels, 2011, 18.

¹⁰⁶ Orssaud, D., Sodini, J. P., "Le 'Brittle Ware' dans le Massif Calcaire (Syrie du nord)", Ed.: C. Bakirtzis, *De Rome à Byzance; de Fostat à Cordoue: évolution des faciès céramiques en Méditerranée (Ve-IXe siècles)*, Actes du VIIe congrès international sur la céramique médiévale en Méditerranée, Thessalonique, 11-16 octobre 1999, Athens 2003, Abb. 5 (Typ 4b); Harper, R., "Athis-Neocaesareia-Qasrin-Dibsi Faraj", Ed. J. C. Margueron, *Le Moyen-Euphrate, Zone de contacts et d'échanges, Actes du colloque de Strasbourg 10-12 mars 1977*, Leiden, 1980, C 56; Mackensen, M., *Resafa I, eine befestigte spätantike Anlage vorden Stadtmauern von Resafa*, Mayence, Taf. 32, 19. 21; Konrad 2001, Taf. 84, 16; Northedge, A., "Selected Late Roman and Islamic Coarse Wares", in: J. Matthers (Hrsg.), *The River Qoueiq, Northern Syria and its Catchment, BAR 98*, Oxford, 1981, Abb. 245, 5; Grabar, O., Holod, R., Knustad, J., Trousdale, W., *City in the Desert Qasr al-Hayr East*, ABD, 1978, 158-159 Nr. 10; Bartl, K., "Balih Valley Survey, Settlements of the Late Roman/Early Byzantine and Islamic Period", Ed. K. Bartl-S. R. Hauser, *Continuity and Change in Northern Mesopotamia From the Hellenistic to the Early Islamic Period, Berliner Beitrage zum Vorderen Orient Band 17*, Berlin, 1996, 33-34 Taf. 31, 12-13.

¹⁰⁷ Strothenke, E., "Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit", *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, Taf. 44, KTW R23.

¹⁰⁸ Ögüt B., Blömer M., Lange M., Strothenke Koch E., Yaşın, D., "Preliminary Report of the First Season of the "Land of the Storm God Survey" in Şehitkamil, Gaziantep, Türkiye", *Journal of the Turkish Institute of Archaeology and Cultural Heritage-03*, 2023, Pl. 7, 1 (Orta Çağ).

¹⁰⁹ Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band 1*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, Taf. 19, 9.

¹¹⁰ Strothenke, E., "Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit", *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016, 405-406.

¹¹¹ Falb, C., "Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien", *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band 1*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012, Taf. 19, 9.

beyaz katkı maddelerinin olduğu, daha kalın bir cidara sahip olduğu saptanmıştır¹¹². Hamur renkleri genellikle kırmızı, açık kahverengi tonlarından oluşmaktadır. Astar rengi ise kırmızımsı kahverengi ve açık sarı gibi tonlardan oluşmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç:

Çalışma kapsamında ele alınan seramik verilerinin sayısı az olsa da baraj suları altında yok olmuş, büyük olasılıkla gelecek nesillere aktarılamayacak bir merkezin Geç Antik – Erken İslami Dönemine (MS 7. – 8. yüzyıl) ait buluntuların değerlendirilmesi açısından oldukça önemlidir. Aynı zamanda kırsal karakterli yerleşimin söz konusu dönem içerisindeki seramik gruplarını tanıtmak önem arz etmektedir. YNC-3 alanında yapılan kurtarma kazılarında ele geçen seramiklerin bazıları Suriye Bölgesi'ne özgü olduğu düşünülen örneklerdir. Çalışmanın en önemli noktalarından biri bölgede az çalışılmış olan İslami Dönem seramiklerinin tanıtılmasıdır. Ayrıca MS 7. yüzyıl sonrası Orta Fırat Bölgesi'nde yaşanan kaotik ortamın yerleşime ve seramik verilerine nasıl yansıdığını göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte yapılan bu çalışma Orta Fırat Bölgesi için literatür oluşturması açısından da önem arz etmektedir. YNC-3 alanında özellikle Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi'nde görülen ticaret malzemelerinin MS 7. yüzyılda önemini kaybetmiş olması ve herhangi ticaret malzemesi ele geçmemesi yerleşimde ticaretin durduğunu ve yerleşimin önemini kaybettiğini göstermektedir.

Söz konusu dönem içerisinde yaşanan siyasi olaylardan dolayı YNC-3 alanı özellikle Erken Roma ve Geç Roma dönemlerinde üretime yönelik bir yerleşim modeli çizerken MS 7. yüzyıl ve sonrasında yaşanan kaotik ortamdan dolayı küçülmüştür. YNC-3 alanında tespit edilen seramikler göz önünde bulundurulduğunda bu küçülmenin daha çok çiftlik benzeri bir yerleşim modeli sergilediğini desteklemektedir. Ele geçen seramikler ise günlük kullanıma yönelik kaplar ve daha çok yerel olarak düşünülen seramik gruplarından oluşmaktadır. Bunun dışında Sasani seramiklerine rastlanması dönemin siyasi olaylarına dair izler taşıması açısından önemlidir. Genel olarak yerel devetüyü astarlı seramikler özellikle MS 7. yüzyıl başlarından Erken İslami Döneme kadar bölgenin günlük kullanım kaplarını oluşturmuş ve bölgenin seramik pazarlarını domine etmiştir.

Bir diğer grubu *Brittle Ware* oluşturmaktadır. Bu grup özellikle Roma ve Geç Roma dönemlerinde Yenice Höyük'te yoğun olarak kullanılmıştır. Buna bağlı olarak Geç Antik Dönemde de form tipleri devamlılığını sürdürmüştür. Hamur ve astar özellikleri göz önünde bulundurulduğunda ve bölgedeki farklı yerleşimlerde görülen benzer örnekler bu grubun Suriye orjinli olduğunu göstermektedir. Son olarak YNC-3 alanında yapılan kazı çalışmaları ve seramikler verileri, yerleşimin MS 12. yüzyıldan sonra tamamen terk edildiğini göstermektedir.

Teşekkür

Yenice Höyük kazılarında desteklerini esirgemeyen Türk Tarih Kurumu'na ve Gaziantep Üniversitesi Rektörlüğüne teşekkürlerimi sunarım. Makale konusunu oluşturan seramiklerin yayınlanmasına destek veren Dr. Öğr. Üyesi Makbule EKİCİ BULUT'a teşekkürü borç bilirim.

¹¹² Konrad, M., "Der spätrömische Limes in Syrien, Archäologische Untersuchungen an den Grenzkastellen von Sura, Tetrapyrgium", *Cholle und in Resafa, Deutsches Archäologisches Institut: Resafa 5*, Mainz, 2001, 75-76.

Kaynakça

Algaze, G., et. al., The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: Final Report of the Cizre Dam and Cizre-Silopi Plain Survey Areas. *Anatolica* 38, 1-115.

Alizadeh, A., et al., *Ancient Settlement Systems and Cultures in the Ram Hormuz Plain, Southwestern Iran: Excavations at Tall-e Geser and Regional Survey of the Ram Hormuz Area*, Chicago.

Alp, A. O., “A Group of Late Roman Pottery from Harabebezikan Mound in Upper Euphrates (Turkey)”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1, 2009, 201-216.

Bartl, K., “Balih Valley Survey, Settlements of the Late Roman/Early Byzantine and Islamic Period”, Ed. K. Bartl-S. R. Hauser, *Continuity and Change in Northern Mesopotamia From the Hellenistic to the Early Islamic Period, Berliner Beiträge zum Vorderen Orient Band 17*, Berlin, 1996, 333-348.

Demir, T., “Oğuzeli – Sacır Suyu Çevresinde Çağlar Boyunca Kayalık Alanların Kullanımı”, Ed.: A. Engin, T. Demir, N.P. Özgüner-Gülhan, *Eski Yakın Doğu’da Taş Ocakları, Heykeltraşlık Atölyeleri ve Yesemek’in Yeri, Yesemek 1. ve 2. Uluslararası Arkeoloji Sempozyumu Bildirileri*, 2022, 147 – 163.

Dyson, S. L., “Excavations at Dura-Europos”, Final Report IV, 1, 3, *The Commonware Pottery, the Brittle Ware*, New Haven, 1968.

Ekici, M., “Yenice Höyük YNC3 Alanı Zeytinyağı İşliği”, Ed.: T. Demir, M. Ekici, M. Ş. Dinç, Ç. M. Tarhan, *Rıfat Ergeç Armağanı*, 157-172.

Falb, C. “Die unverzierte frühislamische Keramik aus Kharab Sayyar, Nordostsyrien”, *Ausgrabungen Kharab Sayyar Band 1*, Reichert Verlag Wiesbaden, 2012.

Genequand, D., et. al., “Rapport préliminaire des campagnes 2008 et 2009 de la mission archéologique syro-suisse de Qasr al-Hayr al-Sharqi”, *SLSA Jahresbericht 2009*, 177-219.

Grabar, O., et. al., *City in the Desert Qasr al-Hayr East*, ABD, 1978.

Gschwind, M., “Roman pottery from Zeugma: continuity, change and the central Euphrates perspective”, Ed.: R. Ergeç, *International Symposium o Zeugma: From Past to Future*, Gaziantep, 55-69.

Guerin, A., “L’occupation Abbasside de Nasibin, Typologie et chronologie préliminaires de la céramique prospectée en surface”, in: K. Bartl – S. R. Hauser, *Continuity and Change in Northern Mesopotamia from the Hellenistic to the early Islamic period, Berliner Beiträge zum Vorderen Orient 17*, Berlin, 1996, 377-400.

Harper, R. “Athis-Neocaesarea-Qasrin-Dibsi Faraj”, Ed. J. C. Margueron, *Le Moyen-Euphrate, Zone de contacts et d’échanges, Actes du colloque de Strasbourg 10-12 mars 1977*, Leiden, 1980, 327-348.

Heidemann, S., “Settlement Patterns, Economic Development and Archaeological Coin Finds in Bilad al-Sham: the Case of Diyar Mudar - The Process of Transformation from the 6th to the 10th Century A.D.”, in: K. Bartl – A. al-R. Moaz, *Residences, Castles, Settlements, Transformation Process from Late Antiquity to Early Islam in Bilad al-Sham, Proceedings of the International Conference held at Damascus, 5.-9. November 2006*, *Orient-Archäologie* 24, Rahden 2009, 493-516.

Höpken, C., et. al., “Ausgewählte Keramik aus dem Heiligtum des Jupiter Dolichenus und der Folgebesiedlung auf dem Dülük Baba Tepesi”, in: E. Winter (Hrsg.), ΠΑΤΡΙΣ ΠΑΝΤΡΟΦΟΣ ΚΟΜΜΑΓΗΝΗ, *Neue Funde und Forschungen zwischen Taurus und Euphrat, Dolichener und Kommagenische Forschungen III*, AMS 60, Bonn 2008, 137-163.

Kenrick, P. M., “Pottery Other Than Transport Amphora”, Ed. W. Aylward, *Excavations at Zeugma vol. II*, California, 2013, 1-81.

Konrad, M., “Der spätrömische Limes in Syrien, Archäologische Untersuchungen an den Grenzkastellen von Sura, Tetrapyrgium”, *Cholle und in Resafa, Deutsches Archäologisches Institut: Resafa 5*, Mainz, 2001.

Kozbe, G., et. al., *Geç Antik Çağ'da Bir Kırsal Yerleşim Dede Harabeleri*, Gaziantep, 2019.

Kramer, N., *Gindaros: Geschichte und Archäologie einer Siedlung im nordwestlichen Syrien vom hellenistischen bis in frühbyzantinische Zeit*, 2004.

Mackensen, M., *Resafa I, eine befestigte spätantike Anlage vorden Stadtmauern von Resafa*. Mayence.

Northedge, A., “Selected Late Roman and Islamic Coarse Wares”, in: J. Matthers (Hrsg.), *The River Qoueiq, Northern Syria and its Catchment*, BAR 98, Oxford, 1981, 459–471.

Orssaud, D., and Sodini, J. P., “Le ‘Brittle Ware’ dans le Massif Calcaire (Syrie du nord)”, Ed.: C. Bakirtzis, *De Rome à Byzance; de Fostat à Cordoue: évolution des faciès céramiques en Méditerranée (Ve-IXe siècles)*, Actes du VIIe congrès international sur la céramique médiévale en Méditerranée, Thessalonique, 11-16 octobre 1999, Athens, 491-504.

Ögüt, B., et. al., “Preliminary Report of the First Season of the ‘Land of the Storm God Survey’ in Şehitkamil, Gaziantep, Türkiye”, *Journal of the Turkish Institute of Archaeology and Cultural Heritage-03*, 135-177.

Ökse, T., ve Erdoğan, N., *Ilisu Barajı İnşaat Sahası Kurtarma Kazıları III: Roma İmparatorluk Dönemi ve Orta-Yakın Çağ Yerleşmeleri/Salvage Excavations in The Construction Area of The Ilisu Dam III: Romaan Empire Period and Middle-New Ages Sites*, Mardin, 2018.

Özyar, A. et. al., “Tarsus Gözlükule Kazılarında Ele Geçen Erken İslami Dönem Buluntuları Hakkında Bazı Gözlemler”, *Kazı Sonuçları Toplantısı 38/2*, Ankara, 467-484.

Özyar, A., et. al., “Recent Fieldwork at Tarsus-Gözlükule: The Medieval Levels”, Ed.: S.R. Steadman-G. McMahon, *The Archaeology of Anatolia 2: Recent Discoveries (2015-2016)*, Cambridge, 197-226.

Priestman, S. M. N., “Sasanian Ceramics from the Gorgan Wall and Other Sites on the Gorgan Plain”, Ed.: E. W. Sauer, *Persia's Imperial Power in Late Antiquity, The Great Wall of Gorgan and frontier landsapes of Sasanian Iran*, British Institute of Persian Studies Archaeological Monograph Series II, Oxford, 2013, 447-534.

Rekavandi, H. O., et al., “Sasanian Walls, Hinterland Fortresses and Abandoned Ancient Irrigated Landscape: the 2007 Season on the Great Wall of Gorgan and the Wall of Tammishe”, *Iran 46*, 151-178.

Schneider, G., et al., “Some new results of archaeometric analysis of Brittle Wares”, Ed. M. Bonifay-J.C. Trégliat, *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean (LRCW 2)*, *Archaeology and Archaeometry 2*, Oxford, 2007, 715-730.

Strothenke, E., “Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit”, *Asia Minor Studien 80*, Bonn, 2016.

Tansu, Y. E., Yücel, Ö., “Eyyubiler Döneminde Ayıntab Ayntab Ayyubids Period”, *Tarihten Günümüze Ayıntab-Gaziantep*, Gazi Kültür A. Ş., 2018, 9-26.

Tosun, M., *Dara (Anastasiopolis) Roma ve Geç Antik Dönem (Parth-Sasani) Seramikleri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Tosun, M., Dara'dan (Anastasiopolis) Brittle Ware Çömlekler, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- 72*, 2021, 91 – 117.

Vela, N. H., and Piéri, D., “Faciès céramiques de la Syrie du Nord protobyzantine”, Ed. G. Charpentier-V. Puech, *Villes et campagnes aux rives de la Méditerranée ancienne Hommages à Georges Tate, Topoi, Supplément 12*, 2013, 111-147.

Vokaer, A., “La Brittle Ware byzantine et omeyyade en Syrie du nord”, Ed. M. Bonifay-J.C. Treglia, *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry 2* (LRCW 2), Oxford, 2007, 701-714.

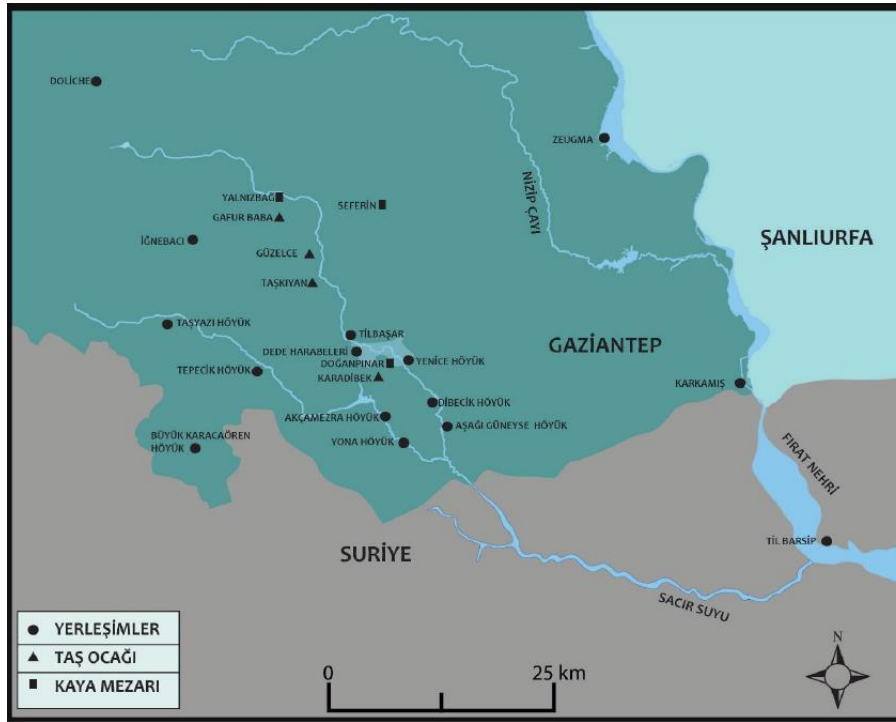
Vokaer, A., “Cooking Wares in Ancient Syria (First to 10 th Centuries AD): Reconstructing the Production Contexts from the Consumption Sites”, *Archaeometry* 52 4, 2010, 605-627.

Vokaer, A., “Cooking in a perfect pot. Shapes, fabric and function of cooking ware in late antique Syria”, Ed.: S. Menchelli, *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. Comparison between Western and Eastern Mediterranean 1* (LRCW 3), Oxford, 2010, 115-129.

Vokaer, A., “La Brittle Ware en Syrie”, *Production et diffusion d’une céramique culinaire de l’époque hellénistique à l’époque omeyyade, Memoires de la Classe des Lettres Fouilles d’Apamee 2*, Brussels, 2011.

Vokaer, A., “Continuity and Changes in Ceramic Production and Exchange in Syria, between the End of the Byzantine and the Beginning of the Early Islamic Periods (6th-9th Century CE)”, Ed. A. Kralidis-A. Gkoutzioukostas, *Proceedings of the International Symposium Byzantium and the Arab World: Encounter of Civilizations (Thessaloniki, 16-18 December 2011)*, Thessaloniki, 483-510.

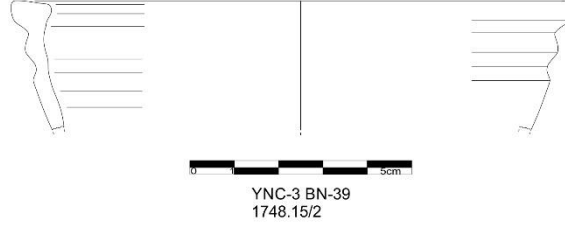
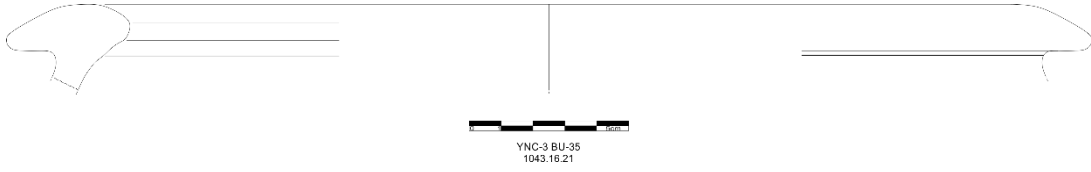
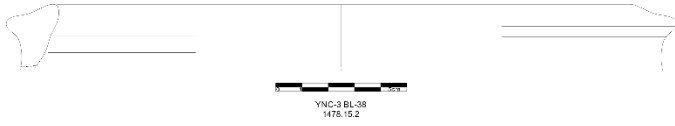
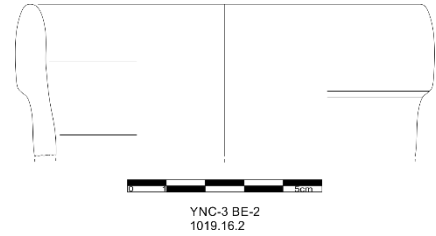
Haritalar

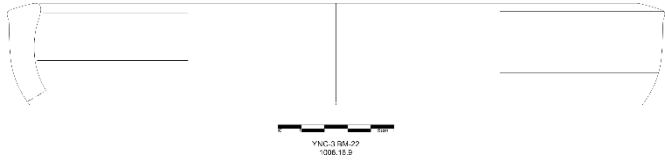
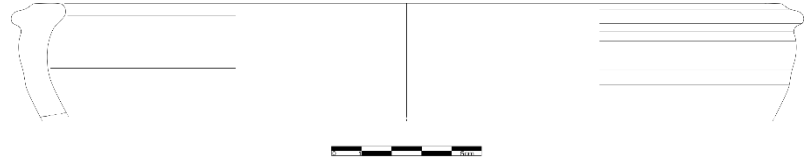

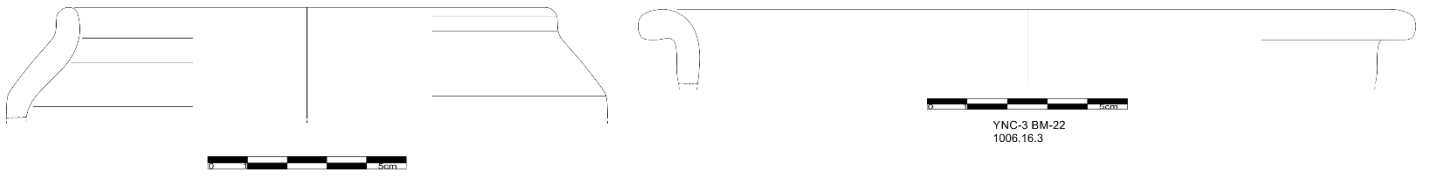
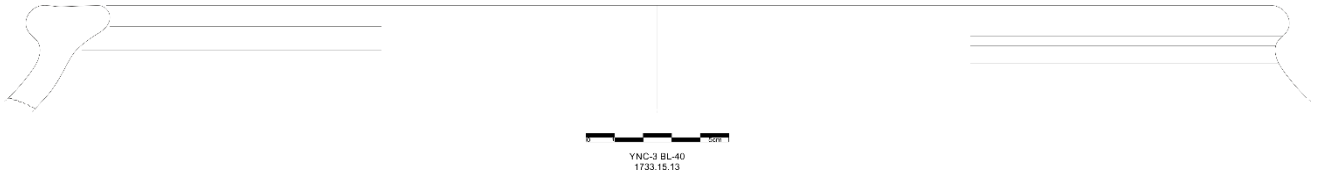
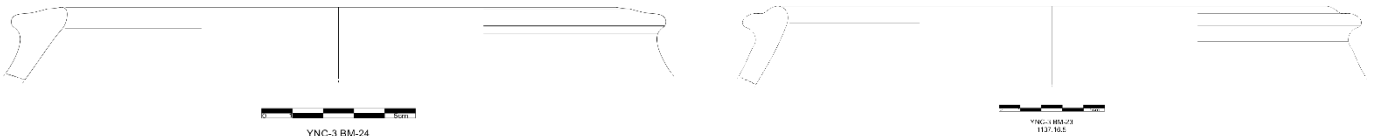
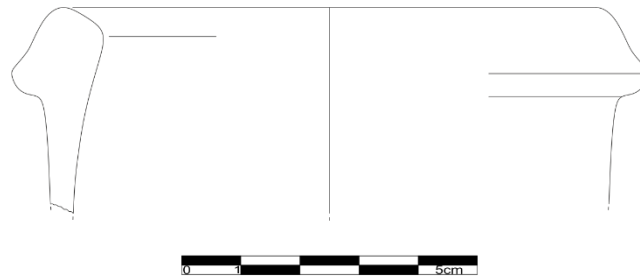
Harita-1: Yenice Höyük Konumu ve Sacır Suyu Vadisi Geç Antik Çağ Merkezleri (Demir 2022, Har. 1)

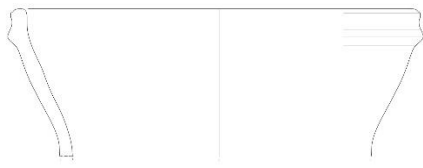

Harita-2: Yenice Höyük YNC-3 Alanında tespit edilen Geç Antik Çağ Antik Çağ seramik örneklerinin benzerlerinin bulunduğu merkezler.

Figürler**Tip-1****Tip-2****Tip-3****Tip-4****Figür-1:** YNC3 Alanında ele geçen Sasani Seramikleri

Tip-5YNC-3 BM-29
1006.18.9**Tip-6**YNC-3 BM-40
1750.15.5**Tip-7**YNC-3 BM-39
1751.15.4**Tip-8**YNC-3 BM-34
1031.16.2**Tip-9**YNC-3 BM-26
1529.16.4**Tip-10**YNC-3 BM-23
1026.16.2**Tip-11**YNC-3 BM-40
1722.15.2**Tip-12**YNC-3 BM-24
1042.16.4**Figür-2:** YNC3 Alanında ele geçen Devetüyyü/Yerel Kaseler

Tip-13**Tip-14****Tip-15****Tip-16****Tip-17****Tip-18****Tip-19****Tip 20****Figür-3: YNC3 Alanında ele geçen Devetüyü/Yerel Çömlekler**

YNC-3 BC-35
1051.16/2

Tip-21

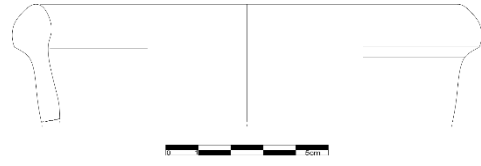
YNC-3 BK-35
1060.16.7

Tip-22

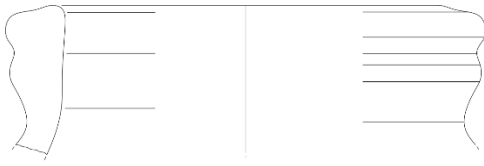
YNC-3 BF-27
1467.15.1

Tip-23

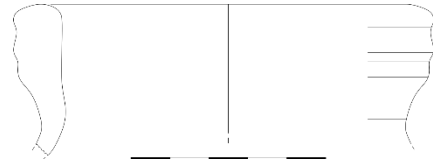
YNC-3 BK-35
1060.16.2

Tip-24

YNC-3 BN-22
1013.16.2

Tip-25

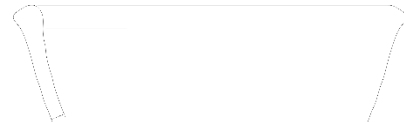
YNC-2 AF-15
1061.18.3

Tip-26

YNC-3 BN-39
1743.15.3

Tip-27

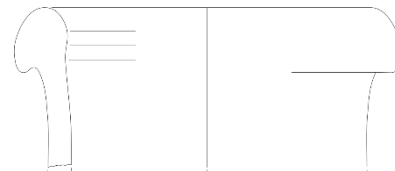
YNC-3 BK-39
1152.16.7

Tip-28

YNC-3 BK-35
1069.16.2

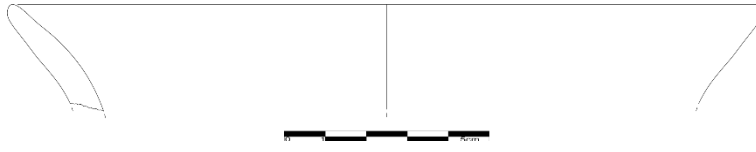
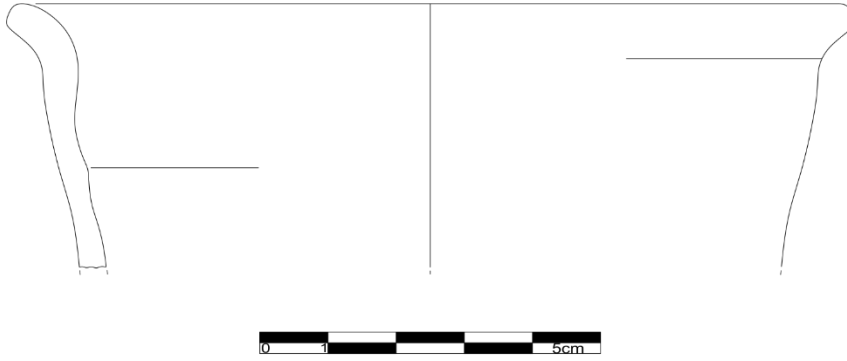
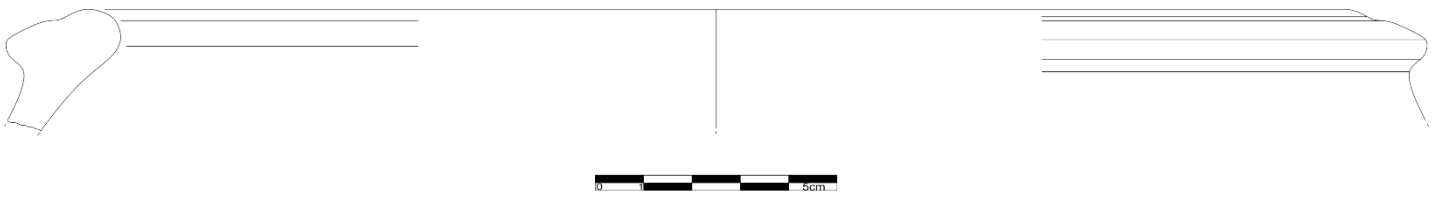
Tip-29

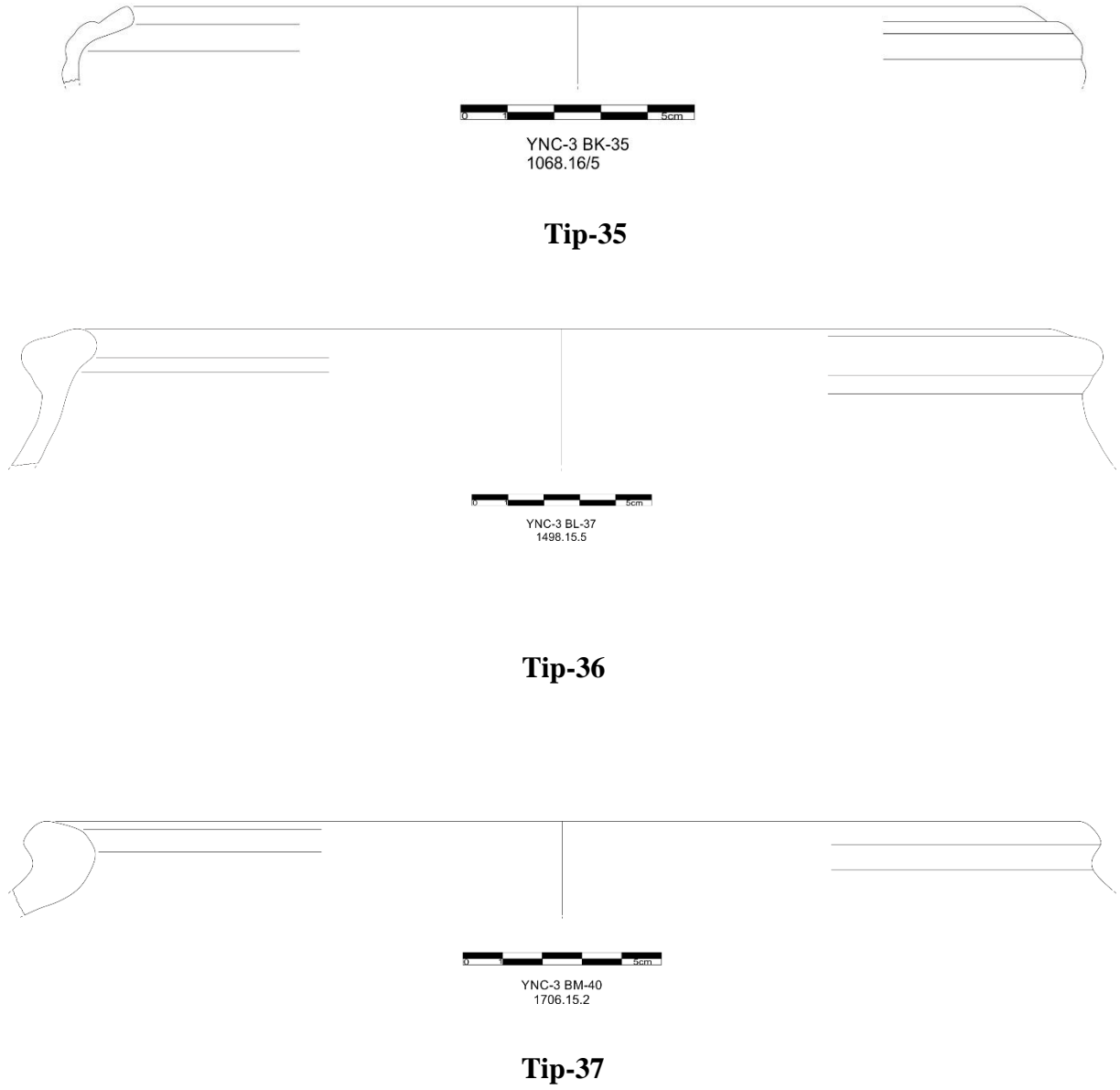

YNC-3 BL-39
1670.15.2

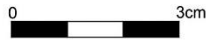
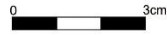
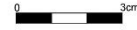
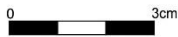
Tip-30

Figür-4: YNC3 Alanında ele geçen Devetüyükü/Yerel Testiler

Tip-31**Tip-32****Tip-33**YNC-3 BO-36
1146.16.2**Tip-34****Figür-5:** YNC3 Alanında ele geçen Brittle Ware Seramikleri

Figür-6: YNC3 Alanında ele geçen Pişirme Kapları

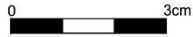
Fotoğraflar**Tip-2****Tip-4****Tip-5****Tip-6****Tip-7****Tip-8**

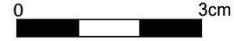
Tip-9

Tip-10

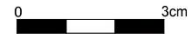
Tip-12

Tip-13

Tip-15

Tip-16

Tip-17

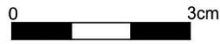
Tip-19

Tip-20

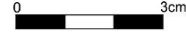
Tip-23

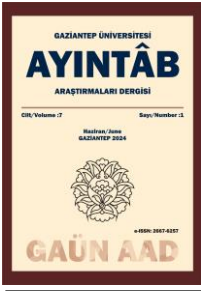

Tip-25

Tip-28

Tip-29**Tip-30****Tip-32****Tip-33****Tip-34****Tip-37**

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ AYINTÂB ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

e-ISSN: 2667-6257

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Hicri 1304-1305 (M.1888-1889) Tarihli Suriye Vilayeti Salnamesi'ne Göre Vilayetin İdarî ve Sosyal Yapısı Üzerine Bir İnceleme *

A Study on the Administrative and Social Structure of the Province According to Syrian Provincial Yearbook Dated Hijri 1304-1305 (1888-1889)

Meryem GÜNAYDIN **

Kaan KAYMAZOĞLU ***

*Bu makale 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı tarafından TBTK-0121-1960 Tübitak ID ile 2022/2 Döneminde kabul almış olan "Hicri 1304-1305 (M.1888-1889) tarihli Suriye Vilayeti'ne Mahsus Salname'ye Göre Vilayet Sancaklarının Genel Durumunun Değerlendirilmesi" adlı projeden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü / Elazığ TÜRKİYE

E-Mail: mgnydn@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-3957-1471

*** Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi / Elazığ TÜRKİYE

E-Mail: kaankaymazoglu2334@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ

ÖZET

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 08.02.2024

Kabul Tarihi: 02.04.2024

Anahtar Kelimeler:

Suriye,
Salname,
Sosyal Yapı,
İktisadi Yapı,
Demografi

Osmanlı Suriyesi'ne ilişkin başlıca araştırma kaynakları arasında vilayet salnameleri yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nin resmi salnamelerinden vilayet salnameleri ait olduğu vilayetin ilgili yılına ait idarî, iktisadi ve sosyo-kültürel yapısına ilişkin bilgiler vermektedir. Bu yönüyle Suriye Vilayeti'nin genel görüntüsünü yıllara göre salnamelerden tespit etmek mümkündür.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan H.1304-1305 (M.1888-1889) tarihli Suriye Vilayeti'ne mahsus salname 19. yüzyılın son çeyreğinde vilayetin idarî, adlî, askerî ve toplumsal yapısı; şehirlerinin tarihi, demografisi, sosyal hayatı, kentsel dokusu, ekonomisi, ziraat ve ticaret faaliyetleri hakkında bilgiler içermektedir. Salnamede özellikle vilayet kazaları hakkında verilen ayrıntılı malumat vilayetin başlıca temel özelliklerini ortaya koyacak niteliktedir. Bu yönüyle çalışmamızda bu salnameye göre vilayetin, sancaklarının ve kazalarının genel durumu tespit edilerek incelenecektir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 08.02.2024

Accepted: 02.04.2024

Keywords:

Syria,
Yearbook,
Social Structure,
Economic Structure,
Demography.

ABSTRACT

Among the main research sources on Ottoman Syria are the provincial yearbooks. Provincial yearbooks, one of the official yearbooks of the Ottoman Empire, provide information about the administrative, economic and socio-cultural structure of the province to which it belongs. In this respect, it is possible to determine the general view of the Syrian Province from yearbooks.

The yearbook of the Syrian province dated H.1304-1305 (A.D.1888-1889), which is the subject of this study, describes the administrative, judicial, military and social structure of the province, the history, demography, social life, urban texture, economy and agriculture of the province in the last quarter of the 19th century. and contains information about the trading activities. The detailed information given in the yearbook, especially about the districts of the province, is of a nature to reveal the main characteristics of the province. In this respect, in our study, the general situation of the province, its sanjaks and districts will be determined and examined according to this yearbook.

Giriş:

Suriye vilayetinin idari taksimatı ve sosyal, kültürel ve iktisadi hayatını konu edinen tarih araştırmalarında başlıca kaynaklardan biri senelere mahsus olarak vilayetçe yayımlanan salnamelerdir. Vilayet salnameleri vilayet hakkında bir nevi yıllık durum bildirim raporu özelliğindedir ancak salnameler incelendiğinde eksik bilgiler içermekte olduğu sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Bu yönüyle salnamelerin tam olarak vilayetin genel değerlendirmesine imkân tanıyacak bir nitelikte olmadığı anlaşılmaktadır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan H. 1304-1305 (M.1888-1889) tarihli Suriye Vilayeti'ne mahsus salname içeriği itibarıyla değerlendirilmiştir. Salmamede verilen bilgiler çerçevesinde vilayetin idari taksimatı, sosyo-iktisadi faaliyetleri incelenmiştir. Suriye vilayetinin 1888-1889 yılında içerisinde bulunduğu durumu anlamak üzere salnameden mühim bilgiler edinilmiştir. Ancak 1889 yılında Suriye valisinin hükümete sunduğu bir yıllık çalışma raporu vilayet hakkındaki muhteviyatıyla salnamede bahsi geçmeyen bazı hususlara değinmekte olduğundan bu rapora yer vermek gerekmektedir. Suriye Valisi tarafından göreve geldiği 1304 senesi Mart'ı sonlarından Şubat sonuna kadar geçen bir yıl zarfında vilayette inzibat, asayiş, maliye, maarif, yapılan yollar ve köprüler, binalar, mabetler, nüfus tahriri, vilayetteki sorunlara ilişkin teşebbüsleri ve vilayetin ihtiyaçlarına dair 27 Nisan 1889 tarihli bir rapor sunulmuştur.¹

Suriye Valisi bu raporda halkın ve ticaret yollarının güvenliğini tehditle asayiş bozan eşkıyaların asayiş altına alınması başlıca ele alınan konudur. Cebel-i Lübnan ile sınırdaş olan Ba'albek Kazası ve Humus havalisinin bazı eşkıyaca emniyet ve asayişin bozulduğunu, Bağdat ve Suriye arasındaki ticaret yollarının güvenliğini tehdit ettiğini bunlara lazım gelen muamelenin yapıldığını belirtmiştir.²

Vali, vilayette vergi tahsilatı ve harcama kalemleri hususundan bahisle maliyenin düzene sokulduğunu belirtmiştir. Vilayetin aşar ile ağnam gelirlerinden bahsetmiş olup 1300 senesi ile 1304 senesi arasında valinin görev yaptığı süre zarfında aşar ve ağnam ile vergiden tahminen on iki bin liralık bir artışın ve mübâya'ât ile münakasâtda ise yaklaşık dört bin beş yüz liralık bir tasarrufun mevcut olduğunu aktarmıştır.³

Raporda üçüncü konu başlığı vilayette maarif hususudur. Özellikle gayrimüslimler tarafından yeni açılan yabancı okulların vilayetin evlatlarının inanç, fikir ve milli duygularını bozduklarını bildirmiştir. Ancak uyarılara rağmen ahalinin evlatlarını eğitim için bu mekteplere göndermeye devam etmekte olduğundan bu mekteplerin ayrılıkçı fikirlerinin yayılmasını önlemek üzere vilayette yeni mekteplerin açılması vali tarafından zaruri görülmüştür. Bu gaye ile Şam-ı Şerif'te 1888'de yatılı bir mekteb-i idadi ve Havran Sancağı'yla Ba'albek Kazası dâhilinde de biri kızlara ve dokuz tanesi ise erkeklere ait olmak üzere yeni on iptidai mektep açılmıştır.⁴

¹ Osmanlı Belgelerinde Suriye, İstanbul: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:129, 2013, s.73.

² Osmanlı Belgelerinde Suriye, s.73.

³ Osmanlı Belgelerinde Suriye, s.74-75.

⁴ “...bu havalide ecnebiler müte'addid mektebler küşâd ederek âdâb ve itikâdât-ı mahalliyeye ve ale'l-husus hükümet-i seniyyenin menâfi'-i aliyyesine muvâfık olmayan tedrisât-ı muzırıra ile evlâd-ı ahalinin efkâr ve akâid-i milliyelerini ifsâd etmekte ve terbiye-i evlâd meselesindeki fevâid-i maddiyyeyi halk öğrendiği için çocuklarını her ne suretle olursa olsun talim ettirmeğe gâyetle hâhiş göstermekte olduğundan ...”, Osmanlı Belgelerinde Suriye, s.75.

Suriye Vilayeti'nde inşa edilen yeni köprü, yol ve binalar raporda yer almıştır. Buna göre Şam ile Havran ve Hama ile Şam arasındaki yollarla, Hama'dan Lazkiye'ye giden askerî yol Suriye Vilayeti için önemli olup bu üç yolun inşasına vaktiyle başlanmıştır. Ancak 1304 senesi zarfındaki inşaat henüz istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bu gecikmenin sebepleri olarak yolların güzergâhlarının tayini ve her mahallin sorumluluğuna düşen hissenin belirlenmesinde bazı fenni muamelatın eksik kalmış olması ve fenalıkları görülen bazı mühendislerin değişmesi bunların yerine gelenlerin ise vaktiyle gelememesi sıralanmıştır. Nitekim vilayette 29 köprü ve menfezle 34 kilometre şose ve 49 kilometre kadar toprak tesviyesi yapılabilmektedir. Belediye tarafından Şam'da ve büyük kasabalarda kesme taşla 22.000 murabba' zirâ kaldırım ve 14300 murabba' zirâ' şose ile 4 köprü ve 916 zirâ' rıhtım inşa edilmiştir.⁵

Suriye Valisi tarafından raporda belirtildiği üzere Hama Mutasarrıflığı'yla Humus ve Nebek ve Vadi'l-Acem kaymakamlıkları merkezlerinde memurları alacak resmi daire bulunmadığından buralarda birer konağın inşasına başlanmıştır. Ancak inşaatın tamamlanamamış olması sebebiyle padişahın teveccühü ile hazineye müracaat olunmaksızın gereken miktar tedarik olunmuştur. Hama merkezindeki resmi daire tamamlanmak üzere olup Nebek, Aclun ve Humus kazalarında yeni birer hapishane ve Duma Kazası'nda yeni bir karakolhane ve Nebek'de bir süvari ahır inşa edilmiştir.⁶

Raporda yer verilen icraatlardan bir diğeri konu ise Şam'da altı cami ile üç bâb medrese tamir ve çevre yerlerde de yeni bir cami ile iki mescit inşa olunmuştur. Yine Şam'da bulunan Emeviyye Camii, büyüklüğü ve şöhreti münasebetiyle yabancı devletlerden gelenlerin ziyaret ettikleri bir yer olup bir asırdan beri burada döşeme yapılmamış olduğu ve bu şekilde bırakılmasının uygun olmayacağına binaen memleketin ileri gelenlerinden toplanan yüz bin kuruşa yaklaşan iane ile cami Acem seccadesiyle döşenmiştir.⁷

Vilayet nüfusunun tahrir edilmesi noktasında özellikle Havran Sancağı'ndan bahseden vali; burası askerlik mükellefiyeti dâhilinde olmadığından Anadolu'da yerleşmiş olan Çerkeslerin kısım kısım Havran taraflarına gelmekte olduğunu ve burayı vatan edindiklerini belirtmiştir. Havran'da askerlikten muafiyet buradaki kadim ahaliye has olduğundan askerlik hizmeti mukabilinde ahaliden belirlenen değerde zahire alınmaktadır. Ancak muhacirlerin askerlik mükellefiyetinden muaf tutulmasına mevcut emirler izin vermemektedir. Bu sebeple bahsi geçen muhacirlerin askerlikçe istifadesi için nüfuslarının tahriri gerekmekte olup bunun için komisyonlar teşkil edilmiş ve tahrire başlanmıştır. Nitekim liva dâhilinde 7000 muhacir deftere geçirilmişti.⁸

Son olarak raporda vilayetin ihtiyaçlarına değinilmiştir. Bunlar sırasıyla şöyledir:

- Havran Sancağı'na ilhâk edilen Salt Kazası nüfus ve arazisi ile istifade olunacak bir yer olmasına rağmen buranın havalisi idare ve intizam altına alınamadığından emniyet ve asayişin bozuk kalmakta olduğu ve bu durumun zararlarının hissedilmekte olduğu belirtilerek bu soruna binaen Suriye Valisi Maân Kasabası'nın ve hiç olmazsa geçici olarak Salt Kazası'nın yeni bir mutasarrıflığa merkez olması hususunda iznin lüzumu⁹

⁵ Osmanlı Belgelerinde Suriye, s.75.

⁶ Osmanlı Belgelerinde Suriye, s.75.

⁷ Osmanlı Belgelerinde Suriye, s.75-76.

⁸ Osmanlı Belgelerinde Suriye, s.76.

⁹ Osmanlı Belgelerinde Suriye, s.76.

- Merkezi vilayete bağlı olan Vadi'l-Acem Kazası'na bağlı olan Zebedani kasabasının bir livaya denk oluşu münasebetiyle bu kasabanın çevre köyleriyle beraber Vadi'l-Acem'den ayrılması¹⁰ ve Ba'albek'e bağlı mevki ve ticari münasebeti olan diğer kurânın ilâvesiyle yeniden bir kaymakamlığa merkez ittihâz olunması halinde devletçe istifade edileceği ve bu surete bir an evvel müsaade buyurulması hususu¹¹
- Suriye Vilayeti'nin güvenliği için teşkil olunan müfreze bölüğüne mahsus katırların çoğunun telef olması sebebiyle asayişin sağlanması zorlaşmış olduğu, bunlardan iki bölük hacc-ı şerif ve bir bölüğünün Hicaz'a gidip gelmekte olduğu sebeple lazım olan katırların satın alınarak bu noksanlığın hemen giderilmesi¹²
- Vilayetin uygun gördüğü mahallerde mektep açarak hem yabancı okulların fesat teşebbüslerini boşa çıkarmak hem de mektep olmayan yerlerde hükümetin birer mektep tesisi¹³

Raporda yer verilen ihtiyaçlardan anlaşıldığı üzere vilayete ilişkin yeni idari düzenlemeler talep edilmekle birlikte asayiş ve düzeni korumak üzere eksikliklerin giderilmesi konusunda hükümetten izin ve yardım talep edilmektedir.

Bu rapor mahiyeti itibariyle 1889 yılı Suriye Vilayeti'nin asayışı, maliyesi, nüfusu, bayındırlık faaliyetleri, sorunları ve ihtiyaçları noktasında mühim bilgiler sunmaktadır. H. 1304-1305 (M.1888-1889) tarihli Suriye salnamesinde bu konuların yer almadığı dikkate alındığında bu raporun vilayetin genel durumu hakkındaki eksiklikleri tamamlayıcı nitelikte olduğu anlaşılmaktadır.

Suriye Vilayeti'ne Mahsus Salname (H. 1304-1305 / M.1888-1889)

Salname geleneğinin ilk örneği olan devlet salnameleri ilk kez 1847 yılında Mustafa Reşit Paşa'nın teşviki ile Ahmet Vefik Paşa tarafından "Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye" adı ile hazırlanmış ve yayınlanmıştır.¹⁴ Osmanlı Devleti'nde vilayet salnamesinin ilk örneği ise Bosna vilayetine ait salname olup 1866 yılında basılmıştır. Suriye Vilayeti'ne ait salnamelerden ilki ise 1868 yılına (H.1285) aittir. Suriye Vilayeti'nin otuz iki defa salname yayınladığı bilinmektedir. Buna göre salnamelerin yayınlandığı sene ve kaçınıcı defa olduğu tablo şeklinde gösterilmiştir:¹⁵

¹⁰ Osmanlı Belgelerinde Suriye, s.76.

¹¹ Osmanlı Belgelerinde Suriye, s.76.

¹² Osmanlı Belgelerinde Suriye, s.76-77.

¹³ Osmanlı Belgelerinde Suriye, s.77.

¹⁴Uysal, M. A., Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamelerine Gore Burdur Vilayetinin Coğrafi, İdari ve Sosyal Yapısı (1925-1929), Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2), 2020, s.179.

¹⁵ İSAM Salnameler Veri tabanı, Erişim Adresi: <https://isamveri.org/salname/sayilar.php?sidno=D02452>, 19.01.2024.

Sene	Def'a	Sene	Def'a	Sene	Def'a
1285/1868	1.Def'a	1297/1880	12.Def'a	1306/1890	22.Def'a
1286/1869	2.Def'a	1298/1881	13.Def'a	1307-1308/1891	23.Def'a
1288/1871	3.Def'a	1299/1882	14.Def'a	1309-1310/1892	24.Def'a
1289/1872	4.Def'a	1300/1883	15.Def'a	1309-1310/1892	25.Def'a
1291/1874	6.Def'a	1301/1884	16.Def'a	1311-1312/1894	27.Def'a
1292/1875	7.Def'a	1302/1885	17.Def'a	1312/1895	28.Def'a
1293/1876	8.Def'a	1302/1886	18.Def'a	1315/1897	29.Def'a
1294/1877	9.Def'a	1303/1887	19.Def'a	1316/1898	30.Def'a
1295/1878	10.Def'a	1304-1305/1888-1889	20.Def'a	1317/1899	31.Def'a
1296/1879	11.Def'a	1305-1306/1889	21.Def'a	1318/1900	32.Def'a

Tablo-1: Suriye Vilayeti'ne Mahsus Salnameler

Bu çalışmanın konusunu oluşturan H. 1304-1305 (M.1888-1889) tarihli “Suriye Vilayeti'ne Mahsus Salname” mektûb-i vilayet marifetiyle tertip olunmuştur. İlk olarak “Suriye vilâyeti için yirminci def'a olarak sâye-i terakkiyat-ı pîrâye-i hazret-i padişahîde tertib olunan sâlnâmedir (Arabî 1305-Rûmî 1304)” bilgisi ile başlamaktadır.¹⁶ Suriye vilayet salnamelerinden yayınlanan yirminci salname olduğu anlaşılmaktadır. Fiyatı on beş kuruştur. Bu salname yüz elli dört sayfadan oluşmaktadır.

Salnamenin giriş bölümünde yer alan takvim cetvelinde arabî, rumî ve efrençî tarihlere göre sıralanmış günlere ve aylara göre namaz vakitleri, önemli gün ve geceler aktarılmıştır. Bunu takiben sonraki cetvelde hicretten evvel ve sonra vuku bulan hadiseler tarihleriyle sıralanmıştır. Bu hadiseler arasında takvîm'ü't-tevârih itibarınca ilk peygamber Adem Aleyhisselamın hilakati, Nuh tufanı, İbrahim Aleyhisselamın veladeti, mülük-i Benî Asurun zuhuru, İskender'in İran'a istilası, İngiltere kraliyetinin teşkil tarihi, İskoçya kraliyetinin teşkil tarihi, Hazret-i Ali'nin hilafeti, Bursa'nın fethi, Osmanlı sikkесinin darbi, camın icadı, vapur makinesinin icadı gibi birçok farklı konu başlıklarından olaylar yer almaktadır.¹⁷ Bir sonraki cetvelde ise Sultan Osman Han, Gazi Sultan Orhan Han, dönemlerinden Sultan Abdülhamid Han'a Osmanlı sultanlarının listesi vardır.¹⁸ Suriye'nin Osmanlı topraklarına katılmasını müteakiben valiliğe teşrif buyuran kişilerin isimleri, tayin tarihleri ve memuriyet süreleri cetvel halinde verilmiştir.¹⁹ Müteakiben defterdarlar ve naipler, merkez vilayet naipleri, mektupçular ve mutasarrıflar, Beyrut sancağı mutasarrıfları, Trablus sancağı mutasarrıfları, Lazkiye sancağı mutasarrıfları, Akka sancağı mutasarrıfları, Hama sancağı mutasarrıfları, Belka sancağı mutasarrıfları ve Havran sancağı mutasarrıfları sıralanmıştır. Sonrasında merkez vilayet naipleri, defterdarları, mektupçuları, mutasarrıfları sırasıyla listelenmiştir.²⁰ Salnamede vilayetin geçmişine ilişkin verilen bu tür bilgileri takiben 1888-1889 yılına ait olan güncel bilgiler yer almaktadır. İlk olarak vilayet yönetiminin üst kademesinden başlamaktadır.

Osmanlı taşra teşkilatında taşra birimlerinin bütün organ ve görevlileri tüm görev ve sorumluluklarıyla birlikte daireler halinde düzenlenmiştir. H. 1304-1305 (M.1888-1889) tarihli Suriye vilayet salnamesinde vilayet örgütlenmesi de dairelere bölünmüş olup “Daire-yi vilayet”, “Daire-yi askeriye” ve “Devair-i adliye” olarak üç daireden oluşmaktadır.

¹⁶ Suriye Vilayeti'ne Mahsus Salname, H. 1304-1305 (M.1888-1889), s.1.

¹⁷ Adı Geçen Salname (a.g.s.), s.15-19.

¹⁸ a.g.s., s.20-29.

¹⁹ a.g.s., s.30-39.

²⁰ a.g.s., s.40-46.

“Daire-i vilayet” bölümü içerisinde vilayet merkezinde ve sancaklarında görev yapan mülkî ve idarî amirlerin, memurların ve resmi görevlilerin kurumlarıyla birlikte isimleri verilmektedir.²¹ Suriye Vilayeti idaresi, bütün görevlileri içeren hiyerarşik bir düzene göre sıralanmıştır. En başta Suriye Vilayeti Valisi Raşid Naşid Paşa bulunmaktadır.²² Tipik bir salname örneğinde olduğu gibi bu kısımda vilayet dairesi, vilayetin kalemleri ve şubeleri gibi bütün üniteleriyle ele alınmıştır. Bunlar Vilayet İdare Meclisi ve bu meclis nezdinde teşkil olunan heyetler, vilayet, adliye memurları, Mektubi Kalemi, Vilayet İdare Meclisi Kalemi, Evrak Kalemi, Vilâyet Mesalih-i Ecnebiye Kalemi, Muhasebe-i Vilâyet Kalemi, Masârifat Şubesi, Varidat Şubesi, Evrak Şubesi, Haremeyn Şubesi, Vilayet Mal Sandığı, Evkaf Kalemi, Nüfus Nezareti Kalemi, Defter-i Hakani Kalemi, Liva Ma’a Tahrir-i Vergi Kalemi, Devâir-i Adliye, Encümen-i Adliye, Mahkeme-i İstinaf Kalemi, Müddeî-i Umûmî Kalemi, Şam Bidayet Mahkemesi, İstinaf Dairesi, İcra Dairesi, Mahkeme-i Bidayet Kalemi, Mukavelat Muharrirliği Dairesi, Şam Ticaret Mahkemesi, Mahkeme-i Ticaret Kalemi, Mehakim-i Şer’iye, Şam Fetvahânesi, Jandarma Daireleri ve Vilayet Jandarma Alayının vazife taburu, Polis Dairesi, Matbaa-i Vilâyet, Ticaret Odası, Nafia ve Ziraat Komisyonu, Muhacirin Komisyonu, Tahrir-i Emlak Komisyonu, Nafia İdaresi, Orman İdaresi, Şam Islahhanesi, Şam Posta Telgraf İdaresi, Şam Duyûn-u Umumiye-i İdaresi’dir. Ruhani reisler ve vilayette bulunan konsolos ve şebbender gibi yabancı memurlar ayrıca vilayet dâhilinde gösterilmiştir.

Askeri daireye bakıldığında vilayette Beşinci Kolordu görev yapmaktadır. Beşinci Kolordu-yu Hümayun Müşiri Hüseyin Fevzi Paşa’dır.²³ Jandarma Kumandanı Fevzi Bey’dir. Ordu-yu Hümayun’un sertabibi Ferik Osman Paşa’dır.²⁴ Vilayetin askeri erkânı ile alt kademelerinde bulunan görevlilerin genel olarak isimleri verilmektedir.²⁵ Askeri daire içerisinde Erkân-ı Harbiye Heyeti ve şubeleri, ordu levazım şubeleri, nizamiye alayları, süvari alayları, seyfarer topçu alayları, merkez hastanesi tabipleri ve umur-u sıhhiye memurları sırasıyla verilmiştir.

Askeri teşkilat dâhilinde Jandarma-Zabtiye Alayı ve Polis dairesi mevcuttur. Polis Dairesi’nde Polis müdürü Esad Efendi olup²⁶ 3 ikinci komiser, 20 üçüncü komiser ve 100 polis olmak üzere 124 efradı bulunmaktadır. Jandarma-Zabtiye Alayı’nın mevcudu ise aşağıdaki gibidir:

²¹ a.g.s., s.47-74.

²² a.g.s., s.48.

²³ a.g.s., s.76.

²⁴ a.g.s., s.85.

²⁵ a.g.s., s.75-95.

²⁶ a.g.s., s.64.

	Süvari Efradı						Piyade Efradı				
	Aded-i Bölük	Yekün	Neferat	Onbaşı	Bölük Emni	Çavuş	Aded-i Bölük	Yekün	Neferat	Bölük Emni	Çavuş
Jandarma	17	954	680	170	17	87	7	754	640	7	37
Zabtiye	11	616	440	110	11	55	3	380	260	3	15
Yekün	28	1570	1120	280	28	142	10	1134	900	10	52

Tablo-2: Vilayet Jandarma Alayının ve Zabıta Taburunun Mevcudu²⁷

Vilayet dâhilinde askerî daire içerisinde yer verilen okullar Şam-ı Şerif Mekteb-i İdâdîsi, Şam-ı Şerif Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriyesi, Beyrut Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriyesi, Halep Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriyesi'dir.²⁸ Genel olarak vilayetin eğitim ve öğretim faaliyetlerine bakıldığında Hama sancağında liva maarif şubesi, Humus ve Hamidiye kazasında maarif şubesi bulunduğu görülmektedir.²⁹ Havran sancağında Kuneyıra kazasında maarif şubesi bulunmakta olup üyeleri arasında reis-i evvel naip efendi, aza Hasan Efendi, reis-i sani rüşdiye muallimi Ali Rıza Efendi ve aza Dağıstan imamı Abde Efendi'nin olduğu görülmektedir.³⁰ Bu çerçevede salnamede vilayetin eğitim-öğretim faaliyetlerinin tespiti için yeterli malumat olmadığı görülmektedir.

Vilayetin adliye dairesini İstinaf Mahkemesi, Adliye encümeni, İstinaf Mahkemesi Kalemi, Müdde-i Umumi Kalemi, Şam Bidayet Mahkemesi, İstinaf Dairesi, İcra Dairesi, Bidayet Mahkemesi Kalemi, Mukavelat Muharrirliği Dairesi, Şam Ticaret Mahkemesi, Ticaret Mahkemesi Kalemi, Mehakim-i Şeriyye (Şeriyye Mahkemeleri), Bab Kassam Mahkemesi, Sinaniye, Meydan, Büzüriye, Amare Mahkemeleri, Şam Fetvahanesi teşkil etmektedir. İstinaf Mahkemesi Hukuk Dairesi reisi merkez vilayet naibi Efendi, İstinaf Mahkemesi Ceza Dairesi Reisi Sofizade Abdah Efendi'dir.³¹

Salnamede idarî, askerî ve adlî dairelerin akabinde merkez vilayete mülhak kazaların memurları, idare meclisleri, belediye meclisleri, mahkemeleri, komisyonları, odaları hakkında bilgiler verilmektedir. Vilayette bulunan yabancı memurlara da yer verilmiştir. Fransa konsolosu, İngiltere konsolosu, İtalya konsolosu, Avusturya ve Macar konsolosu, Almanya konsolosu, Amerikan konsolosu, Hollanda ve Yunan, Portekiz konsolosu, İran Baş Şehbenderi vilayette bulunan yabancı görevliler arasındadır.³² Hama sancağında da Fransa viskonsolosu ve tercümanı, Rusya viskonsolosu bulunmaktadır.³³

²⁷ a.g.s., s.63.

²⁸ a.g.s., s.86-88.

²⁹ a.g.s., s.110,114,116.

³⁰ a.g.s., s.125.

³¹ a.g.s., s.54.

³² a.g.s., s.72.

³³ a.g.s., s.113.

Bununla birlikte her bir kazanın merkez vilayete ve mensup olduğu merkez livaya uzaklıkları,³⁴ mübarek zatlarının mezarlarının nerde bulunduğu,³⁵ Şam'dan Medine-i Münevvere'ye, Medine-i Münevvere'den Mekke-i Mükerreme'ye olan uzaklıkların kaç saat olduğu gibi bir takım bilgilere yer verilmiştir.³⁶ Bundan başka Şam Kütüphanesi-i Umumisi'nde mevcut olan çoğunluğu dinî içerikte olan kitaplar listesine yer verilmiştir.³⁷ Osmanlı topraklarında umumi kütüphanelerin ilk örneği olan Şam Umumi Kütüphanesi'nde 2.709 kitap mevcut olup Salı günü hariç olmak üzere haftanın her günü sabahtan akşama kadar açık olduğu belirtilmiştir.³⁸

Salnamede Şam Sancağı, Hama Sancağı, Havran Sancağı, hakkında ayrıntılı bilgiler içeren “Malûmât” kısmı bulunmaktadır. Salnamenin son sayfalarında 1302 (M.1884-85) senesi zarfında tamir ve inşa edilen binaların kıymeti ve adedini gösteren cetvel ve vilayetin bir senelik muhaberatının dökümüne ve mektup ile gazetelerin miktarına ait cetveller vardır. En son sayfada ise tashih, ilaveler ve fihrist gösterilmiştir.

Vilayetin İdari Yapısı ve Nüfusu:

Yavuz Sultan Selim'in Suriye ve Mısır seferi sonrasında Arap vilayeti adıyla Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz bölgeleri yeni bir vilayet olarak tanzim edilmiştir.³⁹ 17. yüzyıl başlarında bölgenin idari yapısı Şam, Halep ve Trablus vilayetlerinden müteşekkildir. Ancak sonradan Sayda vilayetinin de eklenmesiyle vilayet sayısı dörde çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı zaman zaman yeniden düzenlenmekte ve iyileştirilmektedir. 8 Kasım 1864 tarihinde Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi ile eyaletler vilayetlere dönüştürülmüştür. Yine bu nizamnameye göre vilayet sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar ise karyelere ayrılmaktadır. Ayrıca nahiyeye biriminin de bu yeni düzenlemede yer almakta olduğu görülmektedir. Nahiyenin alt birimi olarak karye (köy) ve mezra yer almaktadır.⁴⁰ Suriye Vilayeti'nin idari taksimatı da bu nizamnameyle yeniden şekillenmiştir.

1864 yılında Vilayet Nizamnamesi ile yapılan idari düzenleme ile birlikte Şam, Sayda ve Trablusşam vilayetleri birleştirilerek Suriye Vilayeti kurulmuştur.⁴¹ Vilayete bağlı sancaklar Şam-ı Şerif, Trablusşam, Beyrut, Akka, Hama, Havran, Kudüs-i Şerif, Belka (Nablus)'dır.⁴² 19. yüzyılın sonlarında Kudüs müstakil mutasarrıflık statüsüne geçmiştir. Beyrut ise 1888'de Trablusşam, Akka, Lazkiye ve Nablus sancaklarından oluşan müstakil bir vilayet olmuştur.⁴³ Böylece Suriye'nin baş limanı ve başlıca ticaret merkezi olarak tanımlanan Beyrut'un vilayet olmasıyla Suriye Vilayeti kısmen küçülmüştür.

³⁴ a.g.s., s.136.

³⁵ a.g.s., s.128-129.

³⁶ a.g.s., s.131-133.

³⁷ Vakıf kütüphanelerinden toplanmış koleksiyonlarla merkezi bir kütüphane olarak oluşturulan Şam Umumi Kütüphanesi 9 Temmuz 1881'de açılmıştır. Bkz. Mehmet Canatar, “Şam Umumi Kütüphanesi'ne Dair Bir Değerlendirme”, *Tarihin Peşinde Bir Ömür Abdülkadir Özcan'a Armağan*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018. s.622.

³⁸ a.g.s., s.134.

³⁹ Şit Tufan Buzpınar, “Suriye” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s.550.

⁴⁰ Sabahattin Samur, *Suriye Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1840-1908)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1989, s.19-20.

⁴¹ Şit Tufan Buzpınar, “Şam” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, C.37, s.552.

⁴² Kürşat Çelik, *Osmanlı Hakimiyetinde Beyrut (1839-1918)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2010, s.27.

⁴³ Buzpınar, “Suriye” Maddesi, s.552.

Şam şehri yeni teşkil olunan Suriye Vilayeti'nin merkeziydi. İdarî ve ticarî merkez olarak bölgeye liderlik eden Şam hem Beyrut limanının hinterlandı hem de Hac güzergâhı olarak Mekke'nin kapısı sayılmaktadır.⁴⁴ Bu bağlamda Şam, Beyrut limanının hinterlandı olması münasebetiyle ticarî olarak önem kazanmıştır. İthal edilen mallar Beyrut'tan Şam'daki antrepolara aktarılmakta olup diğer pazarlardan gelen mallar yine Şam'da toplanıp buradan Beyrut'a nakledilmekteydi.⁴⁵ Hicaz demiryolu ise hac kervanının Şam'a en büyük katkısı olarak görülebilir. Şam-Müzeyrib hattı, Şam-Beyrut hattı, Şam-Hayfa hattı, Şam-Medine Hicaz demiryolu işletmeleriyle bölgenin ulaşım merkezi haline gelmiştir.⁴⁶ 20. yüzyıl başlarında Şam gelişmişliği ile dikkat çeken bir noktaya gelmiştir. Doktor Şerafettin Mağmumi, Suriye seyahati notlarında Şam'ın mamuriyetinden bahsetmiştir. Şam ve Cebel-i Lübnan'a yolcu ve eşya nakliyesinde geniş yollarla birlikte Dilijans arabaları, Landon, fayton, şimendifer istasyonuna tahsis edilmiş yolcular için bir tane ombiyos arabası olmak üzere çeşitli nakliye araçlarının kullanıldığını aktarmıştır.⁴⁷

Küçük imalat merkezleriyle dikkat çeken Şam'da dokumacılık ve mensucat ilerlemiştir. İpekli ve pamuklu kumaş imali ile Halep dokumacılığı 19. yüzyılda da itibar görmeye devam etmekteydi.⁴⁸ Osmanlı Devleti'nde üretimi yapılan kumaşların en kalitelisi Şam ve Halep'te dokunan "alaca" ve "kutnî" tabir edilen kumaşlarıdır.⁴⁹ Ancak Süveyş kanalının açılmasıyla birlikte bu meşhur ve eski beldelerin ticari hayatında düşüş olduğu gözlenmiştir. Ali Suat, 1909 yılı Halep seyahatinde kırk yıl öncesine nazaran görülen bu küçülmenin dikkatten kaçmadığını belirtmiştir. Ali Suat, özellikle zengin ticaret ve sanayiye sahip transit ticaret yolu olan Halep'te bulunan kimsesiz ve yoksul çocukların seccade ve iplik alacakları imal ettikleri sanayi mektebinde tezgâhların boş kaldığını ve öğrencilerinin parasızlığını beyanla buna sessiz kalamayacağını belirtmiştir. Durumdan oldukça müteessir olarak Halep'ten "İşte geldim, gidiyorum şen olasin Halep şehri" sözleriyle ayrılmıştır.⁵⁰

Osmanlılar döneminde ise Şam şehri hac güzergâhı üzerinde gelişmesini sürdürmüştür. Bu sebeple Havran'a giden güney-batı yolu istikametinde gelişim görülürken şehrin doğusunda bulunan Yahudi ve Hıristiyan mahallelerinde ise kentsel yayılma olmamıştır.⁵¹

Bölgenin merkezi olan Şam demografik olarak kalabalık bir şehirdi. Çeşitlilik gösteren sosyo-kültürel yapısı birçok milletten ve dinden nüfusu içermektedir. Bu yönüyle misyonerlerin Ortadoğu'daki önemli çalışma sahalarından biri haline gelmiştir⁵² 19. yüzyıl ortalarında milliyetçilik düşüncesinin etkinliği artınca bölgenin adı sıklıkla asayiş sorunlarıyla anılır hale gelmiştir.

Hama, Asi nehrinin iki yakasında kurulu olup şehrin ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte Hititler'in Kuzey Suriye'yi işgal ettiği sırada şehrin varlığına işaret

⁴⁴ Osman Cengiz, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Şehir Silüeti: Şam Örneği", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 5(8) Nisan 2019, s.2,6,7.

⁴⁵ Rıfat Önsoy, "19. yüzyılın ikinci yarısında Suriye'nin sanayi ve ticareti", *Belleten*, 50 (198), 1986, s. 825.

⁴⁶ Buzpınar, "Şam" Maddesi, s.317-318.

⁴⁷ Şerafettin Mağmumi, *Bir Osmanlı Doktorunun Anadolu ve Suriye Seyahat Hatıraları*, Dorlion Yayınları, Ankara 2023, s.247.

⁴⁸ Önsoy, a.g.m., s.826.

⁴⁹ Osmanlı Belgelerinde Suriye, s.303.

⁵⁰ Ali Suat, *Bir Osmanlı Bürokratinin Suriye, Irak ve Arabistan Seyahatnamesi*, (Haz.: N. Ahmet Özalp), Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2019, s.46-47.

⁵¹ Cengiz, a.g.m., s.3.

⁵² Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s.24.

eden kitabeler mevcuttur.⁵³ Bu kadim şehir Yavuz Sultan Selim'in Suriye ve Mısır seferi sonrasında Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁵⁴ Arap vilayeti adıyla tanzim edilen yeni vilayet içerisinde yer almıştır.⁵⁵

Halep ve Şam beylerbeylik olurken Hama ve Humus birlikte sancak olarak Şam'a bağlanmıştır. 1568'de Hama ve Humus iki ayrı sancak statüsüne getirilmiştir.⁵⁶ Humus Şam beylerbeyliği dâhilinde kalırken Hama Halep beylerbeyliğine katılmıştır. Ancak sonradan 1864 Suriye Vilayeti'nin tanzim edilmesiyle yeniden Şam'a bağlanmıştır. Nüfusun yoğun olduğu ve çoğunluğunun Müslüman olduğu Hama bölgenin büyük ve iktisadi bir merkezi olarak görülmektedir. Tarih boyunca dokumacılığı ile öne çıkan Hama'da pamuklu ve ipekli kumaş dokumacılığı önemli bir sanayi koludur.⁵⁷ Ancak 16. ve 17. yüzyıllarda Hama sancağının yönetim merkezi olan Hama şehri, nüfusu ve ekonomisi bakımından Suriye'nin Şam ve Halep şehirlerine nispeten daha geride bulunmaktadır.⁵⁸ 17. yüzyılda şehri ziyaret eden Polonyalı Simeon burayı önemli bir ticaret merkezi olarak tanımlamaktadır benzer şekilde 18. yüzyılda burayı ziyaret eden Evliya Çelebi şehrin büyüklüğünden bahsetmektedir.⁵⁹ Osmanlı aydın ve bürokratlarından Ali Suat ise 1909 yılında seyahat notlarında Hama şehrini bahçesiz, ağaçsız ve şiddetli yaz sıcaklarının görüldüğü bir yer olarak tarif etmiştir. Şehrin kuzeyinde nehir boyunca devam eden mamur bahçelerle süslenmiş yeşilliği bir "yeşil kurdela" şeklinde tasvir etmiştir.⁶⁰

Havran, 1516'dan 1918'e kadar yaklaşık dört asır boyunca Şam'a bağlı olarak Osmanlı hâkimiyetinde bulunmuştur. 1864 Suriye Vilayeti'nin oluşturulmasıyla Havran merkezi Süveyda olmak üzere Cebel-i Dürüz, Kuneytra, Aclun kazalarından teşkil olunmuştur.⁶¹ Tanzimat sonrası dönemde Suriye'deki asayiş sorunlarının yaşandığı en önemli bölge olarak Havran'da bulunan bedevî ve Dürzî nüfus devlet otoritesine karşı gelmişlerdir. Cebel-i Havran adıyla bilinen bölge Dürzi nüfusun artmasıyla Cebel-i Dürüz olarak anılmaya başlamıştır.⁶² Bölge çoğunlukla engebeli ve taşlık bir sahadır. Osmanlı döneminde Havran'daki bedevi ve Dürzi nüfusun asayişsizliği bölgenin süregelen sorunu haline gelmiştir. 19. yüzyılda Cebel-i Dürüz'da meydana gelen olaylarla bölgede Maruni-Dürzi çatışması şiddetlenmiştir. Buraya Balkan, Kafkas ve Cezayir bölgelerinden gelen Müslüman göçmenlerin bir kısmı yerleştirilmiştir.⁶³ 1918'de bölgenin işgale uğramasıyla Havran'da da Osmanlı hakimiyeti son bulmuştur.

H. 1304-1305 (M.1888-1889) tarihli Suriye salnamesine göre Suriye Vilayeti Şam Sancağı, Hama Sancağı ve Havran Sancağından oluşmaktadır. Bu sancaklara bağlı kazalar ise aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

⁵³ Robert Mantran, "Hama" Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s.396.

⁵⁴ Mantran, "Hama" Maddesi, s.397.

⁵⁵ Buzpınar, "Suriye" Maddesi, s.550.

⁵⁶ Mantran, "Hama" Maddesi, s.397.

⁵⁷ Mantran, "Hama" Maddesi, s.398.

⁵⁸ Enver Çakar, Tahrir Defterlerine Göre 16. ve 17. Yüzyıllarda Hama, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* Cilt: III, Sayı:1, Elazığ, 2005, s.64.

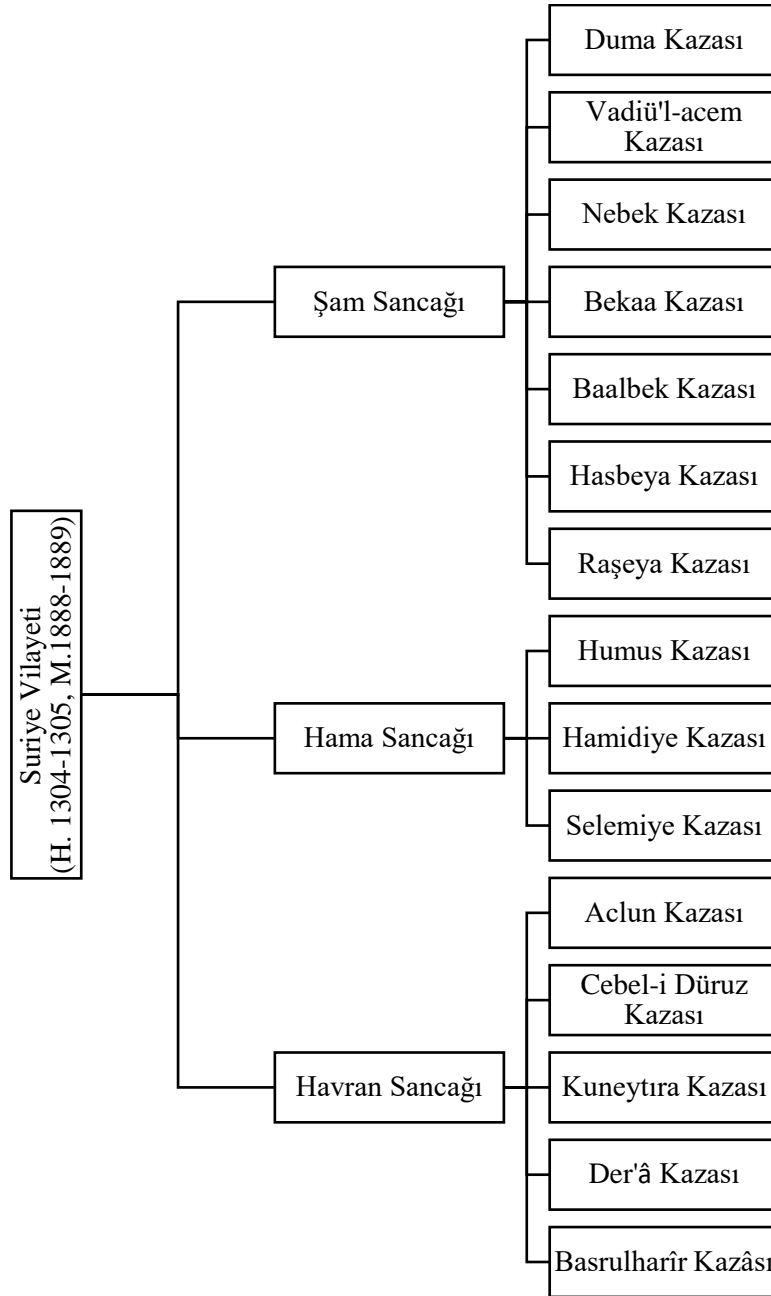
⁵⁹ Mantran, "Hama" Maddesi, s.397.

⁶⁰ Ali Suat, a.g.e., s.38.

⁶¹ Şit Tufan Buzpınar, "Havran" Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul 1997, s.540.

⁶² Buzpınar, "Havran" Maddesi, s.540.

⁶³ Buzpınar, "Havran" Maddesi, s.541.

Şekil 1: H. 1304-1305 (M.1888-1889) tarihli Suriye salnamesine göre Suriye Vilayeti'nin İdari Taksimatı

Salnamede vilayeti teşkil eden sancakların kazaları, kazaların nahiyeleri ve köyleri ayrıca bir cetvelle verilmiştir. Ancak bu cetvelde salnamenin ait olduğu sene itibariyle tahriri tamamlanmayan birimlere yer verilmemiştir. Buna rağmen Suriye Vilayeti'nin kazalarına bağlı olan nahije ve köy sayısı nispeten ortaya çıkmaktadır.

Livaların İsimleri	Kazaların İsimleri	Aded-i Nevahi	Aded-i Kura	
Şam Sancağı	Baalbek Kazası	..	76	
	Bekaa "	.1	59	
	Vadiü'l-acem "	..	86	
	Hasbeya "	..	19	
	Raşeya "	..	16	
	Duma "	..	82	
	Nebek "	..	30	
		.1	368	
Hama Sancağı	Humus Kazası	.2	106	} Henüz tahrir edilmemiştir.
	Hamidiye "	
	Selemiye "	
		.2	106	
Havran Sancağı	Havran Kazası	.3	..	} Henüz tahrir edilmemiştir.
	Aclun "	.1	..	
	Cebel-i Dürüz "	.7	..	
	Kuneytırâ "	.1	..	
	Der'â "	.1	..	
	Basrulharîr "	
		13	..	

Tablo-3: H. 1304-1305 (M.1888-1889) tarihli Suriye salnamesine göre Suriye Vilayeti Kazaları, Nahiyeleri ve Köyleri⁶⁴

Bu cetvele binaen henüz tahrir edilmeyen yerler hariç Şam sancağında 368 ve Hama sancağında 106 köy bulunmaktadır. Şam sancağında Bekaa kazasına ait bir nahije, Hama sancağı Humus kazasına ait 2 nahije, Havran sancağında ise toplam 13 nahije olduğu belirtilmiştir.

Salnamede sancak ve kazalarında görev yapan idari amirlerin, memurların ve çeşitli görevlilerin isimleri cetveller halinde kurumlarıyla birlikte gösterilmiştir.

Sancak veya liva mülki idari amiri olarak mutasarrıflar görev yapmaktadır. Başta mutasarrıfların isimleri olmak üzere sancakta görev yapan memurların ve azaların isimleri listelenmiştir. Mesela Hama sancağında liva meclis idaresi ve kalemi, liva tahrirat kalemi, liva muhasebe kalemi, devair-i adliye, mahkeme-i bidayet, liva defter-i hakani kalemi, liva maarif şubesi, liva maa tahrirat vergi dairesi, liva nüfus idaresi, liva emlak komisyonu, liva menafi komisyonu, tahsilat komisyonu, nafia idaresi, ticaret odası, ziraat odası, belediye meclisi, liva jandarma heyeti, polis dairesi, posta ve telgraf idaresi, memurin-i ecnebiye başlıkları altında verilmiştir.⁶⁵

⁶⁴ a.g.s., s.135.

⁶⁵ a.g.s., s.108-113.

Şam sancağına ait kurumlara ve görevlilerine merkez vilayet erkânı sıralanırken bunların arasında yer verilmiş olduğu görülmektedir. Salnamede merkez vilayet mutasarrıfları hakkında bilgi verilirken merkez vilayet mutasarrıflığının irâde-i seniyye gereğince 1302 senesi Eylül başından itibaren vali muavinliğine tahvil kılınmış olduğu şeklinde bir açıklama yer almaktadır.⁶⁶ Buradan anlaşılacağı üzere Şam sancağının idaresi vali muavinine bırakılmıştır. Şam'da bulunan resmi birimler bu bağlamda Şam Bidayet Mahkemesi, Şam Ticaret Mahkemesi, Şam Fetvahanesi, Birinci Şam ve Havran Zabtiye Taburu, Şam Islahhanesi, Şam Posta ve Telgraf İdaresi, Şam Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, Şam Osmanlı Bankası, Şam Reji İdaresi, Şam Osmanlı Araba Yolu Kumpanyası, Şam-ı Şerif Mekteb-i İdadisi, Şam Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriyesi olarak sıralanabilir.

Vilayet genelinde görev yapan mülkî yöneticiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Vilayet/Sancak/ Kaza	Mülkî İdare Amiri
Suriye Vilayeti	Vali Raşid Naşid Paşa
Şam Sancağı	Vali muavini Ahmet Nazım Bey
Baalbek Kazası	Kaymakamı Hasan Tahsin Efendi
Bekaa Kazası	Kaymakam Gazizade Mahmud Efendi
Vadiü'l-acem Kazası	Kaymakam Abdulgani Efendi
Hasbeyâ Kazası	Kaymakam Şerabizade Abdulkadir Efendi
Rasbeyâ Kazası	Kaymakam Ahmet Bey
Duma Kazası	Kaymakam Yusuf Ziya Efendi
Nebek Kazası	Kaymakam Talat Efendi
Hama Sancağı	Mutasarrıf Ahmet Şakir Efendi
Humus kazası	Kaymakam İhsan Bey
Hamidiye Kazası	Kaymakam Halid Bey
Selemiye Kazası	Kaymakam Şakir Bey
Havran Sancağı	Mutasarrıf Ahmet Bedri Paşa
Aclun Kazası	Kaymakam Hüseyin Avni Bey
Cebel-i Dürüz Kazası	Kaymakam İbrahim Bey
Kuneytira Kazası	Kaymakam Bozozade Mahmud Bey
Der'â Kazası	Kaymakam Halid Bey
Basrulharir Kazâsı	Kaymakam Hacı Refet Bey

Tablo-4: H. 1304-1305 (M.1888-1889) tarihli Suriye salnamesine göre Suriye Vilayeti'nin Mülkî İdare Amirleri

1864 Vilayet Nizamnamesi ile ilk kez idari birim olarak düzenlenen nahiyeler kamu görevlilerinin taşra yönetiminde bulunduğu alt kademe olarak düzenlenmiştir. Suriye Vilayeti'nde salnameye binaen on altı nahije bulunduğu anlaşılmaktadır. Buna göre vilayet dâhilinde görev yapmakta olan nahije müdürleri ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

⁶⁶ Merkez vilayet mutasarrıflığı irade-i seniyye mucebince 1302 senesi Eylül başından itibaren vali muavinliğine tahvil kılınmıştır. a.g.s., s.41.

Sancak/Kaza/Nahiye	Nahiye Müdürü
Şam Sancağı Baalbek Kazası	
Bekaa-yı Şarki Nahiyesi ⁶⁷	Hasan Baişi Efendi
Hama Sancağı Humus Kazası⁶⁸	
İkikapulu Nahiyesi	Abdi Ağa
Kusayr Nahiyesi	Esad Efendi
Havran Sancağı⁶⁹	
Gabagıb Nahiyesi	Salih Efendi
Şemsekin Nahiyesi	İbrahim Efendi
Câsim Nahiyesi	Said Efendi
Aclun Kazası⁷⁰	
Kefrence Nahiyesi	Hasan Ağa
Cebel-i Dürüz Kazası⁷¹	
Mecdel Nahiyesi	Hazima Efendi El-Atraş
Salhad Nahiyesi	Muhammed Efendi El-Atraş
Şebâ Nahiyesi	Mahmud Ağa Amir
Arra (Urta) Nahiyesi	Şebli Efendi El-Atraş
Urman Nahiyesi	Hüseyin Efendi El-Atraş
Sâle Nahiyesi	Muhammed Efendi Nüssar
Selim Nahiyesi	Süleyman Ağa Usaf
Kuneytra Kazası⁷²	
Mecdelşems Nahiyesi	Galib Bey
Der'â Kazası	
Busra Eskişam Nahiyesi	Halil Efendi

Tablo-5: H. 1304-1305 (M.1888-1889) tarihli Suriye salnamesine göre Suriye Vilayeti'nin Nahiye Müdürleri

Kazada devlet idaresindeki görevliler arasında müftü, tahrirat kâtibi, mal müdürü, sandık emini ve naip bulunmaktadır. Kaza idare meclisi, Bidayet mahkemesi, maarif şubesi, belediye meclisi, tahsilat komisyonu kazalarda mevcut olup buralarda görev yapanların isimleri cetveller halinde verilmiştir. Bundan başka vilayet dâhilinde ziraat odası Hama,

⁶⁷ a.g.s., s.99.

⁶⁸ a.g.s., s.115.

⁶⁹ a.g.s., s.122.

⁷⁰ a.g.s., s.123.

⁷¹ a.g.s., s.124.

⁷² a.g.s., s.126.

Humus, Hasbeyâ, Rasbeyâ, Duma, Humus, Hamidiye, Selemiye ve Kuneytırâ'da bulunmaktadır.⁷³ Humus'ta ise ticaret odası da bulunmaktadır.⁷⁴ Farklı olarak Aclun kazasında görevliler arasında nakibüleşraf Ömer Efendi bulunmaktadır.⁷⁵

Ortadoğu coğrafyasının en önemli özelliği olan etnik ve dini çeşitlilik Suriye Vilayeti'nde de görülmektedir. İslam, Rum, Ermeni, Süryani, Maruni, Latin, Protestan ve Yahudi ahaliden oluşan nüfus yapısı kendi içerisinde de mezheplere bölünmektedir. Her bir cemaat ruhani reisleri vasıtasıyla vilayette temsil edilmektedir. Buna göre Suriye Vilayeti ruhani reisleri Rum Patriki Cerasimos Efendi, Rum Katolik Patriki Gregoris Efendi, Süryani Katolik Matranı Aklimiyos Yusuf Davud Efendi, Maruni Patriki Vekili Hori Mosi Kerem Efendi, Ermeni Katolik Murahhasa Vekili Sarrafyan Efendi, Hahambaşı Vekili İshak Ebu'l'Âfiye'dir.⁷⁶

H. 1304-1305 (M.1888-1889) tarihli Suriye salnamesinde vilayetin nüfusu ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir.⁷⁷ Ancak Havran sancağına ait nüfusun ayrıntılı bir şekilde paylaşılması vilayetin demografik özelliklerinin tespitini güçleştirmektedir. Suriye'deki asayiş sorunlarının sıklıkla yaşandığı en önemli bölge olarak Havran'da özellikle Havran Dürzileri arasında nüfus tespiti sonucunda ortaya çıkacak olan askerlik veya vergi tespiti bölgede endişeye sebep olmuştur. Burada devlet otoritesine karşı çıkılmış, okul ve yol gibi temel devlet hizmetleri dahi reddedilmiştir.⁷⁸

Bunun yanı sıra İslam, Rum Ortodoks, Rum Katolik, Ermeni Kadim, Süryani Katolik, Maruni, Latin, Protestan, Yahudi kadın ve erkek nüfus Şam ve Hama sancaklarının kazalarına göre ayrıntılı olarak cetvel halinde verilmiş olmasına karşın nüfusun yekûn hesabında yanlışlar tespit edilmiştir. Nüfus cetvelinden Şam sancağı için verilen Müslüman erkek nüfus toplamı, Hama sancağı için verilen Müslüman erkek nüfus toplamı ve Şam sancağı için verilen Rum Katolik erkek nüfus toplamının yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Yine Şam sancağı için verilen Marunî erkek nüfus toplamı 2.449 olup nüfus cetvelinde sehven 1.449 yazılmış olduğu görülmektedir. Buna rağmen nüfus cetveline göre genel olarak Şam, Hama ve Havran sancaklarında erkek nüfus oranının kadın nüfusuna oranla fazla olduğu ve İslam nüfusunun diğer dinlere nazaran fazla olduğu görülmektedir.

Nüfus cetveline binaen Şam sancağının Müslim ve gayrimüslim nüfus açısından diğer sancaklara nazaran kozmopolit bir yapıda olduğu söylenebilir. Ayrıca Nefs-i Şam sancağı nüfusun yoğunluğu ile dikkat çekmekte olup en kalabalık yer olarak görülmektedir. Nebek, Vadiü'l-acem, Duma, Hama ve Humus kazalarının ise otuz binin üzerinde nüfusa sahip oldukları görülmektedir. Bundan başka gayrimüslim ahalinin nüfusu göz önüne alındığında sancaklar genelinde Rum Ortodoks nüfusun nispeten daha fazla bulunduğu anlaşılmaktadır. Ermeni nüfusun Şam sancağında az oranda bulunduğu görülmektedir. Hama sancağında ise Ermeni nüfusa ait bir veri verilmemiştir. Genel olarak nüfus cetveline bakıldığında Müslüman nüfusun Müslüman olmayan nüfusa oranla yoğun olarak bulunmakta olduğu nüfus verilerinden anlaşılmaktadır.

⁷³ a.g.s., s.101-126.

⁷⁴ a.g.s., s.113-115.

⁷⁵ a.g.s., s.122-123.

⁷⁶ a.g.s., s.71.

⁷⁷ a.g.s., s.137.

⁷⁸ Buzpınar, "Havran" Maddesi, s.541.

Salnamede sancaklar, sancakların kazaları ve köyleri hakkında yer alan malumat vilayetin genel durumunu anlamak ve değerlendirmek üzere en önemli kısmı teşkil etmektedir. Bu kısımda sancakların ve kazalarının coğrafi konumlarından yörenin ekonomik faaliyetlerine geniş bir yelpazede tarihi, kültürel, sosyal ve ekonomik yapısı hakkında özelliklerinin ve kapasitesinin tanımlandığı görülmektedir. Bu bağlamda salnamede verilen bilgiler çerçevesinde Şam, Hama ve Havran sancakları ile birlikte kazaları ve köyleri şöyledir:

Şam Sancağı:

Baalbek Kazâsı-Bu kasaba hicretin on dördüncü senesinde Ebu Ubeyd bin Cerrâh tarafından fethedilmiştir.⁷⁹ Yaklaşık beş bin yıllık tarihiyle bilinen en eski ve en büyük antik kent olarak Baalbek Fenikeliler, Yunanlılar ve Romalılar tarafından dini bir merkez olarak kutsal görülmüş olup birçok medeniyete de ev sahipliği yapmıştır. Yavuz Sultan Selim, Mısır seferinde 1516'da Mercidabık Savaşı'yla Beyrut'taki Memlûklüler hâkimiyetine son vermiştir. Beyrut, Güney-Şam, Kudüs, Nablus, Safed, Aclûn, Gazze sancakları ile çevre kazalar olmak üzere birçok şehir Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Merkez kaza olan Baalbek kasabası Şam-ı Şerîf'in kuzeybatısında ve yaklaşık 70 km mesafede bulunmaktadır. Şam'dan Şütüre'ye kadar yedi ve Şütüre'den de altı saat yani on üç saat zarfında araba ile bir şose üzerinden kasabaya gidilebilmektedir. Havaası güzel olduğundan birçok zengin yaz mevsimini bu kasabada geçirmektedir. Bu kasaba kadim bir yerleşim merkezi olarak tarihi bir şöhret ve ehemmiyete de sahiptir. Mimarisi ile dikkat çeken en önemli yapı Baalbek Kalesi'dir. Bu kalenin hangi çağa ve kavme ait bir eser olduğu bilinmemekte olduğu bilgisi salnamede paylaşılmaktadır. Ancak bu hususta bazı tarihçilerin Baalbek harâbelerini Hazreti Süleyman'a isnat ettiklerini ancak bunun bir delille sabit olmadığı belirtilmiştir. Ancak Baalbek Kalesinin ikinci yüzyılda Roma İmparatorlarından Antoninos Biyos tarafından onarıldığı bilgisi paylaşılmıştır.⁸⁰

Bu tarihî ve dinî merkez 20. yüzyılda araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Alman İmparatoru II. Wilhelm 1898 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı ziyarette Baalbek gezisine de yer vermiştir. Burada masraflarını bizzat üstleneceği kazı ve harabelerin restorasyonu için arzusunu da dile getirmiştir.⁸¹ Alman İmparatorunun arzusu ve teklifi üzerine verilen müsaadeyle Baalbek'te Almanya asar-ı atika âlimlerinden Doktor Postayn'a kazılar için kolaylık sağlanmıştır.⁸² Freiburg Darülfünunu Profesörlerinden Pohstayn Baalbek, Havran, Cebel-i Lübnan, Antakya şehirleri civarında bulunan harabelerde lazım gelen araştırma ve kazıyı Baalbek Hafriyat Komiseri Makridi Bey refakatinde yürütmüştür.⁸³ Başta Almanlar savaş sonrasında da Fransızlar olmak üzere antik kentte kazı çalışmaları devam etmiştir. Nitekim günümüzde de UNESCO tarafından 1984'de koruma altına alınan miraslar arasında yerini almıştır.⁸⁴

Baalbek kazasında zanaat ve sanayi ürünleri açısından mahalli ihtiyaca yetecek derecede bir üretimin olduğu görülmektedir. Fakiye köyünde halı ve seccade dokunmaktadır.⁸⁵ Buğday, arpa, mercimek, nohut, mısır darısı zirai ürünleri arasındadır. Bereketli olduğu senelerde ise yaklaşık dokuz yüz bin İstanbul kilesi hububat hâsil olmakta

⁷⁹ a.g.s., s.138.

⁸⁰ a.g.s., s.138.

⁸¹ İbrahim Serbestoğlu, "Antikiteye Emperyal İlgisi: Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Baalbek'te Arkeoloji ve Turizm", *Doç. Dr. İlknur Karagöz'e Armağan*, Serander Yayınları, Trabzon, 2020, s.372.

⁸² Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF.MKT. 517-7.

⁸³ BOA, DH.MKT. 486-41.

⁸⁴ Baalbek, UNESCO World Heritage List, Erişim Adresi: <https://whc.unesco.org/en/list/294>.

⁸⁵ a.g.s., s.139.

olduğu salnameden anlaşılmaktadır.⁸⁶ Kasaba ve köylerinde on bir nehir vardır bunlardan ziraatta istifade edilmektedir ancak sulama için gereken fenni uygulamalar bulunmadığından sınırlı bir derecede fayda sağlanmaktadır.⁸⁷ Cebel-i Lübnan civarında bulunan Yemune Gölü'nden balık avlanılmaktadır. Bağcılık kazada öne çıkan ekonomik faaliyettir. Yıllık elli bin kantar kuru üzüm hâsıl olmaktadır.⁸⁸ Kazanın batı tarafını çevreleyen dağlar ise beş yüz bin dönüme varan ormanlarla kaplıdır.

Bekaa kazasının merkezi olan Mualleka kasabası Cebel-i Sinîn eteğindedir ve Cebel-i Lübnan'a tâbidir. Kaymakamlık merkezi olan Zahle kasabasına çok yakın olup bu iki kasabayı Litani nehri ayırmaktadır. Mualleka kasabası merkez vilayete yaklaşık kırk kilometre mesafede yer almaktadır. Şam ile kasaba arasındaki şosede yolcu ve yük arabaları her gün işlemektedir.⁸⁹ Bekaa kazası ahalişi genellikle ziraat ile meşguldür. Arazisi diğer kazalara nazaran bereketçe üstün olup yıllık bir buçuk milyon İstanbul kilesi hububat hâsıl olmaktadır.⁹⁰

Vadiü'l-acem Kazâsı- Şam-ı Şerîf'in güneyinde olup kaymakamlık merkezi olan Katana kasabası vilâyete on altı kilometre mesafededir.⁹¹ Kasaba ile Şam arasındaki muntazam yolda araba işlemektedir. Avec ve Berada nehirleri kaza dâhilinde bulunmaktadır ve bu nehirlerden zirai faaliyetlerde oldukça istifade edilmektedir. Kazada her türlü hububat ekilmektedir. İki buçuk milyon İstanbul kilesi hububat hâsıl olmaktadır.⁹² Vadiü'l-acem ahalişi bağ yetiştirmek hususunda ilerlemiştir. Kazanın Darya köyü bağlarının mahsulü olan üzüm oldukça meşhurdur.

Hasbeya kazası ise taşlık mahallerden olduğundan ziraat gelişmemiştir. Kaza merkezine yakın mesadafedeki Hasbanî nehri sadece yüz fidanlık araziye sulamaktadır. Kazanın merkezi olan Hasbeya kazâsının yine aynı adlı köyünde bir çeşit pamuk bezi ile kısa abâ ve yün ile pamuktan çarşaf (çar-şeb) üretilmektedir. Bu ürünler kaza dâhilinde olduğu gibi Kudüs-i Şerif, Nablus, Havran taraflarında da satılmaktadır. Bu sanatla iştilal edenler iki yüz elli nüfustan ibarettir.⁹³ Hasbeya'da "hammer" olarak tabir edilen bir çeşit maden bulunmaktadır.⁹⁴ Bu madene Avrupalılarca rağbet edilmekte olup yüz kilogram sıkletinde olan bir sandık cevher üç altına kadar satılmaktadır. Bu maden vilâyet dâhilinde dahi bazı sanayiye özellikle üzüm kütüklerine musallat olan kurtların kovulmasında kullanılmaktadır.

Salnamede kazada ve köylerde sosyal ve iktisadi hayata ilişkin faaliyetler hakkında bilgiler verilmiştir. Bunun yanı sıra o yerin tarihine ilişkin bilinen bilgiler paylaşılmıştır. Özellikle eski eserlere sahip yerlerden bahsedilerek bu eserler hakkında sayıları, cinsleri, büyüklük ve uzunlukları gibi birtakım özellikleri hakkında detaylı bilgiler aktarılmıştır. Bu çerçevede kazanın Hebariye köyünde eski eserlerden ancak harap bir heykel mevcuttur,⁹⁵ Şuba ve El-Kefir köyleri civarında bulunan dağların eteklerinde ise Romalılara mahsus içinde sanatla yapılmış taşlar bulunan birer kabristan bulunmaktadır.⁹⁶ Harranü'l-evamid köyünde

⁸⁶ a.g.s., s.139.

⁸⁷ a.g.s., s.139.

⁸⁸ a.g.s., s.139.

⁸⁹ a.g.s., s.139.

⁹⁰ a.g.s., s.140.

⁹¹ a.g.s., s.140.

⁹² a.g.s., s.140.

⁹³ a.g.s., s.140.

⁹⁴ a.g.s., s.141.

⁹⁵ a.g.s., s.141.

⁹⁶ a.g.s., s.141.

eski eserlerden üç adet dikilitaş bulunmaktadır.⁹⁷ Yebrud karyesi de eski eserleri ve harabeleri ile kadim yerleşimlerden biridir.⁹⁸

Raşeya Kazâsı dağlık bir arazide olduğundan ziraatta gelişmemiştir.⁹⁹

Duma Kazâsı-Duma Kazâsı merkezi Şam'a bir buçuk saat mesafede olup Şam ile merkez kaza arasında araba işletmeye elverişlidir. Yezid, Tura, Akriba ve Verede nehirleri sulamaya imkân tanımaktadır. Ahalisi ziraat ile meşguldür hatta kazada sanayi adına bir şey bulunmadığı söylenebilir.¹⁰⁰

Nebek Kazâsı-Çöl ile Mamure arasında ve Şam ile Tedmir arasında olup merkez vilâyetden merkez kazâya araba ile sekiz saatte gidilmektedir.¹⁰¹ Nebek kazasının havasının Arap şairleri tarafından da övülmekte olduğu ifade edilmektedir.¹⁰² Nebek kazasında ahali tarafından dışarıya satışı olmayan ancak sadece kendi ihtiyaçları ve elbiseler için pamuk bezi ve aba dokunmaktadır. Kaza merkezine bir saat uzaklıkta tuz çıkarılan bir yer bulunmaktadır. Burası Dîvân-ı umûmiye idaresi marifetiyle idare olunup Şam ile civar mahallerde tuz satılır.¹⁰³

Salnamede kaza arazilerinin ziraî verimliliği birinci ve ikinci derece şeklinde nitelendirilmektedir. Bekaa Kazâsı arazisinin diğer kazalara nazaran bereketçe üstün olduğu belirtilmiştir. Burada mutedil bulunduğu senelerde bir buçuk milyon İstanbul kilesi hububat hâsıl olmaktadır.¹⁰⁴ Duma Kazâsı arazisi için "*kuvve-i inbâtiyece birinci derecede*"¹⁰⁵ denmiştir. Nebek Kazâsı'nın ziraatı örneğin ikinci derece olarak tanımlanmış olup yıllık beş yüz bin kileye yaklaşan hububatın hasıl olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁶ Vecuz, Rûveys, Şati, Şeyhali, Ceyrudi Rahibe, Damir, Mademiye, Katife, Aynüt-teyne, Malula, Reis-i ayn, Yebrud nehirleriyle diğer küçük nehirler kaza dâhilinde ziraat ve felâhet için fayda sağlamaktadır.¹⁰⁷

Hama Sancağı:

Hama kasabası Kenanîler zamanından beri mevcut olup en eski şehirlerden biridir.¹⁰⁸ Asi Nehri Hama'nın ortasından geçerek kasabayı ikiye bölmektedir. Kasaba birçok meşhur ulema ve şairiyle bilinmektedir.¹⁰⁹

Kasabada önemli İslam eserleri bulunmasına rağmen Hicri 653 yılında meydana gelen depremle kasaba harap olmuştur, bu eserler de yıkılmıştır. Ancak Romalılar tarafından civar kasabada inşa edilmiş olan kalenin harabesi ise halen daha görülmekte olduğu salnamede belirtilmiştir.¹¹⁰

⁹⁷ a.g.s., s.142.

⁹⁸ a.g.s., s.142

⁹⁹ a.g.s., s.141.

¹⁰⁰ a.g.s., s.142.

¹⁰¹ a.g.s., s.142.

¹⁰² a.g.s., s.142.

¹⁰³ a.g.s., s.143.

¹⁰⁴ a.g.s., s.140.

¹⁰⁵ a.g.s., s.142

¹⁰⁶ a.g.s., s.142.

¹⁰⁷ a.g.s., s.143.

¹⁰⁸ a.g.s., s.143.

¹⁰⁹ a.g.s., s.143.

¹¹⁰ a.g.s., s.144.

Hama kasabasında “hamdiye” denilen giysilik kumaş hamam takımı ve çeşitli renkli kumaşlar dokunmaktadır.¹¹¹ Beş yüz destgâh bulunmakta olup yaklaşık sekiz yüz amele işlemektedir. Bir senede otuz bin hamam takımı ve otuz bin top elbiseye mahsus kumaş ve on bin yatak çarşafı dokunmaktadır bunların değeri ise yetmiş bin lirayı bulmaktadır.¹¹² Hama kasabasının ziraatı örneklerine nazaran üstün bir derecededir, her sene eksiksiz altı yüz bin İstanbul kilesi hububat hâsıl olmaktadır.

Humus Kazâsı-Humus kasabası Hama'nın otuz kilometre güneydoğusundadır. Burası miladi tarih ile 636 senesinde Halid b. Velid ve Ebû Ubeyde b. Cerrah taraflarından feth olunmuştur. Humus, 16. yüzyılda Hama ile birlikte tek bir sancak iken bu yüzyılın sonlarına doğru müstakil iki sancak olarak ayrılmışlardır.¹¹³

Humus Kasabası nüfus çokluğu itibariyle diğer kasabalardan büyüktür. Kasabanın kenarında Roma dönemine ait olduğu rivayet edilen kale harabesi mevcuttur.¹¹⁴

Kasabanın su ihtiyacı Asi nehrinden sağlanmaktadır. Asi suyu Romalılar tarafından inşa edilen büyük duvarlardan müteşekkil geniş bir havuzda toplanır ve etraftan gelen diğer sular ile çoğaldıktan sonra duvarlarda mevcut olan bölünmüş kısımlardan su kanalına doğru akmaktadır.¹¹⁵ Böylece bir nevi baraj gölü oluşturulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Hama'daki su dolapları Ali Suat'ın Suriye seyahat notları arasında da yerini almıştır. Nehiyye'de Fırat üzerindeki dolaplarla mukayese ederek Hama'da Asi nehri üzerindeki dolapları mükemmel olarak tanımlamıştır.¹¹⁶ 1898 yılında Hama'yı gösteren bir fotoğrafta Asi nehri üzerinde bulunan su dolabı paylaşılmıştır.¹¹⁷

Foto-1: Hama, 1898 Yılı

Rable köyü Humus civarındadır. Tevrat'ta da geçen Rable'de Cebel-i Hermel'in zirvesinde “Kamu-ı Hermel” olarak bilinen surları nakışlı taşlardan oluşan kadim bir bina bulunmaktadır.

¹¹¹ a.g.s., s.144.

¹¹² a.g.s., s.144.

¹¹³ Enver Çakar (2003). XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyiliğinin İdarî Taksimatı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), s.368.

¹¹⁴ a.g.s.,s., s.44.

¹¹⁵ a.g.s.,s., s.144.

¹¹⁶ Ali Suat, a.g.e., s.71.

¹¹⁷ Ali Suat, a.g.e., s.40.

Humus arazisi büyüklüğüyle beraber oldukça verimlidir. Yıllık dokuz yüz bin İstanbul kilesi derecesinde hububat hâsıl olmaktadır. Mahalli ihtiyaçtan fazla kalanı ise Trablus iskelesine aktarılmaktadır.¹¹⁸

Humus'da kumaş dokumacılığına mahsus olarak bin altı yüz destgâh mevcuttur ve bu sanatla yaklaşık iki bin kişi meşguldür. En meşhur mensucatu arasında sırmalı mefruşat, seccade, at takımı, maşlah, ipek ve pamuktan her çeşit kumaşlar ile yün seccade yer almaktadır. Senede dört yüz bin top pamuk, on beş bin top ipek kumaş ile beş bin altı yüz adet sırmalı pamuk kefiye ve hamam futası (peştamal) ve dört bin takım mefruşat dokunmaktadır. Humus kasabası mevkii itibariyle yaz mevsiminde havası serindir.¹¹⁹

Hamidiye Kazâsı-Hamidiye Kazâsı kaymakamlığı üç yüz senesinde (1882/83) teşkil olunmuştur.¹²⁰ Merkez kaza olan (Deyr-i Şimil) kasabasında ise dört sene evvel bir taburluk bir kışla inşa olunmuştur. Böylece buradaki asayiş sorunu çözülmüştür ve günden güne bayındır hale gelmiştir. Kaza dâhilinde her çeşit hububat üretilmektedir. Ahalinin ihtiyacına binaen bez dokumak üzere iki yüz kişi ile idare olunan kırk dört adet destgâh mevcuttur.¹²¹

Ebu Kubeyse, Misyaf ve Rusafi karyelerinde birer kale harabesi bulunmaktadır ancak hangi zamana ait olduğu bilinmemektedir.

Selemiye Kazâsı-Selemiye Kaymakamlığı merkezi Hama Kasabasının altı saat doğusundadır. Burası Yunan medeniyetine de ev sahipliği yapmış bir yerdir. Zamanla harap olan bu yer 1300 senesinde kaymakamlık merkezi olmuştur. Çevre yerlerden birçok ahali buraya iskân edilmiştir.¹²² Arazisinin elverişli olması sebebiyle günden güne ilerlemektedir.

Havran Sancağı:

Merkez liva olan Şeyh Said karyesinde kabirleri bulunan Hazreti Eyyüb ve Ömerü'l-Faruk'a mensup olan camiden başka dikkate değer bir eser yoktur. Müzirib'de bir kale bulunmaktadır ancak hakkında bilgi yoktur.¹²³

Eski adı Eşmeşkin olan Şeyh Miskin adıyla bilinen köy Gassanilerin merkez hükümeti idi. Kaza dâhilinde her çeşit hububat ekilmektedir.¹²⁴ Arazisinin elverişliliği diğer yerlere nazaran kıyas kabul etmeyecek derecede iyidir. Şeyh Said Karyesi sahip olduğu su kaynağı ile kendi sahip olduğu nüfustan daha fazlasına yetecek düzeydedir, hükümet konağına kadar çeşmeler inşa olunmuştur.

Aclun Kazâsı, Aclun Kaymakamlığının yeri olan ve daha önce (Ebilla) ve (Erbila) namıyla yâd olunmaktadır. Erbed ismiyle bilinen köyde mimari tarzıyla dikkat çeken büyük bir cami bulunmaktadır.¹²⁵

Merkez kazaya yakın olan Mekis Karyesinde ise rivayete göre Romalılara ait taşları sanatla işlenmiş bir tiyatro mevcuttur. Hangi tarihi döneme ait oldukları bilinmeyen Cerş Harabeleri de bu kazâ dâhilindedir.¹²⁶ Salnamede Cerş şehrinin de Tedmir ve Baalbek

¹¹⁸ a.g.s.,s., s.144.

¹¹⁹ a.g.s.,s., s.145.

¹²⁰ a.g.s.,s., s.146.

¹²¹ a.g.s.,s., s.146.

¹²² a.g.s.,s., s.146.

¹²³ a.g.s.,s., s.146.

¹²⁴ a.g.s.,s., s.147.

¹²⁵ a.g.s.,s., s.147.

¹²⁶ a.g.s.,s., s.147.

kaleleri gibi hangi kavim ve zamana ait olduğu kesin olarak bilinmediği belirtilmektedir. Ancak rivayete göre Romalılar dönemine aittir.¹²⁷

Aclun Kazâsı her çeşit ziraat ve felâhata sahiptir. Yıllık hasılatı yedi yüz bin İstanbul kilesini geçmektedir. Cebel-i Aclun sık ve zengin ormanlarla kaplıdır.¹²⁸

Cebel-i Havran Kazâsı-Kaymakamlık merkezi olan Süveydiye Kasabasında Numan bin Ömer bin el-Menzir'in vaktiyle bir kasrı var idi. Fakat şimdi enkazından pek az bir şey kalmıştır. Cebel-i Havran arazisi hem verimli hem de bu sebeple nüfusu diğer kazalara nispeten daha çoktur.

Kuneytira Kazâsı-Merkez kaza olan kasaba büyük ve mamûr bir yer değildir. Burası iskân olunan Çerkes muhacirlerinin hem zirai hem de imar faaliyetleri ile yayılmıştır. Banyas köyünde henüz bütün bütün harap olmamış bir kale vardır.¹²⁹ Bunun hicri 623 senesinde İslam devletleri tarafından tamir edildiği anlaşılmaktadır. Banyas, Matta İncili'nde "Philippus Kaysâriyesi" olarak bilinen mevkidir.¹³⁰

Hirodes'in namına Banyas'da inşa etmiş olduğu heykelin enkazından bir kısmı salnamenin yazıldığı tarih itibariyle mevcuttur.¹³¹

Kuneytira'nın arazisi her çeşit ziraata müsait olup mahalli ihtiyacın iki üç misli hasılat olduğundan zahire harice de gönderilmektedir.¹³²

Der'â Kazâsı-Der'â Kaymakamlığı dâhilinde eski eserlerden dikkate şayan bir şey bulunmamaktadır.¹³³ Ahâlisi bütünüyle ziraatla meşgul olup hububat hasılatı yıllık yedi yüz bin İstanbul kilesini bulmaktadır. Bu ürün Şam ile diğer sancaklarda satılır.

Basrulharîr Kazâsı-Kaymakamlık yeri olan Basrulharîr kasabası mevkii ve hoş havası ile Havran sancağının diğer kazaları arasında ayrıca bir yere sahiptir. Bu kazanın ahâlisi genellikle ziraatla iştilal etmektedir. Hasılatı ise senelik altı yüz bin İstanbul kilesine ulaşmaktadır. Cebel-i Cessa civarında eski yerleşim yerlerine ait harabeler bulunmaktadır. İncil'de geçen Ezra Karyesi bu kazaya tabidir ve merkeze yakındır.¹³⁴

Sonuç

Vilayet salnameleri ait olduğu vilayete ait bir nevi yıllık raporlar niteliğindedir. Salnameler ait olduğu vilayetin idari yapısı, görev yapan mülkî ve askerî yöneticileri, vilayeti teşkil eden resmi müesseseleri ve görev yapan memurların ve azaların isimleri, vilayetin tarihi, coğrafyası ve nüfusu, iktisadi özellikleri ve ekonomik faaliyetleri gibi birçok hususta genel olarak bilgiler sunmaktadır. Bu yönüyle vilayetin genel yapısını, şehrin dokusunu ve özelliklerini ortaya koyan salnameler şehir tarihi araştırmacıları için başlıca başvuru kaynakları arasında yer almaktadır.

Suriye Vilayetine ait yirminci salname olan H. 1304-1305 tarihli Suriye Vilayeti Salnamesi de vilayetin 1888-1889 yılına ait bölgedeki yerleşim yerlerini genel özellikleriyle

¹²⁷ a.g.s.,s., s.147.

¹²⁸ a.g.s.,s., s.148.

¹²⁹ a.g.s.,s., s.148.

¹³⁰ a.g.s.,s., s.148.

¹³¹ a.g.s.,s., s.149.

¹³² a.g.s.,s., s.149.

¹³³ a.g.s.,s., s.149.

¹³⁴ a.g.s.,s., s.149.

tasvir etmektedir. Bu salnameye binaen Suriye Vilayeti Şam, Hama ve Havran sancaklarından müteşekkildir. Merkez Şam sancağı, Baalbek, Bekaa, Vadiü'l-acem, Hasbeya, Raşeya, Duma ve Nebek kazalarıyla birlikte bir nahiye ve 368 köyden oluşmaktadır. Hama sancağı Humus, Hamidiye, Selemiye kazalarından ve 2 nahiye ile tahriri henüz yapılmayan köyler hariç olmak üzere 106 köyden müteşekkildir. Havran sancağı ise Havran, Aclun, Cebel-i Dürüz, Kuneytır, Der'â, Basrulharîr kazalarından ve 13 nahiyeden oluşmaktadır. Bu sancağa ait köylerin sayısı tahriri henüz yapılmadığından salnamede verilmemiştir. Nüfusa bakıldığında bir takım yanlış hesaplamalar dikkat çekmektedir ancak yine de vilayetin demografik yapısına ilişkin ayrıntılı veriler yer almaktadır. Vilayet nüfusunun çoğunluğunu Müslüman ahali oluşturduğu halde vilayetin birçok din ve millete yurt olmuş kadim topraklar olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Şam, büyüklüğü ve kalabalık nüfusu ile Suriye Vilayetinin önemli bir yerleşimidir. Şam, merkez vilayet mutasarrıflığı olarak bölgenin idarî ve ticarî merkezi olmuştur. Zanaat ve sanayi ürünleri bakımından özellikle dokumacılık sektöründe öne çıkmakta olup ipekli ve pamuklu kumaş imalatı önemli bir sanayi koludur. Şam gibi Halep, Hama ve Humus canlı dokuma merkezlerindedir. Asi nehri üzerinde kadim yerleşim yerlerinden biri olarak Hama, tarih boyunca dokumacılığı ile bilinen büyük bir ticaret merkezi olarak öne çıkmaktadır. Verimli arazileri ile mahalli ihtiyaçtan fazla hububat üretimi olduğu salnamede de belirtilmiştir. Eski bir yerleşim yeri olan Havran ise kayalık ve engebeli bir araziye sahip olduğundan nispeten tarıma elverişlidir.

Genel olarak Suriye Vilayeti'nin 1888-1889 yılına ait idarî, askerî ve adlî müesseseleri ve görevlileri, kazaların, nahiyelerin ve köylerin ekonomik ve sosyal faaliyetleri paylaşılmıştır. Ancak salnamede maarife ilişkin yetersiz bilgi bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda salnamede yer almayan başta asayiş olmak üzere maliyeden, bayındırlık işlerine birçok hususta vilayetin durumunu beyan eden ve sorun ve ihtiyaçlarına değinen Suriye valisinin 1889 tarihli raporu vilayet hakkında önemli ve faydalı bilgiler sunmaktadır. Salnamede genişçe yer bulan harabe ve antik kent bilgilerinden anlaşıldığı üzere tarihi yerleşim yeri olarak Suriye dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, salnamede tipik bir salname örneğinde olduğu gibi vilayetin 1888-1889 tarihinde bulunduğu zamana ait durumuna ilişkin genel ve hususi bilgiler sunulmuştur.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
BOA, DH.MKT. 486-41
BOA, MF.MKT. 517-7

Tetkik Eserler:

Ali Suat, *Bir Osmanlı Bürokratın Suriye, Irak ve Arabistan Seyahatnamesi*, (Haz.: N. Ahmet Özalp), Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2019.

Buzpınar, Şit Tufan, “Şam” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Buzpınar, Şit Tufan, “Suriye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Buzpınar, Şit Tufan, “Havran” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.

Canatar, Mehmet, Şam Umumi Kütüphanesi'ne Dair Bir Değerlendirme, *Tarihin Peşinde Bir Ömür Abdülkadir Özcan'a Armağan*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018.

Cengiz, O. "XIX. Yüzyıl Osmanlı Şehir Silüeti: Şam Örneği", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 5 (2019), 1-23.

Çakar, Enver, Tahrir Defterlerine Göre 16. ve 17. Yüzyıllarda Hama, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: III, Sayı:1, Elazığ, 2005.

Çakar E (2003). XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdarî Taksimatı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 351-374.

Çelik, Kürşat, *Osmanlı Hakimiyetinde Beyrut (1839-1918)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2010.

Mağmumi, Şerafettin, *Bir Osmanlı Doktorunun Anadolu ve Suriye Seyahat Hatıraları*, Dorlion Yayınları, Ankara 2023.

Mantran, Robert, "Hama" Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.15, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Osmanlı Belgelerinde Suriye, İstanbul: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:129, 2013.

Önsoy, R. (1986). 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Suriye'nin Sanayi ve Ticareti, *Bellekten*, 50 (198), 825-832.

Samur, Sabahattin, *Suriye Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1840-1908)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1989.

Serbestoğlu, İbrahim, "Antikitiye Emperyal İlgisi: Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Baalbek'te Arkeoloji ve Turizm", *Doç. Dr. İlknur Karagöz'e Armağan*, Serander Yayınları, Trabzon, 2020.

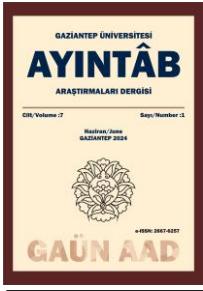
Uysal, M. A., Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamelerine Gore Burdur Vilayetinin Coğrafi, İdari ve Sosyal Yapısı (1925-1929), *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 2020, 177-207.

Umar, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.

E-Kaynaklar:

Baalbek, UNESCO World Heritage List, Erişim Adresi: <https://whc.unesco.org/en/list/294>, E.T. 25.01.2024.

Suriye Salnamesi, İSAM Salnameler Veritabanı, Erişim Adresi: <https://isamveri.org/salname/sayilar.php?sidno=D02452>, E.T. 19.01.2024.

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
AYINTÂB ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

e-ISSN: 2667-6257

ARAŞTIRMA MAKALESİ

XVII. Yüzyılda Ayıntâb Şehrinde Asayiş Sağlayan Görevliler *

The Officials Who Kept The Order in The City Of Ayıntâb In The XVII. Century

Fatma YILDIRIM * *

* Bu makale, "XVII. Yüzyılda Ayıntâb'da Asayiş Olayları" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

* * Dr. Gaziantep / TÜRKİYE
E-Mail: elafatma_2779@hotmail.com
ORCID: 0009-0001-8618-1660

MAKALE BİLGİSİ

ÖZET

Makale Geçmişi:
Başvuru Tarihi: 22.05.2023
Kabul Tarihi: 12.02.2024*Anahtar Kelimeler:*
Ayıntab,
Asayiş,
Sancakbeyi,
Kadı,
Kolluk Kuvvetleri

Osmanlı Devleti kurulduğu günden itibaren sınırları içinde ve dışında güvenliği sağlamaya önem vermiştir. Özellikle iç güvenliğin sağlanması konusunda şehrin ileri gelen yöneticileri olan sancakbeyi ve kadı sorumlu tutulmuştur. Bu kişiler şehirde asayiş görevini sağlamaya çalışırken kolluk kuvvetleri olarak adlandırdığımız görevliler de kendilerine yardımcı olmuşlardır. Bu çalışma, XVII. yüzyılda Ayıntâb şehrinde bulunan sancakbeyi ve kadıya asayiş sağlamada yardımcı olan subaşı, asesbaşı, yeniçeri serdari, yasakçı, kethüda yeri ve kale görevlilerinin yaptıkları görevlerini açıklamayı amaçlamaktadır.

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Article History:
Received: 22.05.2023
Accepted: 12.02.2024*Keywords:*
Ayıntab,
Public Order,
Sancakbeyi,
Kadı,
Law Enforcement Officers

The Ottoman Empire gave importance to providing security inside and outside its borders since the day it had been founded. In particular the sancakbeyi and kadı who were the leading administrators of the city, were held responsible for providing internal security. While these people were trying to provide public order in the city, the officers that we call as law enforcement also helped them. This study aims to explain the duties of subaşı, asesbaşı, yeniçeri serdari, yasakçı, kethüda yeri and castle officials who helped the sancakbeyi and kadı in the city of Ayıntâb in the XVIIth century to ensure public order.

Giriş:

Farsça'da âsûde kökünden gelen huzur ve güvenlik anlamındaki âsâyiş, bir yerin huzur, düzen ve güvenlik içinde olduğunu ifade etmek etmektedir¹. Toplum olarak bir arada yaşamaya başlayan insanlar devlet olarak teşkilatlanmaya başladıktan sonra, idare şekli ve düzeni ne olursa olsun halkın huzur ve güvenini sağlamak, refah ve mutluluk içerisinde beraber yaşamlarını sürdürebilmek için herkesin uyması gereken birtakım kurallar koymuş ve bu kuralları da yer ve zamana göre şekillendirmiştir².

Yazılı kuralların bulunduğu toplumlarda, düzenin ve asayişin devamlılığını sağlayan otorite, halkın huzur ve güvenini ferah ve mutluluğunu sağlayacak, devam ettirecek, kurallar koyacak ve bozulduğu zaman onu sağlayacak teşkilatlar oluşturmuştur³. Bundan dolayı iç tehdit ile emniyet ve asayişin sağlanmasına yönelik güvenlik teşkilatları oluşturulmuştur⁴.

Özellikle asayişin sağlanmasında Osmanlı Devleti'nde bugünkü anlamda polis ve jandarma teşkilatı bulunamamaktaydı. Polislik işinin başlıca sorumluluğu daha çok suçlu kişilerin belirlenmesi ve yakalanmasında görülmektedir⁵. Klasik Dönemde Osmanlı ordusu içte emniyeti sağlamak, dışta ise düşmanlara karşı ülkeyi korumakla sorumluydu⁶. Öncelikle iç güvenliğin sağlanmasında merkezde büyük oranda yeniçeriler, taşra da ise bölgenin mülki amiri olan kişiler sorumlu tutulmuştur. Beylerbeyi; sancakbeyi ve kadı gibi görevliler mülki, idari ve hukuki amir olarak buldukları yönetim birimlerinde asayiş sağlamaya da görevliydi⁷. Ayrıca bu kişilerin yanında şehirde görevli olan subaşı, ases, asesbaşı, yeniçeri serdari ve kale görevlileri de şehirde bulunan suçluları takip etmek, yakalamak ve suçun işlenmesinin önüne geçmek için asayiş sağlamaya şehrin yönetiminde yer alan kişilere yardımcı olmada önemli rol oynamışlardır.

Gaziantep şehrine ait arşiv kaynakları kullanılan çalışmada 17. yüzyılda Ayıntâb da güvenlik güçleri olarak dikkat çeken üst düzey yöneticiler olan sancakbeyi ve kadı bulunmaktadır. Ayrıca şehirde onlara yardımcı olan kolluk kuvvetleri yeniçeri serdari, subaşı, asesbaşı, asesler, kethüda yeri, kulluk/yasağçılar, dizdar ile kaledeki diğer görevlilerin şehirdeki asayiş sağlamaya yönelik görevleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

1.Sancakbeyi:

Sancak Osmanlı Devleti'nde temel idari birimdir. Sancaklarda idareci olarak sancakbeyleri bulunmakta olup ve eyaletin her sancağına doğrudan merkez tarafından

¹ Şemseddin Sami, *Kamûs-i Türkî, İkdâm Matbaası Dersaadet 1317*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010, s.33; Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlük*, (...), s.31; Türkçe Sözlük, (Haz. İsmail Parlatır vd.) *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara 1998, s.141.

² Hasan Yağar, *Osmanlı Polis Teşkilatı ve Yenileşme Süreci*, Türkler, C.II, *Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 2002, s.1137.

³ Salim Kalyoncu, *Selçuklularda İç Güvenlik*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2010, s.1.

⁴ Necdet Koparan, *Türk Jandarma Teşkilatı (1908-1923)*, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s.3.

⁵ Ferdan Ergüt, *Modern Devlet ve Polis Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.42.

⁶ Koparan, *Türk Jandarma Teşkilatı*, s.5.

⁷ Erciment Sarıay, *II. Meşrutiyet Döneminde Ankara Vilayeti'nde Asayiş, Suç ve Ceza*, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Nevşehir 2016, s.31; İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdari Tarihi*, Cedid Neşriyat, Ankara 2008, s.261.

atanmaktadırlar⁸. Eyaletleri oluşturan sancakların en yüksek yöneticisi olan sancakbeyleri sancağın merkezinde bulunan kazada otururlardı. Sancakbeyini sancağa bağlı diğer kaza ve nahiyelerde zaîm subaşı ya da voyvoda denilen bir kişi temsil etmektedir. Sancak beylerine ait vergiler bu kişiler tarafından toplanmakta olup sancak beyi sancak yönetiminde emri altındaki subaşı, alaybeyi, sipahi ve dizdar gibi idareciler ile bulunduğu sancağın asayişinden sorumluydu⁹.

Sancakbeyinin asli iki görevi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, kapı halkı ve emrindeki tımarlı sipahi askeri ile daima hazır ve çağırıldığında sefere katılmak en önemli askeri görevini oluşturmaktaydı¹⁰. Örneğin 12 Nisan 1605 tarihli kayıta bahar ayında Kızılbaşlar üzerine yapılacak olan sefer için Ayıntâb Sancakbeyi'nin adamlarıyla birlikte bir an önce kalkıp Van Kalesinde bekleyen Vezir Sinan Paşa'nın yanına gitmeleri istenmiştir¹¹.

İkincisi ise idari görev olup şehrin düzenini ve reayanın güvenliğini sağlamak, adaleti temsil etmek, şer'e ve örfe aykırı durumları önlemektir¹². Sancakbeyinin idari görevi olan halkın güvenliğinin sağlanmasında özellikle suçlu kişilerin takibi ve yakalanması, yaralama ve ölüm durumlarında yapılan keşiflerde emri altında bulunan kişiler kendisine yardımcı oldukları görülmektedir. Tövbe Mahallesinde oturan ve tarlasında buğday beklerken öldürülen Hacı Osman'ın keşfedilmesi için oluşturulan heyetin içerisinde sancakbeyi Veli Bey'in adamlarından İskender Ağa da bulunmuştur¹³. Yine başka bir davada, Seng-i Tavail Mahallesinde oturan İbrahim Çelebi tarafından Alaybey Camii içerisinde yaralanan Abdülvahhab oğlu Mehmet'in yaralarının kontrol edilmesi için gönderilen ekibin içerisinde sancakbeyi Hasan tarafından görevlendirilen Hüseyin Bey de vardı¹⁴.

2.Kadı:

Kadı, insanlar arasında oluşan davaları şer'î hükümlere göre çözümlenmek üzere yetkili makamlar tarafından tayin edilmiş kişidir¹⁵. Adli ve kazaî teşkilata ve onun yürütücüsü olan kadılık müessesine, Osmanlı Devleti'nden önceki Türk ve Müslüman devletlerinde büyük önem verilmiş, en küçük yerleşim birimine dahi halkın sorunlarını çözmek adaletin tecellisini sağlamak üzere kadılar tayin edilmiştir¹⁶. Kadı hem şeriatı hem de kanunu uygulamak üzere Padişah tarafından bir berat ile atanmaktadır¹⁷.

⁸ Yücel Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, C.XXXVIII, Sayı:152, Ankara 1974, s.665.

⁹ İlhan Şahin, "Sancakbeyi", *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s.99; Murat Çelikdemir, Mustafa Demir, 18. Yüzyılın Üçüncü Çeyreğinde Ayıntâb'da Yönetim ve Yerel Elitler, *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), Gaziantep 2019, s.41.

¹⁰ Yaşar, "Desantralizasyon", s.666.

¹¹ GŞS, 10/15/2 (23 Zilkade 1013/12 Nisan 1605); Zülfiye Koçak, *Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1600-1650)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2010, s.104, benzer dava örnekleri için bk. GŞS, 39/36/1.

¹² Yaşar, "Desantralizasyon", s.666.

¹³ "keşf ve tahrîr olunmasın talebi derim deyücek kibel-i şer'iden ... ve Ayıntâb Sancağıbeği olan kıdvet'l-ümerâi'l-kirâm Veli Beğ tarafından İskender Ağa ve ahar mahalleden zeyl-i kitâbda mestürü'l-esâmi olan Müslümanlar ile mezbûr el-Hâc Osmanın evi içinde üzerine varılıb nazar olundukda sağ ardunda ok yarısı müşâhede eyleyüb kayd-ı sicil olundu". GŞS, 167/168/3.

¹⁴ "keşf ve tahrîr olunması matlûbumuzdur dediklerinde kibel-i şer'iden Mevlana Mustafa ve bi'l-fi'îl Ayıntâb Sancağıbeği kıdvetü'l-ümerâi'l-kirâm Hasan beğ dâme 'izzihü tarafından Hüseyin beğ ve zeyl-i kitâbda mestürü'l-esâmi olan bi-garez Müslümanlar ile üzerine varılıb". GŞS, 170-B/111/1.

¹⁵ Fahrettin Atar, "Kadı", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s.66.

¹⁶ Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik (17. Yüzyıla Kadar)", *Belleten*, LXI/232 (Aralık 1997), s.660.

¹⁷ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), YKY, İstanbul 2003, s.81.

İlmiye sınıfına mensup kadılar, nikâh, izdivaç, vasi tayin ve azli, miras taksimi, cürüm ve cinayet gibi her türlü davanın karar mercii olup gerektiğinde asker toplanması, mahalli rayice göre eşyaya narh koyulması gibi devlet işlerinin temin edilmesinde sorumluydular¹⁸.

Bu görevlerinin yanı sıra sancakbeyi ve beylerbeyinin sürekli olarak sefere gittikleri göz önünde bulundurulursa kadılar, şehir yönetimini ve güvenliğini de sağlamaktadırlar¹⁹. Ayıntâb kadısına şehirde asayiş ile ilgili görevlerini yerine getirmesi için birçok hüküm gönderilmiştir. Özellikle bu hükümlerde eşkıya ile mücadele etmek, onların yakalanarak hapsedilmeleri ve gerektiğinde ilgili yerlere yakalanan eşkıyaların gönderilmeleri gerektiğine dair bilgiler yer almaktadır²⁰. Ayıntâb kadılarına bu görevlerini yerine getirmek üzere yardımcı olmak için merkezden kişiler görevlendirilmiştir. Ayıntâb da oturan ve Bağdat muhafazasına memur olan 53. Bölükten Tabak Hacı Mustafa Beşe isimli eşkıyanın yakalanıp cezasının verilmesi için mektup ile ve bir adam tayin edilip gönderilmiştir²¹.

XVII. yüzyılda Ayıntâb şehrinde görevlendirilen bütün kadıların isimleri, atanma tarihleri, görev süreleri ve maaşlarına dair incelenen kayıtlarda ayrıntılı bilgilere ulaşılammıştır. Ancak bu dönemde görevli olan bazı kadıların isimlerine ve görevde bulunduğu yıla ulaşılmış olup tabloda gösterilmiştir.

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, TTK, Ankara 1988, s.108-109.

¹⁹ İlber Ortaylı, "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimi'ndeki Rolü Üzerine" *Amme İdaresi Dergisi*, C.9, S.1, Ankara 1976, s. 101.

²⁰Başkanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), A. DVNS. MHM d. 78, s.489/h.1248; BOA. A. DVNS. MHM. d.79, s.109/h.273.

²¹ "Ayıntâb sakinlerinden olub Bağdat muhafazasına me'mûr olan elli üçüncü bölük yoldaşlarından olan Tabak Hacı Mustafa Beşe nâm şakinin hakkından gelinmek babında fermân-ı 'âli varid olmağın ber muceb işbû mektûb tahrîr ve kıdvetü'l-akrân mübâşir ta'yîn ve irsâl olunmuşdur". GŞS, 30/328/3.

No	Kadının Adı	Görevde Bulunduğu Yıl		Kaynak
		Hicri	Miladi	
1	Mevlana	1030	1620-1621	GŞS, 168/165/1
2	Mevlana Şücaeddin? Efendi	1032?	1622-1623	GŞS, 170-A/242/1
3	Mevlanan Şerif Ahmed Efendi	24 Zilhicce	19 Ekim 1623	GŞS, 170-B/20/1
4	Mustafa bin Mehmed	1043	1633-1634	Tayin belgesi yok.
5	Mevlana Mustafa	-	-	GŞS, 14/151/1
6	Mevlana es-Seyyid Ömer	Cemaziyye'l-ahir 1046	Ocak-Şubat 1636	GŞS, 15/373/1
7	Mevlana es-Seyyid Ahmed ²²	8 Receb 1061	27 Haziran 1651	-
8	Es-Seyyid Ahmed ²³	Cemaziyye'l-ahir 1061	Mayıs-Haziran 1651	-
9	Mustafa	Receb 1076	Ocak-Şubat 1666	GŞS, 27/226/1
10	Mevlanan Abdüsselam	Cemaziyye'l-evvel 1076	Kasım-Aralık 1665	GŞS, 27/231/2
11	Yasin	1081	1670-1671	Tayin belgesi yok,
12	Hasan	1086	1675-1676	Tayin belgesi yok,
13	Abdülaziz	1095	1683-1684	Tayin belgesi yok.
14	Ahmed bin Muslihiddin	-	-	Tayin belgesi yok
15	Hasan Zehri	-	-	Tayin belgesi yok
16	Yahya	-	-	Tayin belgesi yok
17	Mehmed	1110	1689-1699	Tayin belgesi yok

Tablo-1: XVII. Yüzyılda Ayıntâb da Görevli Kadılar

Ayıntâb şehrinde XVII. yüzyılda kadılık görevine getirilmiş 17 kişi tespit edilmiştir. Bu kadınların sadece isimleri bilinmektedir. Kayıtlarda göreve getirilen bir kadının ortalama ne kadar süreyle bu şehirde görev yaptığı hakkında bilgi mevcut değildir. Mahalli halk ile yakınlaşmalarından olsa gerek, kadınların görev süreleri kısa tutulmuştur.

3.Kolluk Kuvvetleri:

3.1.Subaşı:

Türk devletlerinde ordu komutanını anlamında kullanılmış bir kelime olan subaşı, zamanla önemini kaybederek sancak, şehir, köy, kasaba, kaza ve diğer idare merkezlerinde emniyet ve asayiş sağlamla görevlendirilmiş kişileri ifade etmiştir²⁴.

²² GŞS, 20/190/1; Okan İlhan, *20 Numaralı Ayıntâb Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 1060-1061/M.1650-1651)*, (s.137-270), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2015, s.129.

²³ GŞS, 129/78/1; Neşe Toğrul, *129 Numaralı Ayıntâb Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1061-1108,1142/M.1650-1696,1729)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2010, s.187.

Subaşılar, beylerbeyi ve sancakbeyinin kendi hüküm bölgelerinde güvenliği sağlamakla görevlendirdiği kişilerdendir. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarından XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar doğrudan doğruya merkez tarafından atanan subaşılar askeri ve idari görevlerin yüklenmesiyle beylerbeyi ve sancakbeyine bağlı ve onlar tarafından atanan bir hizmetli durumuna girmişlerdir²⁵.

Subaşının tayini, sancakbeyinin kadiya bildirmesinden sonra durumun deftere kaydedilmesiyle oluşmaktaydı²⁶. Ayıntâb şehrinde bir kişinin subaşı olarak atanmasında öncelikli olarak vergileri kanunlarına göre toplamak, kanunlara uymak üzere "müstahkem birinin²⁷" seçilmesine önem verilmekteydi. Bu dönemde subaşılar bu göreve üç ay süreliğine getirilmişlerdir²⁸.

Fatih kanunnamesinde, mirî ve tımar olmak üzere iki tür subaşılık bulunmaktadır. Mirî subaşılar şehirlerdeki ihtisab işlerine bakar, bu minvalde vazifelerinden biri gündüzleri kol gezerek çarşı, pazar ve mahalle aralarının temizliğini sağlamak ve kaldırımları tamir ettirmektir. Diğer vazifesi ise geceleri Asesbaşı ile gezerek uygunsuz takımın teftiş ve araştırılmasıyla ilgilenmektir. Tımar subaşısının görevi ise: bulunduğu eyalet ve sancak merkezlerinin idare amirliğini yapmaktır²⁹.

Zaimü'l-vakt diye adlandırılan subaşının bâd-ı hevâ ismi altında cürm ü cinayet, resm-i arûsane, niyabet gibi vergilerin toplanması ve şehrin güvenliğinin sağlanması olmak üzere iki temel görevi bulunmaktadır³⁰. Vergilerin toplanması bakımında Ayıntâb şehrinde köylerde görev alacak olan subaşılar birkaç köyün vergilerini toplama sorumluluğu verilmiştir³¹. Miladi 1057 tarihli fermanında, Ayıntâb şehrinde bulunan Dülük, Suboğaz, Isbaturun köylerindeki vergileri toplamak üzere Osman Ağanın subaşı tayin edilip gönderildiği ve halkın kendisini subaşı olarak kabul edip ondan habersiz kimsenin harman kaldırmamasının istenmesi subaşının şehirde vergi toplamak üzere görevlendirildiğine güzel bir örnektir³².

Subaşının güvenlikle ilgili görevi ise: şehirdeki asayişin sağlanması, suçun işlenmesinin önüne geçmek ve suç işlenmişse suçluyu kadı huzuruna çıkarmaktır³³. Ayıntâb subaşısı Ahmet Ağa Akyol Mahallesinde oturan ve kendisine namahrem olan kişilerle karı kocalık muamelesi eden Rahime Hatunu Ali Bey'in odasında meclis kurduğu sırada odayı basarak sanıkları mahkemeye getirmiştir³⁴. Böylece Ayıntâb şehrinde subaşının iki temel görevini de yerine getirmiş olduğunu görmekteyiz.

²⁴ Mücteba İlgürel, "XVII. Yüzyıl Balıkesir Şer'iyeye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi", *VIII. Türk Tarih Kongresi II*, Ankara 1981, s.1275.

²⁵ Yücel, "Desantralizasyon", s.666; Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönem Tarihçiliğine Katkı XVII. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s.69.

²⁶ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.69.

²⁷ "kaza-yı adâlet şî'ârınızda vaki şehir subaşılığının hıfz u hırâseti için müstâkim adam nasb ve ta'yîn olunmak lazım olmağın", GŞS, 12/348/2, GŞS, 12/340/3.

²⁸ "bu ana değin şehir subaşılığı muta' ve kadim olmağın mâh-ı rebi'ü'l-ahirin guresinden üç ay tamamına değin zabt için", GŞS, 35/223/2; Gülcan Baş, *35 Numaralı Ayıntâb Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1094-1095/M.1682-1683)(s.146-288)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2018, s.253.

²⁹ Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı", *Osmanlı VI*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.121.

³⁰ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.69.

³¹ GŞS, 12/349/1, GŞS, 12/368/3.

³² GŞS, 17/239/2.

³³ Metin Akis, *Buhran Döneminde Antep'te Sosyal Hayat (1572-1606)*, Vadi Yayınları, Ankara 2008, s.21.

³⁴ GŞS, 27/93/2.

Ayrıca subaşılar, iki temel görevlerinin yanı sıra mahkemeye intikal etmiş olan davalarda olay yerini incelemekle de görevlendirilerek keşif ekibinin arasında bulunmuşlardır. Hıyam köyünde evinin damında gece yatarken düşüp ölen Acem Süleyman'ın yaralarının kontrol edilip ölüm sebebinin araştırılması için oluşturulan ekibin arasına subaşı Hasan da görevlendirilerek olay yerine gönderilmiştir³⁵.

No	Subaşı'nın Adı	Görevlendirildiği Yer ve Görevi	Görevde Bulunduğu Yıl		Kaynak
			Hicri	Miladi	
1	Ali	Şehir Subaşısı	-	-	GŞS, 167/83/3
2	Hasan	Subaşı	-	-	GŞS,167/218/4
3	Mustafa	Köy Subaşısı	20 Zilhicce 1008	2 Temmuz 1600	GŞS,167/227/3
4	Ali Ağa	Şehir Subaşısı	15 Zilhicce 1008	27 Haziran 1600	GŞS, 167/228/2
5	Cafer Ağa	Köy(Burç) Subaşı	Zilhicce 1008	Haziran-Temmuz 1600	GŞS, 167/238/3
6	Abbas ? Beşe	Subaşı	Zilkade 1008	Mayıs-Haziran 1600	GŞS, 167/244/2
7	Halil	Haslar Subaşısı	Zilkade 1013	Mart-Nisan 1605	GŞS, 10/14/3
8	Süleyman	Subaşı	Zilkade 1013	Mart-Nisan 1605	GŞS, 10/18/2
9	Hüdaverdi Ağa	Şehir Subaşısı	Safer 1014	Haziran Temmuz 1605	GŞS,10/385/1
10	Ahmet Ağa	Haslar Subaşısı	Safer 1014	Haziran-Temmuz 1605	GŞS, 10/387/2
11	Ali Ağa	Şehir Subaşısı	Receb 1014	Kasım-Aralık 1605	GŞS, 12/312/1
12	Mehmet	-	-	-	GŞS, 12/331/2
13	Gedükzâde Mustafa Bey	Köy (Körkün) Subaşısı	28 Muharrem 1014	15 Haziran 1605	GŞS, 12/338/3
14	Piyale Ağa	Şehir Subaşısı	Rebi'ü'l-ahir 1014	Ağustos-Eylül 1605	GŞS, 12/340/3
15	Ahmet	Köy Subaşısı	Receb 1017	Ekim-Kasım 1608	GŞS,12/379/2
16	Ebubekir Bey	-	1030	1620-1621	GŞS, 168/150/2
17	Mahmut Ağa	Köy (Burç) Subaşısı	Rebi'ü'l-evvel 1032	Ocak-Şubat 1623	GŞS, 170-A/208/2
18	Ali Bey	Şehir Subaşısı	Rebi'ü'l-evvel 1032	Ocak-Şubat 1623	GŞS, 170-A/209/1
19	Sefer?	Ayıntâb/Zeamet Subaşısı	1032	1622-1623	GŞS, 170-A/305/1
20	Osman Ağa	Köy (Dülük, Suboğaz, Isbaturun, Geneyik) Subaşısı	Cemaziyye'l-evvel 1057	Haziran-Temmuz 1647	GŞS, 17/239/2
21	Recep Ağa	Şehir Subaşısı	Cemaziyye'l-evvel 1073	Aralık-Ocak 1662-1663	GŞS, 26/186/1
22	Ali Bey	Şehir Subaşısı	Rebi'ü'l-ahir 1073	Aralık Ocak 1662-1663	GŞS, 26/190/4
23	Süleyman Çelebi	Şehir Subaşısı	1073	1662-1663	GŞS, 26/191/2
24	Ahmet Ağa	Şehir Subaşısı	Ramazan 1073	Nisan-Mayıs 1663	GŞS, 26/228/2
25	?	Şehir Subaşısı	1076	1665-1666	GŞS, 27/220/2
26	Muhacir Osman	Köy (Kilis) Subaşısı	13 Ramazan 1083	2 Ocak 1673	GŞS,171/102/1
27	Hacı Abdullah oğlu Abdullah ³⁶	Köy (Orul) Subaşısı	Zilhicce 1107	Temmuz 1696	45/168/1
28	Hüseyin Çelebi	Köy (Orul ve Gücüğe) Subaşısı	-	-	49/108/3

Tablo-2: XVII. Yüzyılda Ayıntâb da Görevli Subaşılar

XVII. yüzyılda Ayıntâb şehrinde subaşılık görevine getirilmiş olan 28 kişinin ismine ulaşılmıştır. Bu dönemde Ayıntâb da subaşılardan üç ay süreyle göreve getirildiklerini düşünürsek şehirde daha fazla kişi göreve getirilmiştir. Ayıntâb şehrine yalnızca şehir ve köy

³⁵ GŞS, 12/14/1.

³⁶ Atanma tarihine ulaşılammış olup yalnızca o köyün subaşısı olduğu kayıtlarda geçmektedir.

subaşıyı tayin edilmemiş olup aynı zamanda beylerbeylerinin haslarıyla ilgilenen kişilerde görevlendirilmiştir. Bu kişilerin genellikle merkezden hasların vergilerini toplamak için tayin edildikleri belirtilmektedir³⁷.

3.2.Ases-Asesbaşı:

Ases, subaşının yanında bulunup geceleri çarşı ve pazarları bekleyen kişilerdir. Genellikle şehirde bulunan dükkân sahipleri tarafından güven duyulan kimseler arasından sancakbeyinin kadı huzurunda seçip deftere kaydettirmesiyle atanmaktadırlar. Geceleri sabahlara kadar kendi buldukları bölgelerde çarşıda dolaşarak dükkânları beklemekteydiler³⁸.

Geceleri şehirde güvenliği sağlamayan asesler, demir kilit ile kilitlenen her dükkândan ayda bir akçe asesiyeye almaktadırlar. Ayrıca herhangi bir işi olmadan akşam vakti dışarıda gezen kişileri kontrol etmekte, suçlu ise yakalamakta, suçsuz ise bırakmaktaydılar. Geceleri hırsız ve sarhoşları yakaladıkları zaman subaşılar tarafından alınan para cezasının onda biri de aseslere verilmektedir³⁹. Asesler her ne kadar subaşılara bağlı olarak görev yapmakta iseler de disiplin amirleri kadıydı. Görevlerini yerine getirmeyen asesler kadının teklifi ile padişah tarafından azledilmektedirler⁴⁰.

Geceleri sabaha kadar kendi sorumluluk bölgelerinde çarşılarda dolaşıp dükkânları beklemekte olan asesler, herhangi bir hırsızlık olayı meydana geldiği takdirde suçluyu yakalayamazlar ise çalınan eşyaların tanzim edilmesinde sorumlu olmaktadır⁴¹.

Asesbaşılık, yeniçeri ocağına mensup olup bölükbaşı derecesinde bulunmaktaydı⁴². Asesbaşılar, buldukları yerin kadıları denetimi altında padişahın tayini ile atanmaktaydılar⁴³. Ayıntâb şehrinde asesbaşı olarak görev yapan kişiler genellikle toplumu ilgilendiren yaralama⁴⁴, hırsızlık⁴⁵, genel ahlaka aykırı⁴⁶ toplum hayatının ilgilendiren olayları mahkemeye intikal ettirilmesinde önemli rol oynamışlardır. Ayrıca suçlu buldukları kişileri yakalayarak mahkemeye getirip sorgulanmalarını sağlamışlardır. Ayıntâb sancağı zabıtı olan Mehmet Arabkend köyünden Nasır kızı Gülpenşe ile Hacı Mehmet kızı Zehra isimli kadınları yakalayıp mahkemeye getirerek gece Hasan'ın evinde kaldıklarını iddia ederek sorgulanmalarını istemiştir⁴⁷.

3.3.Ayıntâb Kulluğu/Yasakçılar:

Kulluk, bulunduğu mevkiinin, semtin, şehrin ve kasabanın güvenliği ile alakadar olup şehir ve kasaba halkının emniyeti için karakol, zabıta dairesi denilmektedir⁴⁸. Kulluklar,

³⁷ "taht-ı kazanızda vaki' haslarımızın bağât akçesin cem' için Ahmed subaşı ta'yîn olup gönderilmiştir". GŞS, 10/14/3.

³⁸ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.71-72.

³⁹ Abdullah Demir, *Osmanlı Mahkemesi Medeni Yargılama Hukuku*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2010, s.55; Abdullah Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2011, s.114.

⁴⁰ Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, Eren Yayınları, İstanbul 2004, s.50.

⁴¹ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.72.

⁴² İlhan Yerlikaya, "Tanzimattan Önce Osmanlı Devleti'nde Belediye Hizmetleri", *Osmanlı VI*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.134.

⁴³ Abdülkadir Özcan, "Asesbaşı" *DİA*, III, İstanbul 1994, s.464.

⁴⁴ GŞS, 10/67/3.

⁴⁵ GŞS, 167/153/2.

⁴⁶ GŞS, 10/288/1.

⁴⁷ GŞS, 167/114/4.

⁴⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s.319.

İstanbul ve taşra kullukları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İstanbul kullukları üç ay, taşra kullukları ise dokuz ay süreyle verilmektedir. Ayrıca taşrada bulunan kulluk muhafızlarına yasakçı denilmiştir. Yasakçılık değnek anlamında da kullanılmaktaydı⁴⁹.

Yasakçılar normal düzende subaşı yanındaki örf mensupları tarafından, yürütülen kolluk görevinin, XVI. yüzyıl sonlarında ihtiyacı karşısında takviyesi amacıyla oluşturulmuştur. XVI. yüzyılın sonlarına kadar ehl-i örf, kadı ile ülkenin asayişini sağlarken bu dönemde yeni şartların ortaya çıkardığı eşkıyalık ve kanunsuz hareketleri önlemekte yetersiz kalınca, merkez “yasakçı” ismi altında kapıkullarına görev vermiştir⁵⁰.

Yasakçılar, dergâh-ı âlî yeniçerileri arasından seçilerek yeniçeri ağasının mektubuyla atanmaktadırlar. Bir şehre veya beldeye gereği kadar yasakçı tayin edilmektedir⁵¹. Kadıya hitaben yazılan ve sicile kayıt ettirilen mektupta yeniçeri ağası yasakçı olarak kimi görevlendirdiği belirtilmektedir⁵².

Yasakçıların görevi, şehirlere gelen yolların ağızlarını ve asayiş yönünden önemli sayılan bazı noktaları hâkimiyet altında tutmak ve hükümetin buralar hakkında koymuş olduğu kuralları uygulamaktan ibaretti⁵³. Ayrıca gece ve gündüz devre çıkan kullukçular, şehrin içerisinde emniyet ve huzuru sağlayarak, şüpheli gördükleri kişileri yeniçeri ağasına ya da ihtisab ağasına teslim etmekteydiler⁵⁴.

Ayıntâb şehrinde kulluk, Halep eyâletine bağlı olup bu hizmet yeniçeri serdarlarının uhdesine verilmiştir. Halep yeniçeri serdarları, Ayıntâb şehrindeki postal-bahalarının toplanmasıyla görevli kulluk veya yasakçılık hizmetini, genellikle bir yıllığına iltizama vermişlerdir⁵⁵. Bu görevde daha az bir sürede kalanlar olabilmektedir. Osmanlı Devleti’nde yasakçılık hizmeti için her ne kadar asayişin bozukluğu ve eşkıyalığı önlemek üzere görevliler tayin edilmişse de Ayıntâb şehrinde bu görevde bulunun kişiler genellikle halka zulmetmişlerdir. Bundan dolayı yasakçıların kaldırıldığı bildirilmiş. Miladi 1619 tarihli kayıta Burç nahiyesinde yasakçı olarak tayin edilip gönderilen kişilerin nahiyeye bağlı köylerdeki halka zulmettiklerinin merkezde duyulması üzerine o bölgedeki yasakçılık hizmetinin kaldırıldığı ve gönderilen kişilerin nahiye ile ilgilerinin kalmadığı bildirilmiş⁵⁶.

Gönderilen hükümlerde yasakçılığın kaldırıldığı tamamen bildirilmiştir. Ancak ülke o dönemde yaşanan Celali İsyanları ve Avusturya İran savaşlarının başlaması gibi durumlardan bu hizmete son verilememiştir⁵⁷.

⁴⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları I*, Ankara 1984, s.196-197.

⁵⁰ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.72.

⁵¹ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.73.

⁵² “kîdvetü’l-kuzât ve’l-hükkâm ma’denü’l-fezaîl ve’l-keîâm Mevlana Ayıntâb kadısı zîde fazlehû tevkî’û refî’û hümâyun vasıl olucak ma’lûm olaki Ayıntâb kazasında vaki’ olan kullukda yasakçı beklemesi kanûn-ı kadîm olmağın haliya Haleb muhafazasına ta’yîn olunan dergâh-ı mu’âllam yeniçerilerinden kîdvetü’l-emâsil ve’l-akrân Deveci Mustafa zîde kadrehû ta’yîn olunub kethûdaları tarafından mühürlü mektûb virilmek mucebince ‘âmel olunmak babında fermân-ı ‘âlişânım sadır olmuştur ...”.GŞS, 12/372/2.

⁵³ Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarih II*, Tekin Yayınevi, Ankara 1979, s.109.

⁵⁴ Hüseyin Çınar, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntâb Şehri’nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s.101.

⁵⁵ Çınar, *Ayıntâb Şehri’nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, s.101.

⁵⁶ GŞS, 12/315/1, GŞS, 12/315/2.

⁵⁷ Şerafettin Turan, *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı Ankara 1997, s.151.

No	Yasakçı Adı	Görev Tarihleri		Görev Yeri	Kaynak
		Hicri	Miladi		
1	Mansur ve Süleyman Bey	Cemaziyye'l-ahir 1012	Kasım-Aralık 1603	-	GŞS, 10/28/1
2	Ali Bey	Receb 1012	Aralık-Ocak 1603-1604	-	GŞS,10/36/2
3	Derviş Beşe	?	-	-	GŞS, 12/107/1
4	51. Cema'âten Mustafa Beşe	Cemaziyye'l-evvel 1028	Nisan-Mayıs 1619	-	GŞS, 12/271/2
5	Hasan Beşe, İsmail Beşe, Hacı Süleyman Beşe, Bekir Beşe, Mustafa Beşe, Ahmet Beşe	Cemaziyye'l-evvel 1028	Nisan-Mayıs 1619	-	GŞS, 12/329/1
6	Deveci Mustafa	Receb 1027	Haziran-Temmuz 1618	-	GŞS, 12/372/1
7	Mustafa Beşe, Derviş Beşe, Ahmet Beşe, Ali Beşe, Yusuf Beşe	Şaban 1027	Temmuz-Ağustos 1618	-	GŞS, 12/371/2
8	Mustafa Mumcu	Zilkade 1031	Eylül-Ekim 1622	Burç köyü	GŞS, 170-A/202/1
9	Mehmet Subaşı	Şevval 1031	Ağustos-Eylül 1622	Haleb ve Ayıntâb Eyaletlerinde	GŞS, 170-A/202/2
10	Süleyman	Cemaziyye'l-evvel 1032	Mart-Nisan 1623	Ayıntâb ve Burç, Azaz	GŞS, 170-A/247/1
11	İlyas Beşe ve İbrahim Beşe	Şaban 1032	Mayıs-Haziran 1623	Tilbeşar ve Burç	GŞS, 170-A/279/1/2
12	Ali Çavuş	Zilhicce 1032	Eylül-Ekim 1623	Ayıntâb, Rumkale, Nizip	GŞS, 162/302/1
13	1.Bölükten Mustafa	Şaban 1038	Mart-Nisan 1629	Burç ve Tilbeşar	GŞS, 13/1-2/1-1
14	34.Bölükten Mustafa ve 91. Cemaatten Mustafa	Zilkade 1038	Haziran-Temmuz 1629	-	GŞS, 13/15/1
15	67. Cemaatten Osman	Zilkade 1038	Haziran-Temmuz 1629	Burç	GŞS, 13/26/1-2
16	1.Bölükten Ali Beşe	Zilkade 1038	Haziran-Temmuz 1629	Tilbeşar	GŞS, 13/27/1
17	57.Bölükten Ahmet Beşe	Receb 1044	Aralık-Ocak 1634-1635	Ayıntâb/Yasakçı	GŞS, 14/15/1
18	? İbrahim	Safer 1045	Temmuz-Ağustos 1635	-	GŞS, 14/127/1
19	Mehmet Beşe, Mustafa Beşe, Hızır Beşe, Hızır Çelebi, Bayram Beşe, Mahli Beşe, Hamza Beşe, Ömer Beşe, Mustafa Beşe, Yusuf Beşe	Receb 1047	Kasım-Aralık 1637	-	GŞS, 15/411/2
20	Ahmet Paşa	15 Receb 1060	14 Temmuz 1650	-	GŞS, 20/265/3 ⁵⁸
21	34.Bölük Osman Bey	Cemaziyye'l-evvel 1079	Ekim-Kasım 1668	Haleb kulluğu	GŞS, 28/246/1 GŞS, 28/247/2
22	Hüseyin Çavuş	26 Cemaziyye'l-evvel 1079	1 Kasım 1668	Haleb kulluğu	GŞS, 28/251/2
23	Hüseyin Beşe	H.Şaban 1083/Kasım-Aralık 1672		-	GŞS, 171/176/1
24	?	1098	1686-1687	-	GŞS, 37/116/1
25	Hüseyin ve Süleyman	15 Şaban 1100	4 Haziran 1689	-	GŞS, 38/205/2
26	Mustafa Ağa	Safer 1112	Temmuz-Ağustos 1700	-	GŞS, 51/164/1,

Tablo-3: XVII. Yüzyılda Ayıntâb Şehrinde Görev Yapan Yasakçılar

Tabloda görüldüğü üzere yasakçıların şehirde ne kadar süre hizmet ettikleri kayıtlarda bilinmemektedir. Yalnızca görevlendirilen kişilerin ismi belirtilmiştir. Bu kişiler tek bir köy ya da şehir merkezine atanmamış, birden fazla köyden de sorumlu oldukları görülmektedir. Ayrıca bir bölgeye birden fazla yasakçı da atanabilmektedir. Bu kişilerin aynı anda orada bulduklarına dair yeterince bir bilgiye sahip değiliz.

3.4.Muhtesib:

⁵⁸ GŞS, 20/265/2; İlhan, 20 Numaralı Ayıntâb (s.137-200), s.243.

İhtisap ağası ya da ihtisap emini denilen muhtesib, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Kadı tayini yapılan her yerde onun yardımcısı konumunda olan bir muhtesib bulunmaktaydı⁵⁹.

Muhtesib, çarşı ve pazarlarda satılan bütün ürünlere narh vermek, fiyatların tespitini yapmak, bozuk, kötü, eksik ölçü ile mal satan esnafı kontrol etmek ve gerektiğinde cezalandırmakla görevliydi⁶⁰. Ayrıca çarşı ve pazarlarda dolaşarak hile yapanların önüne geçmeye çalışmıştır. Ayıntâb Muhtesibi Muhittin 4 Haziran 1600 tarihinde mahkemeye müracaat ederek Karaca oğlu Hüseyin'in üç batman⁶¹ eksik pekmez sattığını ve bu durumun halka verilen bir zarar olduğunu iddia ederek şikâyetçi olarak halka yaptığı zarar ne kadar ise hepsini eksiksiz olarak almıştır⁶². Bir başka davada, Ayıntâb Muhtesibi Hasan ağa bakkalların pazarbaşısı olan Hacı Mehmet'in bakkallarda satılan yağları karıştırdığını iddia ederek şikâyetçi olmuştur⁶³.

İhtisap ağalarının bir başka görev alanı ise şehirlerde asayiş ve halka iâşe teminini sağlamaktır⁶⁴. Ayıntâb Muhtesibi Ali oğlu Mehmet Çelebi mahkemeye müracaat ederek Mustafa Paşa Han'ında birkaç yıldır eşkıya ve sekbanların faaliyetlerinden satışların yapılamadığını şimdi ise onların buralara gelmeyi bırakmalarıyla tekrardan halka eşya satışlarının yapıldığı ve güvenli ortamın oluşturulduğunun kayıtlara geçmesini sağlamıştır⁶⁵.

3.5.Kethüda Yeri:

Şehir zabıtlerinden biri olan kethüda yeri, altı bölük halkından oluşan kapıkulu sipahi bölüklerine mensup kişileri taşrada zapt ve idare etmek üzere fermanla atanmış kişilerdir⁶⁶. Altı bölük halkının düzeninin sağlanmasının yanı sıra reyanın korunması, asayişin sağlanması için kadı'nın denetimi altında çalışan ehl-i örf mensubu kimsedir⁶⁷.

Kethüda yerleri, sefer zamanı da emirleri altında bulunan altı bölük halkı ile savaşa katılmak sorumluluğundaydılar. Ordunun savaşa gitmeden önce şehir ve kazalarda bulunan kapıkulu askerlerinin getirilmeleri için bölük ağalarına emir verilir ve bölgelerde bulunan bölük halkını davet etmek üzere oralara çavuşlar gönderilmekteydi⁶⁸. Miladi 1646 tarihli bir hükümde sefer zamanının yaklaşması üzerine Anadolu'nun sağ kol üzerinde bulunan kethüda yerinin emri altındaki altı bölük askerlerini toplayıp sefere katılmaları istenmiştir⁶⁹.

Ayıntâb şehrinde huzur ve güvenin sağlanması, eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan yol kesip halkın canına kastedenlerin ve malına saldıranların yakalanması için görevlilere emirler gönderilmiştir⁷⁰. Bu görevliler arasında kethüda yerleri de bulunmaktadır⁷¹.

⁵⁹ Ziya Kazıcı, "Hisbe-Osmanlı Devleti", *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s.144.

⁶⁰ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.105-108.

⁶¹ Batman: Yerine ve malına göre iki okkadan altı okkaya kadar olan ağırlık ölçüsüne verilen isimdir. Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s.174.

⁶² GŞS, 167/181/1 (22 Zilkade 1080/4 Haziran 1600).

⁶³ GŞS, 15/114/2, benzer dava örnekleri için bk. GŞS, 17/105/1.

⁶⁴ Kazıcı, "Hisbe", s.144.

⁶⁵ GŞS, 11/147/1, Cuma Çam, *11 Numaralı Ayıntâb Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1017/M.1608-1609)*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2008, s.190.

⁶⁶ İsmail Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları II*, TTK,3 Baskı, Ankara 1988, s.175.

⁶⁷ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.76.

⁶⁸ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları II*, s.180-181.

⁶⁹ GŞS, 18/62/2; benzer dava örnekleri için bk. BOA, A.DVNS. MHM. d.108, s.34/h.107, BOA, A.DVNS. MHM, d.87, s.107, h.308.

⁷⁰ GŞS, 28/227/2, GŞS, 30/379/2, GŞS, 31/114/2, BOA, A.DVNS. MHM.94, s.19, h.85.

No	Kethüda yerinin ismi	Bölüğü	Yevmiye-akçe	Görevlendirildiği Tarih		Kaynak
				Hicri	Miladi	
1	Halife	5.Bölük	38 akçe	Safer 1039	Eylül-Ekim 1629	GŞS, 13/67/2
2	Osman Bey	?	?	16 Rebi'ü'l-evvel 1039	Ekim-Kasım 1629	GŞS,13/74/1
3	Hasan Gülhani?	3. Bölük	36 akçe	Cemaziyye'l-ahir 1046	Ekim-Kasım 1636	GŞS, 15/376/1
4	Halil Mehmed	44. Bölük	?	Şaban 1046	Aralık-Ocak 1636-1637	GŞS, 15/432/1
5	Ali Mescidi	1. Bölük	48 akçe	Cemaziyye'l-evvel 1055	Haziran-Temmuz 1645	GŞS, 16/39/1
6	Hasan Gülhani	3.Bölük	41 akçe	Rebi'ü'l-evvel 1056	Nisan-Mayıs 1646	GŞS, 17/201/3
7	İbrahim ?	3. Bölük	31 akçe	Receb 1057	Ağustos 1647	GŞS, 17/252/2
8	Ali Kayseriye	17.Bölük	25 akçe	Zilkade 1055	Aralık-Ocak 1645-1646	GŞS, 18/38/1
9	Ali Kayseriye	17.Bölük	20 akçe	Cemaziyye'l-evvel 1056	Haziran-Temmuz 1646	GŞS, 18/56/1
10	Ali Kayseriye	11.Bölük	22 akçe	Ramazan 1056	Ekim-Kasım 1646	GŞS,18/95/3
11	Ali Kayseriye	17.Bölük	22 akçe	Zilhicce 1058	Aralık-Ocak 1648-1649	GŞS,19/324/2
12	Ali Kayseriye	17.Bölük	22 akçe	Receb 1059	Temmuz-Ağustos 1649	GŞS, 21/7/1
13	İbrahim ..?	3.Bölük	31 akçe	Ramazan 1059	Eylül-Ekim 1649	GŞS,21/12/2
14	Hasan Gülhani	3.Bölük	48 akçe	Rebi'ü'l-evvel 1062	Şubat-Mart 1652	GŞS, 22/54/2
15	Osman Abaza	5.Bölük	35 akçe	Rebi'ü'l-ahir 1062	Mart-Nisan 1652	GŞS,22/55/1
16	Osman Abaza	5.Bölük	24 akçe	Cemaziyye'l-ahir 1062	Mayıs-Haziran 1652	GŞS,22/57/2
17	Hasan Gülhani	3.Bölük	48 akçe	Cemaziyye'l-ahir 1062	Mayıs-Haziran 1652	GŞS,22/73/3
18	Osman Abaza	5.Bölük	40 akçe	Zilkade 1062	Ekim-Kasım 1652	GŞS,22/250/2
19	Mehmet Mustafa Abdullah	23. Bölük	44 akçe	Cemaziyye'l-evvel 1064	Mart-Nisan 1654	GŞS, 23/279/1
20	Osman Abaza	5.Bölük	37 akçe	Cemaziyye'l-ahir 1063	Nisan-Mayıs 1653	GŞS, 23/317/3
21	Hüseyin Mehmet Ahmet	6.Bölük	25 akçe	Zilhicce 1072	Temmuz-Ağustos 1662	GŞS, 26/201/4
22	Mustafa Hüseyin Ahmet	27.Bölük	28 akçe	Rebi'ü'l-evvel 1072	Ekim-Kasım 1661	GŞS/26/249/1
23	?	29.Bölük	28 akçe	Safer 1072	Eylül-Ekim 1661	GŞS, 26/255/1
24	Hüseyin	34.Bölük	25 akçe	Şaban 1076	Eylül-Ekim 1661	GŞS, 27/186/2
25	Mustafa Hüseyin Ahmet	27.Bölük	35 akçe	Cemaziyye'l-evvel 1076	Kasım-Aralık 1665	GŞS, 27/219/1
26	Ali	26.Bölük	13 akçe	Receb 1076	Ocak-Şubat 1666	GŞS, 27/226/1
27	Ramazan Ali Tosya	61.Bölük	19 akçe	Zilkade 1083	Şubat-Mart 1673	GŞS,171/100/2
28	Mustafa Ahmet Birecik	165.Bölük	11 akçe	?	-	GŞS,30/215/3
29	?	?	12 akçe	?	-	GŞS,30/345/1
30	Mehmet Derviş	100.Bölük	19 akçe	Şevval 1086	Aralık-Ocak 1675-1676	GŞS,31/96/2
31	İbrahim Ebuzeyd? Ayıntâb	279.Bölük	8 akçe	Zilhicce 1094	Kasım-Aralık 1683	GŞS,35/254/2
32	Osman İbrahim Ayıntâb	113.Bölük	30 akçe	Cemaziyye'l-evvel 1095	Nisan-Mayıs 1684	GŞS,35/283/1
33	Mehmet Ayıntâb	71.Bölük	25 akçe	Şevval 1099	Temmuz-Ağustos 1688	GŞS, 37/33/4
34	İbrahim Ebuzeyd? Ayıntâb	279.Bölük	18 akçe	Zilkade 1099	Ağustos-Eylül 1688	GŞS,37/116/3
35	Mustafa Eyüb Teberdar serdar-ı Atik	84.Bölük	53 akçe	Rebi'ü'l-ahir 1107	Kasım-Aralık 1695	GŞS, 43/225/1
36	Hacı Hamza Mehmet Ayıntâb	208.Bölük	28 akçe	Receb 1012	Aralık-Ocak 1700-1701	GŞS, 51/144/1
37	Mustafa Eyüb Teberdar	84.Bölük	48 akçe	Rebi'ü'l-evvel 1112	Ağustos-Eylül 1700	GŞS, 51/156/1

Tablo-4: XVII: Yüzyılda Ayıntâb da Görevli Kethüda Yerleri

⁷¹ “Ayıntâb naibi efendi: Mütesellim ve kethüda yeri ve yeniçeri serdarı ve alaybeği ve çeribaşı vesair ayân-ı vilâyetin iş erleri zîde kadrehüm hâlâ livâ-yı mezbûrede emn ü emân bulunmadığı ecilden ol makûle eşkiyayı alagetirmeğe lazıme-i din-i devlet olmağın buyruldu isdâr ve tarafınıza irsâl olunmuşdur” GŞS, 30/356/2.

Ayıntâb şehrinde ilgili dönemde görevde bulunan 20 kethüda yeri tespit edilmiştir. Bu kişilerin ne kadar süreyle bu görevde kaldıklarını bilemiyoruz. Kayıtlarda sadece Kethüda yerlerinin atanma tarihleri tespit edilmiştir. Ayrıca tablodan da anlaşılacağı üzere bu göreve bazı kişiler tekrardan getirilmiştir. Bu kişilerin ikinci veya üçüncü defa göreve getirildiklerinde almış oldukları günlük ücretleri aynı değildir. Ücretlerde artışlar olabildiği gibi azalmalar da olmuştur.

3.6.Yeniçeri Serdarı:

Görevli bulunduğu yerdeki yeniçerilerin, acemi oğlanların, cebeci ve topçuların asayiş ve düzenlerini sağlayan kişilerdir⁷². Ayrıca sefer zamanlarında görevli olurlarsa orduya katılmakla sorumlu tutulmuşlardır. Bunun için bir sefer yapılacağı zaman ülkenin her tarafında bulunan yeniçeri serdarlarına emirleri gönderilerek hâkimiyetleri altındaki yeniçeri, cebeci, topçu taifesinden kişileri toplanıp hareket edilecek yere gönderilmeleri bildirilmiştir. Anadolu'nun orta kolunda bulunan yeniçeri serdarlarına gönderilen 1690 tarihli emirde, hâkimiyetleri altında bulunan yeniçeri, cebeci ve topçu taifesinden olan kişilerin hangi kasaba, köy, mahallede ise isimleri ile birlikte deftere yazılarak askerleri toplamak için görevlendirilen ocak zabıtlarından Turnacı başı Mehmet'in şehirlerine geldiği zaman asker taifesini yeniçeri serdarları ile onun emri altına vererek bir an önce Edirne Sahrasına göndermeleri istenmiştir⁷³.

Yeniçeri serdarı yeniçeri ağasının mektubu ve divanda yazılan bir hükümlerle tayin olarak görevlendirilmektedir⁷⁴. *Miladi 24 Kasım 1689 tarihli bir Ayıntâb kadısına gönderilen hükümlerde şehirde bulunan yeniçeri serdarının görevden alınıp yerine 24. Bölükte bulunan Mustafa Çavuş'un serdar olarak tayin edildiği ve yeniçeri, acemi oğlanı, topçu ve cebecilerin onun sözünden çıkmamaları gerektiğinin bildirilmesi*⁷⁵, yeniçeri serdarlarının nasıl görevlendirildiğini göstermektedir.

Yeniçeri serdarları, sancakbeyi ve kadıdan sonra taşrada en nüfuzlu kişilerdir. Buralarda bulunan yeniçerilerin düzenlerinin sağlanması ve itaatsizlikleri halinde cezalandırılmaları yeniçeri serdarı ve zabıtlarının görevlerinden biridir. Bu konuda valiler, mütesellimler ve voyvodalar yeniçeri serdarlarının işlerine karışmıyorlar. Ancak suçlu buldukları yeniçerileri, zabıtlarına ve yeniçeri serdarlarına teslim etmekteydiler⁷⁶. Ayıntâb şehrinde bulunan kadı, mütesellim, voyvoda, yeniçeri serdarı ve iş erleri gibi yöneticilerden de savaş zamanında sefere gitmeyen ve seferden kaçan askerlerin de cezalandırılmaları gerektiği emredilmekteydi⁷⁷. Gerektiğinde bazen kişilerin cezalandırılmaları için ilgili yerlere de gönderilmelerine dair emirler gönderilmiştir. Ayıntâb Kadısına gönderilen bir fermanda, savaş zamanı sefere gitmeyerek kaçan yeniçeri, altı bölük halkı, cebeci, topçu, arabacı gibi asker taifesinden olup yakalanan kişilerin isimleri deftere yazılıp Ayıntâb Kalesinde hapsedildikten sonra cezalandırılmaları için defter ile İstanbul'a gönderilmeleri istenmiştir⁷⁸.

Yeniçeri serdarlarının bir diğer görevi de, emri altındaki yeniçerilerden vefat edenlerin varisliğini yapmaktır. Bırakmış oldukları mirası satıp bedelini deftere yazarak

⁷² Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları I*, s.327-328.

⁷³ GŞS, 39/22/1.

⁷⁴ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları I*, s.327-328.

⁷⁵ GŞS, 39/3/1 (11 Safer 1101/24 Kasım 1689). Başka atamalar için bk. GŞS, 16/62/1, GŞS, 39/8/2.

⁷⁶ Hüseyin Çınar, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntâb (Antep) Şehrinde Bir Güç Unsuru Olarak Yeniçeriler", (Ed. Yusuf Küçükdağ), *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu*, 22 Ekim 1999, s.98, Gaziantep 2000.

⁷⁷ GŞS, 171/144/3, GŞS,39/238/2.

⁷⁸ GŞS, 171/144/2.

yenîçeri ağasına göndermekti⁷⁹. İlgili dönemde Ayıntâb şehrindeki yenîçeri serdarından genellikle mirasçısız ölen yenîçerilerin miraslarını müfredat defterleriyle hazineye (beytü'l-mâlâ) gönderilmeleri istenmiştir⁸⁰.

No	Yeniçeri Serdarının İsmi	Bağlı Olduğu Bölük	Göreve Atıldığı		Kaynaklar
			Hicri	Miladi	
1	Korucu İbrahim	69.Cemaat	Muharrem 1055	Şubat-Mart 1645	GSS, 14/124/1
2	Ali	1.Bölük	Zilhicce 1057	Aralık-Ocak 1647-1648	GSS, 18/7/2
3	Korucu Bayram	20.Bölük	Zilkade 1056	Aralık-Ocak 1646-1647	GSS, 18/100/2
4	Hacı Yusuf Beşe	-	-	-	GSS, 19/151/3
5	Hacı Hızır Beşe	-	-	-	GSS, 19/215/1
6	Mustafa	91.Cemaat	Safer 1058	Şubat-Mart 1648	GSS, 19/340/3
7	Hacı Bayram Beşe	-	-	-	GSS, 20/4/1
8	Hacı Hızır Beşe	-	-	-	GSS, 20/66/1
9	Bayram	20.Bölük	Safer 1060	Şubat-Mart 1650	GSS, 21/52/1
10	Hızır	5.Cemaat	Receb 1062?	Haziran-Temmuz 1652	GSS, 22/60/1
11	Bektaş Çavuş	24. Ağa Bölük	Ramazan 1063	Temmuz-Ağustos 1653	GSS, 26/223/3
12	Bayram	20.Bölük	Şevval 1076	Nisan-Mayıs 1666	GSS, 27/200/2
13	Mehmet Çavuş	5.Bölük	Zilkade 1079	Nisan-Mayıs 1669	GSS, 28/205/1
14	Ebubekir	1.Bölük	Rebi'ü'l-evvel 1079	Ağustos-Eylül 1668	GSS, 28/251/3
15	Mehmet	91.Cemaat	Şaban 1082?	Aralık 1671	GSS, 171/11/3
16	Ahmet Çavuş	5.Bölük	Şaban 1083	Kasım-Aralık 1672	GSS, 171/101/3
17	Musillizade Mehmet Çavuş	45.Bölük	22 Safer 1084	8 Haziran 1673	GSS, 171/144/1
18	Recep Çavuş	41.Bölük	Receb 1084	Ekim-Kasım 1673	GSS, 171/152/1
19	Ali Çavuş	24.Bölük	Ramazan 1088	Ekim-Kasım 1677	GSS, 30/251/1
20	Hüseyin Çavuş	37.Bölük	Şaban 1089	Eylül-Ekim 1678	GSS, 30/318/1
21	Ali? Çavuş	24.Bölük	Cemaziyye'l-evvel 1091	Mayıs-Haziran 1680	GSS, 30/344/1
22	Mehmed	5.Cemaatden	Rebi'ü'l-evvel 1091	Nisan 1680	GSS, 30/361/1
23	Hüseyin Çavuş	37.Bölük	Cemaziyye'l-evvel 1091	Mayıs-Haziran 1680	GSS, 30/370/1
24	Ali Çavuş	24. bölük	18 Şaban 1090?	-	GSS, 30/372/1.
25	Recep Çavuş	45.Bölük	Rebi'ü'l-evvel 1085	Haziran-Temmuz 1674	GSS, 31/45/1
26	Mehmed	5.Cemaatden (Emekli)	Muharrem 1092	Ocak-Şubat 1681	GSS, 34/159/5
27	Hüseyin Çavuş	37.Bölük	Zilkade 1093	Kasım 1682	GSS, 35/232/1
28	Mehmet Beşe	1.Bölük	Muharrem 1085	Nisan-Mayıs 1674	GSS, 35/252/1
29	Ali Çavuş	24.Bölük	Receb 1095	Haziran-Temmuz 1684	GSS, 35/286/1
30	Mehmed Çavuş	31.Bölük	Zilhicce 1098	Ekim-Kasım 1687	GSS, 36/40/2
31	Hasan (Emekli)	1.Bölük	Muharrem 1099	Kasım-Aralık 1687	GSS, 36/43/1
32	Hasan	1.Bölük	Şevval 1099	Temmuz-Ağustos 1688	GSS, 37/S37/1
33	Hasan (Emekli)	1.Bölük	Safer 1101	Kasım-Aralık 1689	GSS, 39/8/2
34	Mustafa Çavuş	24.Bölük	Rebi'ü'l-ahir 1101	Ocak-Şubat 1690	GSS, 39/16/1
35	Hasan Beşe	1.Bölük	Cemaziyye'l-evvel 1101	Şubat-Mart 1690	GSS, 39/27/2
36	El-Hâc Hasan Ağa	1.Bölük	10 Cemaziyye'l-evvel 1004	17 Ocak 1693	GSS, 40/141/2
37	Hasan	1.Bölük	Rebi'ü'l-evvel 1007	Ekim-Kasım 1695	GSS, 43/223/2
38	?	?	Rebi'ü'l-ahir 1009	Ekim-Kasım 1697	GSS, 47/43/1
39	Mustafa	1.Bölük	Rebi'ü'l-ahir 1111	Eylül-Ekim 1699	GSS, 50/316/2
40	?	-	18 Ramazan 1111	9 Mart 1700	GSS, 50/318/2
41	Atik Hasan	1.bölük	Şevval 1110	Nisan 1699	GSS, 50/349/2
42	?	?	26 şevval 1111	16 Nisan 1700	GSS, 51/8/1
43	Durmuş	1.Bölük	?	-	GSS, 51/95/2
44	Mustafa	1.Bölük	Zilhicce 1111	Mayıs-Haziran 1700	GSS, 51/135/1
45	Serdengeçti Derviş	1.Bölük	Rebi'ü'l-evvel 1112	Ağustos-Eylül 1700	GSS, 51/142/1

Tablo-5: XVII. Yüzyılda Ayıntâb da Görevli Yeniçeri Serdarları

⁷⁹ Yusuf Oğuzoğlu, "XVII. Yüzyılda Türkiye Şehirlerindeki Başlıca Yöneticiler", *19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. I, Samsun 1986, s.153.

⁸⁰ GSS, 15/52/1; Benzer örnekler için bk. GSS, 17/212/2, GSS, 17/213/1, GSS, 39/8/2.

İlgili dönemde Ayıntab şehrinde bu göreve getirilen 45 yeniçeri serdarı ismine ulaşılmıştır. Bu kişilerden bazılarını isimleri ve bölüğü aynı olduğu görülmektedir. Bunların aynı kişiler olup görev tekrar getirildiklerine dair bilgimiz kısıtlıdır. Tablo'da görüldüğü üzere bu göreve getirilen kişilerin ne kadar süreyle görevlendirildiği ve ne kadar kaldıklarına dair kayıtlarda bir bilgi bulunmamaktadır.

3.7.Ayıntâb Kalesi ve Görevlileri:

Osmanlı şehirlerinde kalenin önemli bir yeri bulunmaktaydı. Kaleye askeri, idari ve adli gibi birçok görevler yüklenmiştir⁸¹. Özellikle şehrin güvenliğinin sağlanması ve çeşitli saldırılardan korunmasında önemli rol oynamaktaydı. Kaleler özellikle eşkıya grubu saldırılarında en güvenli yerlerdir⁸².

Kaleler korunaklı yerler olmaları sebebiyle resmî belgeler, devlete ait para ve eşyalar, tüccarlara ait eşyalar buralarda muhafaza edilmekteydi. Tahıl, silah, barut ve mühimmat da kale mahzenlerinde korunmaktaydı. Ayrıca şehrin zindanı, yani hapishanesi de kalede bulunmaktaydı⁸³. Zindandaki suçluların bakımından ve korunmasından kale görevlileri sorumludur. Bu hizmetin yerine getirebilmesi için ayrı bir teşkilat bulunmaktaydı. Beylerbeyi, sancakbeyi ve kadının denetimi altında bulunmak üzere kalede yönetiminin başında bir dizdar, onun yardımcısı olan kethüda, yeteri kadar çeşitli askeri sınıflara bağlı kale erleri yer almaktadır⁸⁴. Ayıntâb şehrinde 1671 yılında bulunan Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu bilgilere göre, şehrin tam ortasında yuvarlak ve gayet sağlam bir iç kale bulunmaktadır. Bu kale içinde 40 ev, cami, hamam, birkaç tahıl ambarı ve zindan yer almaktadır⁸⁵.

Ayıntâb Kalesinde başta dizdar, kale kethüdası, mustahfız (kale erleri), kale imamı, cebeci gibi değişik askeri ve dini gruplara mensup kişiler bulunmaktadır. Bu görevlilere kısaca değinilerek kale görevlilerinin Ayıntâb da şehir güvenliğindeki yeri anlaşılmaya çalışılacaktır.

3.7.1.Dizdar:

Kale muhafızlarının kumandanı olan dizdar, kaledeki her türlü görevi yerine getirmekle sorumlu kişidir⁸⁶. Dizdarlar genellikle kapıkulu askerleri arasından tayin edilmektedir. Bu makama getirilen kapıkulunun ulufesi hazineye kalmakta olup kendisine, bulunduğu bölgeden hizmetleri karşılığında askeri tımar verilmiştir⁸⁷.

Dizdarlar, şehrin güvenliğinden sorumlu bir yönetici, tımar sahibi olmasından dolayı da bir askerdir. Sefer esnasında orduya katılmakla görevlidir. Görevi sırasındaki faaliyetlerinin kanuna uygunluğunun sağlanması bakımından kadıya karşı sorumludur. Görevlerini kötüye kullanmaları durumunda kadı tarafından azledilmekteydiler⁸⁸. İlgili dönemde en fazla hakkında şikâyet edilip ve görevinden alınan dizdar Hacı Osman'dır. Tilbeşar Nahiyesinde Kantara köyünde 6000 akçe tımar ile dizdar olan Hacı Osman'ın insanları gammazlamak, kötü davranışlarının ortaya çıkması ve kale askerlerinin de

⁸¹ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.77.

⁸² Özer Ergenç, "XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler" *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul 1980, s.96.

⁸³ Eftal Şükrü, Batmaz, "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", *AÜ OTAM*, S.7, Ankara 1996, s.8-9.

⁸⁴ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.78.

⁸⁵ Seyit Ali Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.9/1, YKY, İstanbul 2011, s.383.

⁸⁶ Yusuf Oğuzoğlu, "Dizdar", *DİA*, IX, İstanbul 1994, s.480.

⁸⁷ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.78.

⁸⁸ Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.79; Batmaz, "Kale Teşkilatı", s.5.

kendisinden razı olmaması üzerine dizdarlıktan azledilerek yerine Mustafa dizdar tayin edilmiştir⁸⁹.

Sınır boylarındaki şehirlerde ve isyan çıkan yerlerde bulunan kalelerin savunması dizdarın başlıca görevidi. Çeşitli yollardan kaleye getirilen cephane dizdara emanet edilirdi⁹⁰. Kalede depolanan mühimmat gerektiğinde ilgili yerlere dizdar tarafından gönderilmekteydi⁹¹. Maraş Valisi Ahmet Paşa tarafından 18 Nisan 1696 tarihinde Ayıntâb kadısı ve dizdarına gönderilen emirde kalenin batı tarafında yer alan hisar erlerinin mevcut olan ve olmayanlar ile ellerinde beratı bulunan ve bulunmayan askerin yoklanması ve kale hazinesinde ve burcundaki top, tüfek, cebe ile ambarda yer alan barut ve kurşunun ne kadar olduklarının deftere yazılarak gönderilen Ali Ağa ile kendilerine gönderilmesi istenmiştir⁹².

Ayrıca kalede tutuklu bulunan kişiler de gerektiğinde ilgili yerlere dizdar tarafından gönderilmektedir. Kalelerde tutuklu bulunan suçluların cezalarının verilmesi üzerine gidecekleri yerlere götürülmeleri için dizdara yardımcı olmak üzere kişiler de gönderilmiştir. Hicri 1044 tarihinde Maraş Beğlerbeği Ayıntâb Kalesi dizdarı Hacı Mehmet Ağa'dan kalede tutuklu bulunan katilin Maraş'a gönderilmesi istenmiştir. Bu görevi yerine getirmek için mektup ile bir adam gönderildiği belirtilmiştir⁹³.

3.7.2.Kale Kethüdası:

Kalede bulunan “mal-ı mîriye ve kale'ye hizmet eylemekte” olan dizdarın yardımcılığını yapan görevlilerden birdir. Kalede bulunan erlerin dirlik ve düzenlerinin sağlanması ve diğer hizmetlerin yerine getirilmesinde dizdar ile sorumludur. Kale kethüdasının tayin edilmesinde izlenen yol dizdarınkiyle aynıdır. Bu görevde bulunan kişilere görevleri karşılığı dirlik verilmektedir⁹⁴.

Ayıntâb kalesinde görevli bulunan kethüdalara ilgili kayıtlarda 2900 akçelik gedik tımarına sahip oldukları görülmüştür⁹⁵. Görevde bulunan kale Kethüdası Mustafa'nın ölmesi üzerine yerine 6 Eylül 1672 tarihinde dizdarın mektubuyla Ayıntâb kalesinin kethüdalık görevi ve 2900 akçelik gedik tımarı Abbas'a verilmiştir⁹⁶.

3.7.3.Mustahfızlar:

Dizdarın emrinde bulunan askerlere “mustahfız” denilmektedir. Mustahfız kelimesi yerine kale erenleri, kale erleri ve hisar erleri gibi tabirler de kullanılmaktadır⁹⁷. Kale erleri, dizdar ve kale kethüdasının yönetiminde olup, onların arzıyla tayin veya azledilmektedirler⁹⁸. Yeniçerilerin de taşradaki görevlerinden en önemlisi kale mustahfızlığı idi⁹⁹.

⁸⁹ GŞS, 171/98/1.

⁹⁰ Oğuzoğlu, “Dizdar”, s.481.

⁹¹ Oğuzoğlu, “Şehirlerdeki Başlıca Yöneticiler”, s.153.

⁹² GŞS, 43/272/2 (15 Ramazan 1107/18 Nisan 1696).

⁹³ GŞS, 14/26/3, GŞS, 14/27/1.

⁹⁴ Batmaz, “Kale Teşkilatı”, s.5.

⁹⁵ “Mustafa ordu-yu hümâyuna gelüb Ayntâb sancağında ve nahiyesinde ... nâm karye ve gayriden iki bin dokuz yüz akçe gedik tımarıyla Ayıntâb kalesi kethüdalığı mirmirân berâtıyla üzerinde ve hidmette kusuru yoğiken ahardan Ali nâm kimesne tımarı ile kethüdalığı alub berât ittirüb dahl etmeğle mukarrer kılınub...”, GŞS, 27/230/3.

⁹⁶ GŞS, 171/97/2 (13 Cemaziyye'l-evvel 1083/6 Eylül 1672) benzer dava örnekleri için bk. GŞS, 169/94/3.

⁹⁷ Hüseyin Özdeğer, “Mustahfız”, *DİA*, XXXII., İstanbul 2016, s.110.

⁹⁸ Batmaz, “Kale Teşkilatı”, s.6-7.

⁹⁹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları I*, s.325.

Mustahfızlar, değerli eşyaların, paraların, vergilerin saklandığı ve suçluların koyulduğu hapishanenin bulunduğu kaleyi beklemek, vergi toplayan görevlilere refakat etmek, şehrin asayişini sağlamada yardımcı olmak ve eşkıya takibinde bulunmak gibi hizmetlerden sorumluydular¹⁰⁰.

Ayıntâb da bulan kale mustahfızlığında bulunanlara tımarlar verilmiştir¹⁰¹. Verilen bu tımarların miktarları değişiklik göstermektedir. Ayıntâb kazasında Karadikek köyünde 1500 akçe tımara sahip olan kale mustahfızı Ahmet'in ölmesi üzerine görevi ve tımarı Mustafa verilmiştir¹⁰². Yine, kale mustahfızlarından 1600 akçelik tımar ile mustahfız Ali'nin kale terk etmesiyle görevi ve tımarı başkasına verilmiştir¹⁰³.

Sonuç

İnsan bulunduğu yerde kendini güven ve huzur içinde hissetmek, diğer insanlara karşı korumak ve gelecek zararlardan emin olmak ister. Bunu da tek başına gerçekleştirmesi mümkün değildir. Bundan dolayı her toplum ve devlet asayişini sağlamak adına ortaya koymuş olduğu kurumlar ve mekanizmalar ile dirlik ve düzeni sağlamaya çalışmıştır.

Asayişin ve düzenin sağlanması, toplumları oluşturan devletlerin karakteristik özelliğine, yapısına, kültür birikimine ve yaşanan coğrafyaya göre şekillenip gelişmiştir. Bu yüzden şehirlerde asayişin sağlanmasında farklı şekillerde uygulamalar meydana gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nde bir yerin asayişinin sağlanmasında görev alanı itibarıyla en geniş yetkilere sahip olan kişiler sancakbeyi ve kadıdır. Bu kişiler bulunmuş oldukları bölgenin yargı ve mülki amiridirler. Buldukları bölgelerde asayişin sağlanması, suçların önlenmesi ve suçlu kişilerin yakalanmasında şehirde bulunan görevliler kendilerine yardımcı olmuşlardır.

Bu kişilerden özellikle subaşı, ases ve asesbaşılar birlikte gece ve gündüz şehirde asayişini sağlamış ve suçlu kişileri yakalayıp mahkemeye getirerek sorgulamalarını sağlamışlardır. Aynı zamanda şehirde bulunan kethüda yerleri ile yeniçeri serdarları emirleri altındaki asker kişilerin düzenlerini sağlayıp şehirdeki asayişini sağlamalarının yanında sefer yapılacağı zaman kendilerine gönderilen fermanlara uyararak emirleri altındaki kişilerle seferlere katılmışlardır. Şehrin kalesinde bulunan dizdar, kale kethüdası, mustahfız gibi görevliler ise değerli eşyalar ile suçluların konulduğu kale koruyup asayişini sağlayarak bu kişilerden özellikle dizdar gerektiğinde kaleye konulan eşyalar ile suçluların ilgili yerlere gönderilmesini sağlamıştır.

Kaynakça

I.Arşiv Kaynakları

1.Gaziantep Şer'iyeye Sicilleri (GŞS)

10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 129, 162, 167, 168, 169, 170-A, 170-B, 171, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 43, 45, 47, 49, 50, 51 Numaralı Defterler

II.Başkanlık Osmanlı Arşivi Mühimme Defterleri (BOA. A.DVNS. MHM.d.)

78, 79, 87, 94, 108 Numaralı Defterler

¹⁰⁰ Özdeğer, "Mustahfız", s.110.

¹⁰¹ GŞS, 43/224/1.

¹⁰² GŞS, 171/93/3.

¹⁰³ GŞS, 171/91/3

Araştırma-İnceleme Eserler

Akdağ, Mustafa: *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi II*, Tekin Yayınevi, Ankara 1979.

Akis, Metin: *Buhran Döneminde Antep'te Sosyal Hayat (1572-1606)*, Vadi Yayınları, Ankara 2008.

Akman, Mehmet: *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, Eren Yayınları, İstanbul 2004.

Atar, Fahrettin: "Kadı", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, ss.66-69.

Baş, Gülcan: 35 Numaralı Ayıntâb Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1094-1095/M.1682-1683)(s.146-288), Gaziantep Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2018.

Batmaz, Eftal Şükrü: "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", *AÜ OTAM*, s.7, Ankara 1996.

Çam, Cuma: *11 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 1017/M.1608-1609)*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kars 2008.

Çelikdemir Murat-Demir Mustafa: 18. Yüzyılın Üçüncü Çeyreğinde Ayıntab'da Yönetim ve Yerel Elitler, *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), Gaziantep 2019.

Çınar, Hüseyin: *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Çınar, Hüseyin: "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab (Antep) Şehrinde Bir Güç Unsuru Olarak Yeniçeriler", (Ed. Yusuf Küçükdağ), *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu*, 22 Ekim 1999, Gaziantep 2000.

Demir, Abdullah: *Osmanlı Mahkemesi Medeni Yargılama Hukuku*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2010.

Demir, Abdullah: *Türk Hukuk Tarihi*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2011.

Ergenç, Özer: "XVII. yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul 1980.

Ergenç, Özer: *Osmanlı Klasik Dönem Tarihçiliğine Katkı XVII. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

Ergüt, Ferdan: *Modern Devlet ve Polis Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği, İletişim Yayınları*, İstanbul 2004.

İlgürel, Mücteba: "XVII. Yüzyıl Balıkesir Şer'iyeye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi", *VIII. Türk Tarih Kongresi II*, Ankara 1981.

İlhan, Okan: *20 Numaralı Ayıntab Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1060-1061/M.1650-1651)(s.137-270)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2015.

İnalçık, Halil: *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul 2003.

İpşirli, Mehmet: "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik (17. Yüzyıla Kadar)", *Belleten*, LXI/232 (Aralık 1997).

Kahraman, Seyit Ali: *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.9/1, YKY, İstanbul 2011.

Kalyoncu, Salim: *Selçuklularda İç Güvenlik*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2010.

Kanar, Mehmet: *Osmanlı Türkçesi Sözlük*.

Kazıcı, Ziya: "Hisbe-Osmanlı Devleti", *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, ss.143-145.

Koçak, Zülfiye: *Ayntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1600-1650)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2010.

Koparan Necdet: *Türk Jandarma Teşkilatı (1908-1923)*, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

Oğuzoğlu, Yusuf: “XVII. Yüzyılda Türkiye Şehirlerindeki Başlıca Yöneticiler”, *19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.I, Samsun 1986.

Oğuzoğlu Yusuf: “Dizdar”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, ss.480-481.

Ortaylı, İlber: “Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.9, S.1, Ankara 1976.

Özcan, Abdülkadir: “Asesbaşı”, *DİA*, III, İstanbul 1994, ss.464.

Özdeğer, Hüseyin: “Mustahfız”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2016, ss.109-111.

Pakalın, Mehmet Zeki: *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993.

Pakalın, Mehmet Zeki: *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993.

Sarıay, Erciment: *II. Meşrutiyet Döneminde Ankara Vilayeti'nde Asayiş, Suç ve Ceza*, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Nevşehir 2019.

Sami, Şemseddin: *Kamûs-i Türkî İkdâm Matbaası Dersaadet 1317*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010.

Şahin, İlhan: “Sancakbeyi” *DİA*, XXXVI, İstanbul, 2009. ss.97-99.

Toğrul, Neşe: 129 Numaralı Ayıntâb Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1061-1108,1142/M.1650-1696,1729), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2010.

Turan, Şerafettin: *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı Ankara 1997.

Türkçe Sözlük: (Haz. İsmail Parlatır vd.), *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara 1998.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları I*, TTK, Ankara 1984.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osman Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları II*, TTK, 3. Baskı Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *İlmiye Teşkilatı*, TTK, Ankara 1988.

Ünal, Mehmet Ali: “Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı, Osmanlı VI, *Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999.

Yağar, Hasan: *Osmanlı Polis Teşkilatı ve Yenileşme Süreci*, Türkler, C.II, *Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 2002.

Yaşar, Yücel: “Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler”, *Belleten*, C.XXXVIII, Sayı:152, Ankara 1974.

Yerlikaya, İlhan: “Tanzimat'tan Önce Osmanlı Devleti'nde Belediye Hizmetleri”, Osmanlı VI, *Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 1999.

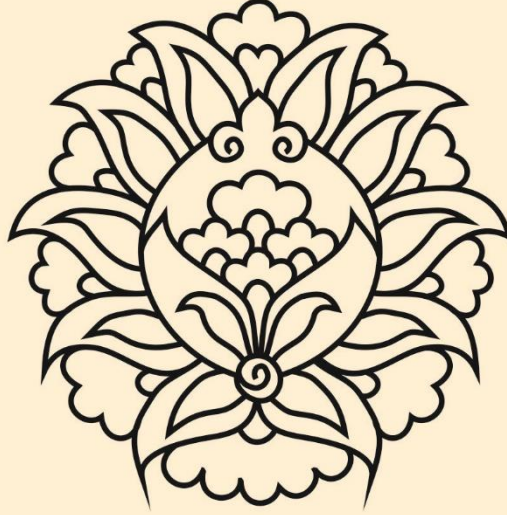
AYINTÂB HAMPTAB
KAL'A-İ FÜSÜS
GAZİANTEP
AYNÜTAB ANTEP
ŞEHR-İ AYINTÂB-I CİHAN
KÜÇÜK BUHARA

Gaziantep Üniversitesi AYINTÂB Araştırmaları Dergisi

Cilt/Volume :7

Sayı/Number :1

Haziran/June
GAZİANTEP 2024

e-ISSN: 2667-6257

GAÜN AAD